

**Кафедра правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. Семена Кузнеця
Кафедра соціальної економіки
Харківського національного економічного університету
ім. Семена Кузнеця
Кафедра цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ
Юридичний факультет Харківського національного педагогічного
університету ім. Г. С. Сковороди
Громадська організація «Соціально-економічні ініціативи і проекти»**

ЗБІРНИК

*Матеріалів Науково-практичної конференції
«Соціально-правові аспекти захисту прав дітей»
(ХАРКІВ, 26 травня 2022 р.)*

**Харків
2022**

УДК 342.7-053.2(0.034)

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей [Електронний ресурс]: Збірник матеріалів Науково-практичної конференції; 26 травня 2022 року. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2022. – 190 с.

У Збірнику зібрані матеріали, що були подані на Науково-практичну конференцію «Соціально-правові аспекти захисту прав дітей», (26 травня 2022 року, м. Харків). Представлені матеріали охоплюють широке коло дискусійних питань щодо проблем соціальних та правових аспектів проблем забезпечення суб'єктивних прав та законних інтересів дітей.

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.

Відображена у доповідях наукова позиція авторів може не співпадати з думкою редакції. Автори несуть повну відповідальність за висловлені ідеї, висновки та пропозиції.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі у репозитарії Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (<http://www.repository.hneu.edu.ua/>).

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2022
© Автори доповідей, 2022

ЗМІСТ

АНПЛОГОВ О.В. АДМНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	7
КОВАЛЕНКО О. О. ВИКОРІНЕННЯ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ - ДОРОГОВКАЗ НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ГІДНОЇ ПРАЦІ.....	11
КРОЙТОР В. А. ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА ДИСПОЗИТИВНИХ ЗАСАДАХ.....	16
ШАБАНОВ Р.І. ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ НЕДОПУЩЕННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ.....	20
ГОЛОВАНЬ Т.Г. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ.....	24
ГОЦ-ЯКОВЛЄВА О.В. ТИМЧАСОВЕ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЬ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ: ЗАХИСТ ПРАВ ЧИ ЗАГРОЗА?.....	29
ГРИШКО Л. М. КРИТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯК ОСОБЛИВО ВРАЗЛИВОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 2022 РОКУ.....	34
ДУБОВИК К.Є. ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	39
ЄРМОЛЕНКО О.А., ЄРМОЛЕНКО О.О. ПРОБЛЕМА СИРІТСТВА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ....	44
ЛЕБЕДИНСЬКА О.С., ІВАНІСОВ О.В. СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	51
ЛУГОВА В. М. СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО В УКРАЇНІ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНА І ПРАВОВА ПРОБЛЕМА.....	56

ЛУК'ЯНЧИКОВ О. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	63
МАТВЄЄВА А. В. УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ У СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ.....	68
МІШИНА С.В., МІШИН О.Ю. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАРАХУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТИПЕНДІЙ В УКРАЇНІ.....	74
НОВІКОВ Д.О. ТРУДОВІ ПРАВА НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	80
ОСТАПЕНКО О. Г. ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ.....	83
OSTAPENKO V. REMOTE PLATFORMS FOR EDUCATION, SCIENCE DEVELOPMENT AND INNOVATION DURING MARTIAL LAW.....	90
ПИСАРЕВСЬКА Г.І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНСУЛЬТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.....	96
ПОНОМАРЕНКО О. М. СІМЕЙНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРИ УКЛАДАННІ СІМЕЙНИХ ДОГОВОРІВ.....	102
РАССКАЗОВА В. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПЕРЕДАННЯМ ВІДСТУПНОГО.....	109
РОГОВА О. Г. ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ.....	114
ТРОФИМЕНКО Д. С. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	120

Доповіді аспірантів та студентів

ГАЛЬЧЕНКО К. В. ПРОБЛЕМА ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ.....	127
ГРИГОРЯН О. О. ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ.....	131
ДЕМЧЕНКО К.О. ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	134
КАПУСТІН М.Д. ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОЯВІВ АГРЕСІЇ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ.....	141
ЛІТВІНЧУК К.В. РОЗПОДІЛЬЧА ПІДСИСТЕМА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	148
НАЗАРОВА А.О. ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПРОФЕСІЙНУ КАР'ЄРУ.....	152
РЕЗНІКОВА В.П. ЗНАЧЕННЯ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ.....	159
РУДЕНКО В.О. ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	166
СЕВРЮКОВА Є. О. РОЛЬ І МІСЦЕ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ.....	171
СОЛОВЕЙ В.В. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ».....	175

УРДУХАНОВ Р.І.
СТРАТЕГІЇ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ У СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНІЙ
ОРГАНІЗАЦІЇ.....181

ЯКУБА М.С.
ОСОБЛИВОСТІ УСИНОВЛЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ ДІТЕЙ-ГРОМАДЯН
УКРАЇНИ.....187

УДК 342.9

Анпілогов Олег Вікторович
професор кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця,
доктор юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Продовження воєнних дій в Україні формує велику кількість викликів для держави, особливо, що стосуються захисту найбільш уразливих категорій населення. Одним із таких викликів, відповідь на який не може мати відтермінування, є створення ефективного адміністративно-правового механізму захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Адже війна, яка випала тяжкою долею на нашу державу, об'єктивно обумовлює формування значного числа ризиків для життя і здоров'я дітей, їх свободи і недоторканості. Втрата домівки, батьків або піклувальників, відсутність засобів та продуктів першої необхідності, доступу до медичної допомоги і т.п. - все це може призвести до катастрофічних наслідків у долі українських дітей. І держава, що зобов'язана піклуватись про дітей як про своє власне майбутнє, повинна вже мати і впроваджувати у практику заходи захисту прав дітей для мінімізації вищезначених ризиків.

Так, від 17 березня 2022 р. набрала чинності Постанова Кабінету Міністрів України № 302 «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» (далі - Постанова) [1]. Відповідно до Постанови утворений Координаційний штаб є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України і утворюється з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Основними завданнями Координаційного штабу є: координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей

дітей, зокрема дітей з інвалідністю та дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, які влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу, які перебувають під опікою, піклуванням, які влаштовані до сімей патронатних вихователів, з небезпечних територій, створення безпечних умов для їх перебування; координація дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави тимчасового перебування; координація заходів щодо забезпечення розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України, та тих, які переміщені у держави транзитного перебування; здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування і визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час постановки на консульський облік дітей, та забезпечення повернення дітей до України після припинення воєнних дій; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану; прийняття оперативних рішень щодо захисту прав дітей; моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей в Україні у державах їх тимчасового перебування, які виїхали за межі України, а також організація їх повернення в Україну; інформування громадян України та міжнародної спільноти про становище та потреби в захисті дітей в умовах воєнного стану; поширення інформації про діяльність Координаційного штабу. Слід зазначити, що роботою Координаційного штабу охоплено заклади для дітей всіх типів, форм власності та підпорядкування, зокрема тих, які підпорядковані Мінсоцполітики, МОН, МОЗ, Міноборони, МКП, Мінмолодьспорту, та діяльність яких забезпечується недержавними організаціями.

За час роботи Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану розроблено алгоритм переміщення, забезпечення

розміщення, належного догляду та виховання дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, що розташовані в зоні активних бойових дій або наближених до неї населених пунктах. Алгоритм затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 27 березня 2022 р. № 385 «Деякі питання тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, в умовах воєнного стану» [2]. Крім того, забезпечено постійний моніторинг: потреб в евакуації дітей, які перебували в закладах, прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів, піклувальників, сімей патронатних вихователів; переміщень (евакуації) цих дітей та сімей в межах України та за кордон; розроблено технічне завдання для створення електронної системи моніторингу переміщень (евакуації) дітей на базі ЄІАС «Діти»; запущено спеціальний чат-бот в Telegram «Дитина не сама» тощо [3].

Таким чином, механізм адміністративно-правового захисту прав дітей в умовах воєнного стану передусім включає діяльність Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, який здійснює консультативно-дорадчу, координаційну, моніторингову діяльність за вказаним напрямком. Проте потребує налагодження безпосередньо діяльність служб із захисту прав дітей на місцях. У зв'язку з тим пропонується створити спеціалізовані служби у справах захисту прав дітей у всіх областях України, підпорядковані у тому числі Міністерству оборони України, із залученням військовослужбовців у практику захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

Список бібліографічних посилань:

1. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 року № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей

2. Деякі питання тимчасового переміщення (евакуації) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 березня 2022 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

3. Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. 30 днів роботи. URL: <https://ombudsman.gov.ua/-storage/app/media/uploadedfiles/finalkoordinatsiiniishtabzpitanzakhistupravditinivumovakh.pdf> (дата звернення: 15.05.2022).

УДК 349.2

Коваленко Олена Олександрівна
в.о.завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор,
ORCID 0000-0002-0883-9869

ВИКОРІНЕННЯ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ - ДОРОГОВКАЗ НА ШЛЯХУ УКРАЇНИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ГІДНОЇ ПРАЦІ

1 червня Україна традиційно святкує День захисту дітей – національне свято, що має своєю метою привернути увагу громадськості до проблем дітей. Однією з таких глобальних проблем є використання дитячої праці. І от на привернення уваги саме до цієї проблеми розрахована окрема дата - 12 червня – Всесвітній день боротьби з дитячою працею.

Всесвітній день боротьби з дитячою працею встановлений Міжнародною організацією праці (МОП) саме задля привернення уваги громадськості, світової спільноти та національних урядів до проблем дитячої праці та необхідності здійснення заходів щодо її ліквідації [1].

Проблема дитячої праці є настільки гострою, що «у липні 2019 року Генеральна Асамблея ООН одноголосно прийняла резолюцію, якою проголосила 2021 рік Міжнародним роком ліквідації дитячої праці. Одна з головних цілей цієї ініціативи полягає в тому, аби закликати уряди вжити всіх необхідних заходів для досягнення однієї з Цілей сталого розвитку ООН (Ціль 8: Гідна праця та економічне зростання), що закликає держави-члени вжити негайних та ефективних заходів для викорінення примусової праці, сучасного рабства та торгівлі людьми, забезпечити заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці (включаючи вербування та використання дітей-солдатів) і покласти край дитячій праці в усіх її формах до 2025 року» [2].

Тобто застосування дитячої праці є перепорою на шляху до сталого розвитку людської цивілізації, воно заважає впровадженню гідної праці, під якою МОП розуміє продуктивну працю, яка є вільною, в нормальних умовах, розвиває і не принижує гідність людини, передбачає справедливу оплату, соціальні гарантії, відсутність дискримінації на робочому місці, забезпечення всієї сукупності трудових прав, а також можливість реалізувати здібності і особисті прагнення людини [3, с.5].

Очевидно, що гідною слід вважати, таким чином, працю, яка застосовується як прояв вільного вибору людини свідомої діяльності, в якій вона заздалегідь вбачає результат. Результат не тільки у вигляді створення кінцевого продукту, але і результат перевтілення власної природи, який дозволяє розвиватися його особистості, поглиблювати свої знання, вдосконалювати свої професійні навички, заробляючи собі на життя в людських – тобто гідних людини, умовах.

Що ж являє собою дитяча праця? Та праця, яка прогресивним світом вважається перепорою сталого розвитку та визнається антиподом гідної праці? У даному випадку мова йде про працю, яку у якості основного виду своєї діяльності дитина змушена виконувати. Це вимушений, а не вільний вибір. Вимушена різними обставинами, в яких опиняється дитина, і які, хтось, хто набагато обізнаніший у житті, використовує у власних корисних інтересах, нехтуючи правами дитини. Адже дитина має вчитися – це її основний вид діяльності. Вона має отримувати необхідні знання, вона має жити в безпеці, у середовищі, де виключається негативний вплив на її фізичні, психічні, розумові здібності. Організм дитини має сформуватися перш ніж отримати роботу. Дитина має зрозуміти з якою професійною сферою вона захоче пов'язати своє життя. Однак, у будь-якому разі мова має йти про те, що замінити навчання роботою дитини не має. Дитячий вік – це вік, який призначений для розвитку дитини, і саме навчання у цьому періоді грає головну роль. А от праця у цей період має грати допоміжну роль. Вона має застосовуватись лише для того, щоб дитина усвідомила цінність праці в житті людини, її необхідність як засади

забезпечення існування та розвитку людської цивілізації і не більше. Адже перехід цієї межі перетворює позитивний вплив праці на негативний, утворюючий - на руйнуючий. І наслідки такої трансформації негативно позначаться на людському капіталі : країна втратить здоров'я своєї нації, а отже втратить майбутніх працівників.

На жаль, таке розуміння занадто простої трансформації дитячої праці не усвідомлюють чи усвідомлюють, але свідомо ігнорують роботодавці – особи, які застосовують працю дітей, використовуючи несприятливі обставини, в яких опинилась дитина собі на користь. Так **«впродовж 2020 р. Держпраці проведено 1316 інспекційних відвідування з питань додержання законодавства про працю неповнолітніх.** Застосування праці дітей виявлено у 20 суб'єктів господарювання. У перевірених роботодавців працювало 36 неповнолітніх осіб. Як засвідчують результати заходів державного контролю, на підприємствах зайнятість дітей мало поширена, і переважно це особи у віці від 16 до 18 років, тобто старше мінімального віку прийому на роботу, встановленого чинним трудовим законодавством.

Однак занепокоєння викликає, те що понад половини перевірених підприємств (16) порушують права 28 неповнолітніх працівників, причому спектр таких порушень дуже широкий (найчастішими є прийняття на роботу без медогляду, відсутність спеціального обліку, порушення строків виплати заробітної плати, але поширеним порушенням є зайнятість взагалі без оформлення трудових відносин (24 дитини працювали неоформлено у 12 роботодавців), що передбачає повну незахищеність трудових та всіх інших прав дитини). Залучення до неформальної зайнятості, найчастіше відбувається у вуличній та базарній торгівлі, будівництві, сфері послуг, що створює великі ризики залучення дітей до дитячої праці, включаючи її найгірші форми» [1].

До речі. поняття «найгірших форм дитячої праці» українське законодавство визначило лише 3 лютого 2005 р., коли ст. 21 Закону України «Про охорону дитинства» було доповнено ч.4, якою встановлювалась заборона залучення дітей до таких форм. Ст. 21 цього Закону була доповнена новою ч. 5,

яка визначила, що до найгірших форм дитячої праці належать: усі форми рабства або практика, подібна до рабства, продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах; використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва порнографічною продукції чи порнографічних вистав; використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності; робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини [4]. Внесення цих змін, хоча і дещо затягнуте, обумовлено ратифікацією Україною ще 05.10.2000 р. Конвенції МОП №182 «Про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці» 1999 р., яка, власне, і містить таку заборону [5].

Таким чином очевидно, що прогресивне людство забороняє використання дитячої праці у тих проявах, які суперечать уявленням про людську гідність. Однак, важливим є провадження заходів щодо втілення таких приписів у життя. Звичайно, за мають бути заходи юридичної відповідальності за порушення визначених приписів. як-от за 2020 р., коли Держпраці «за результатами інспекційних відвідувань: прийнято 6 рішень про накладення фінансових санкцій за порушення норм законодавства про працю на суму 845 тис. 600 грн, з них сплачено 47 тис. 230 грн; складено та передано до суду 4 протоколи про притягнення посадових осіб до адміністративної відповідальності; матеріали 4 справ направлено до правоохоронних органів для відповідного реагування; видано 15 приписів щодо усунення порушень законодавства про працю; винесено 3 пропозиції про притягнення до відповідальності посадових осіб; порушення усунено 10 суб'єктами господарювання» [1].

Але основні заходи мають бути превентивними, як на цьому наголошує Держпраці [1], щоб не допускати порушення прав дітей, не допускати погіршення їх здоров'я. Зокрема мова йде про необхідність проведення

правосвітницьких заходів, зокрема конференцій, які б привертали увагу громадськості до цих проблем, поширення інформаційних матеріалів, роботу з дітьми молодіжних організацій та спеціально уповноважених державних органів, щоб діти, які опинилися в скрутному становищі не залишалися наодинці зі своїми проблемами. Зокрема у 2020 р. «з метою підвищення рівня обізнаності зацікавлених та дотичних сторін щодо додержання законодавства про працю неповнолітніх, а також недопущення використання найгірших форм дитячої праці територіальними органами Держпраці проведено 2 тис. 325 інформаційно-роз'яснювальних заходів» [1].

Використання таких заходів буде значно сприяти вирішенню проблем застосування дитячої праці та дозволить Україні впевнено крокувати шляхом до гідної праці.

Список бібліографічних посилань:

1. 12 червня – Всесвітній день боротьби з дитячою працею. Державна служба України з питань праці. 12 червня 2020. URL: <https://dsp.gov.ua/12-cherwnia-vsesvitnii-den-borotby-z-dytiachoiu-pratseiu-2/>.
2. Папа: дитяча праця – це позбавлення дітей людської гідності. Католицький Медіа-центр Конференції римсько-католицьких єпископів в Україні. URL: <http://kmc.media/2021/11/20/papa-dytyacha-pracya-se-pszobavlennya-ditey-lyudskoyi-gidnosti.html>.
3. Доклад Генерального Директора Международного бюро труда (МБТ) на 87-й сессии Международной конференции труда. Женева, июнь, 1999 г. 106 с.
4. Про внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства»: Закон України від 03.02.2005 р. №2414-IV. Юридичний вісник України. 2005. №9;
5. Про заборону та негайні заходи ліквідації найгірших форм дитячої праці: Конвенція МОП №182 від 17.06.199 р. /Конвенції та рекомендації ухвалені Міжнародною організацією праці (1965-1999 р.): В 2 т. Женева: Міжнародне бюро праці. С.1542-1545.

УДК 347.6(477)

Кройтор Володимир Андрійович
професор кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ,
професор, доктор юридичних наук

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА ДИСПОЗИТИВНИХ ЗАСАДАХ

Сім'я перебуває під посиленою правовою охороною держави. Від нормалізації соціальних, економічних та правових відносин у сім'ї залежить зокрема і майбутнє дітей як членів суспільства. Згідно частини другої ст. 1 СК України регулювання сімейних відносин здійснюється з метою: зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Важливою складовою в реалізації цих задач приділяється *правовому інституту аліментних зобов'язань батьків та дітей*. Вони знайшли своє позитивне регулювання в Конституції України, СК України та інших законодавчих актах України. Відповідно до ст. 51 Конституції України «батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків».

Слід зазначити, що інституту аліментних зобов'язань в доктрині сімейного права приділена значна увага. У низці робіт (З. В. Ромовська, І. В. Жілінкова, В. І. Борисова, Л. В. Красицька, Л. В. Сапейко) було реалізовано ідею комплексного підходу до багатьох проблем цього інституту в цілому. Разом з тим, цілий ряд проблем інституту аліментних зобов'язань, і зокрема, питання самого порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей потребують подальшого наукового дослідження. Зокрема, необхідно розглянути існуючу можливість добровільного виконання обов'язків по сплаті аліментів. Мета

такого порядку сплати аліментів полягає в наданні можливості особі, яка зобов'язана сплачувати аліменти, уникнути стягнення аліментів у примусовому порядку [1, с.24].

В зв'язку з цим слід зазначити, що тривалий час в Україні аліментні правовідносини регулювалися виключно імперативними нормами [2, с.576]. Такий підхід не надавав можливості учасникам цих відносин обрати найбільш прийнятний спосіб виконання аліментних обов'язків. Закріплений в сімейному законодавстві стандартний підхід до стягнення аліментів не сприяв належному захисту прав та законних інтересів уповноважених і зобов'язаних осіб [3, с. 1].

З прийняттям СК України в його основу були покладені насамперед диспозитивні засади регулювання сімейних відносин.

Згідно чинного законодавства аліментні правовідносини набули новий інституційний зміст. Подальше удосконалення інституту аліментних зобов'язань на диспозитивних засадах відкрило можливість їх сторонам укладати договори про сплату аліментів і тим самим уникати звернення до судових органів. Оскільки договір – підстава для добровільного виконання обов'язків по утриманню, то сторони можуть самостійно визначати розмір та строки виплати аліментів за умови, що не порушуються суб'єктивні права уповноваженої особи.

Згідно зі ст. 189 СК України батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, встановлені СК України. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується. У разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором, аліменти з нього можуть стягнуті на підставі виконавчого напису нотаріуса. Отже, нині такі домовленості мають правове значення.

У разі невиконання в добровільному порядку обов'язку по сплаті зобов'язаною особою аліментів вони з нього можуть стягнуті в судовому порядку. Стягнення аліментів у судовому порядку можливе лише при відсутності домовленості про сплату аліментів. В іншому випадку необхідно

насамперед розірвати договір про сплату аліментів і після цього звернутися з вимогою про стягнення аліментів.

Вважаю, що два порядки сплати аліментів – за судовим рішенням і за угодою – існувати одночасно не можуть. На наш погляд, за наявності договору, сторонам слід спершу розірвати його в добровільному або в судовому порядку, дочекатися, поки відповідне рішення суду вступить в законну силу, і вже потім звертатися до суду з вимогою про стягнення аліментів. Це означає, що зацікавлена сторона вправі в одній позовній заяві об'єднати обидві вимоги: про розірвання договору та про стягнення аліментів, оскільки ці вимоги пов'язані між собою. Згідно частини першої ст. 188 ЦПК України в одній позовній заяві може бути об'єднано декілька вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, основні та похідні позовні вимоги. Похідною позовною вимогою є вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги).

Крім того, зацікавлена сторона вправі звернутися до суду з позовом про зміну або про розірвання аліментного договору також у разі суттєвої зміни матеріального або сімейного стану сторін, якщо при цьому вони не досягли згоди у позасудовому порядку. Така можливість передбачена ст. 192 СК України. Відповідно до положень цієї статті розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, може бути згодом зменшено або збільшено за рішенням суду за позовом платника або одержувача аліментів у разі зміни матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом. Однак і в цьому випадку зміна або розірвання аліментного договору не повинні погіршувати становище дитини в порівнянні з тим, яким воно було б при стягненні аліментів у судовому порядку.

Оцінюючи розглянуті вище порядок сплати (стягнення) аліментів слід зазначити, що наявність добровільного порядку, коли виконання батьками своїх обов'язків щодо утримання дитини здійснюється фактичним шляхом або

на основі договору про утримання дитини, є доцільним і потребує подальшого теоретичного вивчення та подальшого удосконалення.

Список бібліографічних посилань:

1. Сапейко Л. В., Кройтор В. А. Аліменти дітям та батькам : Монографія. Харків : Еспада, 2008. 160 с.
2. Сімейний кодекс України : Науково– практичний коментар / За ред. І. В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
3. Сапейко Л.В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Харків, 2003. 16 с.

УДК 349.2

Шабанов Роман Іванович
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені проф. О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор
0000-0003-2862-3341

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ НЕДОПУЩЕННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Війна, що продовжує тривати на українській землі, породжує катастрофічні втрати для нашого суспільства і держави. Окрім руйнації цивільної та виробничої інфраструктури, Україна втрачає свій найцінніший ресурс - людей. З часу початку воєнних дій за різними оцінками територію нашої держави покинуло більше чотирьох мільйонів людей. Як мінімум половина з них є громадянами працездатного віку (і це, це не враховуючи близько трьох мільйонів українців, які раніше виїхали працювати до Європейського Союзу). Крім того, значна частина працездатного населення наразі задіяна у лавах Збройних сил України і територіальній обороні та очевидно виключена із виробничого процесу. Відповідно, невдовзі на вітчизняному ринку праці може сформуватись значний кадровий дефіцит, який об'єктивно не матиме свого поповнення під час триваючого воєнного конфлікту. Як показують зарубіжні дослідження [1], практично усі затяжні воєнні конфлікти останніх століть обумовлювали появу значного рівня експлуатації дитячої праці на найбільш низькокваліфікованих та небезпечних роботах, що призводило, зокрема, й до травмувань та загибелі дітей, яких залучали до такої роботи. Відповідно, надзвичайно актуальною у даному контексті постає проблема недопущення втягування українських дітей до тенет експлуатації завдяки розробленню ефективного правового механізму у цьому напрямку.

Треба відзначити, що Конституція України у ч. 2 ст. 52 фіксується положення, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [2]. Згідно ст. 10 Закону України "Про охорону дитинства" [3] держава здійснює захист дитини від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Відповідно до ст. 21 даного Закону та ст. 188 Кодексу Законів про працю України [4] вік, з якого допускається прийняття дитини на роботу, становить 16 років. Діти, які досягли 15-річного віку, можуть прийматися на роботу, що не завдає шкоди їх здоров'ю і навчанню, за згодою одного з батьків або особи, яка замінює батьків. Забороняється залучення дітей до найгірших форм дитячої праці, участі у важких роботах і роботах з шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах та до праці понад встановлений законодавством скорочений робочий час. До найгірших форм дитячої праці належать: усі форми рабства або практика, подібна до рабства, зокрема, продаж дітей та торгівля ними, боргова залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах; використання, вербування або пропонування дитини для зайняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав; використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності; робота, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини.

На жаль, за час воєнного конфлікту в Україні ані до Закону України "Про охорону дитинства", ані до Кодексу Законів про працю України не було внесено жодних змін, які б стосувались забезпечення охорони дітей від експлуатації (аналогічні положення відсутні і у Законі України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" [5]). У даному аспекті необхідно виходити з того, що система органів опіки і піклування, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Державна

служба з питань праці може бути ефективною здебільшого у мирний час. Проте під час збройного конфлікту, коли самі ці органи не завжди в змозі забезпечувати власну стабільну роботу, а ситуації, в які потрапляють батьки та їх діти, є нетривіальними та кризовими, роботу із забезпечення охорони дитинства повинна здійснювати окрема інституція, здатна ефективно реагувати на виклики, що виникають у ході збройного конфлікту. Тому пропонується сформувати загальнодержавну службу забезпечення охорони дитинства і створити її регіональні відділення у складі місцевих адміністрацій (військових адміністрацій) із можливістю залучення до роботи даних служб службовців Збройних сил України, зокрема, співробітників воєнно-психологічної служби. Важливим також є закріплення у Законі України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" положення про те що, праця дітей, які не досягли 16 років в умовах воєнного стану не допускається. Діти, які досягли 15-річного віку, можуть прийматися на роботу, що не завдає шкоди їх здоров'ю і навчанню, за згодою одного з батьків або особи, яка замінює батьків, та регіональної служби забезпечення охорони дитинства, і тільки в областях, в яких не здійснюються бойові дії.

Крім того, охорона дітей від трудової експлуатації повинна здійснюватись не лише трудо-правовими та адміністративно-правовими інструментами, але й кримінально-правовими засобами. На сьогодні Кримінальний кодекс України у ст. 150 фіксує такий склад злочину як "експлуатація дітей" (себто експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці), максимальне покарання за яке становить арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до трьох років. Видається, що покарання за скоєння означеного злочину в умовах воєнного стану повинно бути посилене як за своєю формою, так і за строком, та має становити не менше п'яти років позбавлення волі із конфіскацією майна.

Таким чином, ефективний юридичний механізм захисту дітей від трудової експлуатації в умовах воєнного конфлікту в Україні наразі відсутній.

Лише активізація правотворчого процесу та інституціоналізація у межах окресленої проблематики допоможе уникнути розповсюдження ризиків використання найгірших форм дитячої праці в Україні.

Список бібліографічних посилань:

1. Raqib S. How Wars and Disasters Fuel Child Labor. URL: <https://www.hrw.org/news/2017/06/12/how-wars-and-disasters-fuel-child-labor> (дата звернення 14.05.2022).

2. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 14.05.2022).

3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 14.05.2022).

4. Кодекс Законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 14.05.2022).

5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 14.05.2022).

6. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 14.05.2022).

УДК 340

Головань Тетяна Георгіївна
В.о. декана юридичного факультету
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент
Orcid 0000-0003-2509-865X

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ

Військова агресія росії проти України породила безліч проблемних питань, які потребують негайного вирішення. Україна, на жаль, опинилася у фокусі кардинальних змін і є однією з найгарячіших точок, де перетворюється сучасність і зароджується нове майбуття світових взаємовідносин. Збройні конфлікти завжди супроводжуються неймовірними економічними та соціальними руйнуваннями, стражданнями, каліцтвом, вбивством людей. Захист дітей в таких умовах є найгострішою проблемою.

Неналежна увага до забезпечення прав дитини в умовах збройних конфліктів може спровокувати поширення дитячої злочинності, безпритульності, криміналізації суспільства .

З часу проголошення незалежності України проблема захисту прав дітей в умовах збройних конфліктів торкалась лише в теоретичній площині. У сфері правового забезпечення прав і свобод дитини було досягнуто позитивних результатів. Комітет Організації Об'єднаних Націй відзначив суттєві позитивні зміни, зокрема зниження дитячої смертності, розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, фактичне подолання безпритульності, підтримка сімей з дітьми у складних життєвих ситуаціях. На жаль за нинішніх умов ці питання стали актуальними, адже Україна відчуває на собі всі негативні наслідки збройної агресії.

В умовах збройного конфлікту діти є найбільш вразливою категорією. Права і свободи дітей зазнають численних порушень. Саме тому питання ефективного правового захисту прав дітей є найбільш актуальними.

Для ефективного забезпечення прав і свобод одного лише вдосконалення законодавства недостатньо. Держава повинна здійснювати соціальні функції, створити ефективні механізми захисту прав і свобод дитини, особливо в умовах збройного конфлікту.

Правова держава визнає людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність й безпеку найвищою цінністю. Правова держава гарантує невідчужуваність прав і свобод особи, захист людської гідності та рівності. Згідно ст. 16 Конвенції про права дитини «дитина має право на захист від незаконного посягання на її честь і гідність».

Не зважаючи на переведення освітнього процесу в дистанційний режим, гострою залишається проблема, пов'язана з поширенням такого суспільно небезпечного явища, як булінг.

Булінг виражається у психологічному тиску, жорстокому ставленні, фізичному насильстві, агресії та інших діях, учинених з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам. Дане явище найрозповсюдженіше серед дітей та підлітків та надзвичайно негативно відображається на їх психічному здоров'ї, залишаючи психологічні травми на все життя, а в окремих випадках навіть здатне завдати суттєвої шкоди для фізичного здоров'я. В наукових дослідженнях «булінг» визначають, як форму агресії між окремими особами або групами людей, які мають різний рівень влади.

За даними опитувань, майже чверть українських школярів вважають себе жертвами булінгу, а близько 40% із тих дітей, хто зіткнулися з випадками булінгу, ніколи не розповідають про це своїм батькам. При цьому, 44% із тих, хто спостерігав, як знущаються над їхніми однолітками, не реагували на такі факти через страх піддатися аналогічному знущанню. За статистикою в Україні зросла кількість дитячих та підліткових суїцидів через булінг. За даними Єдиного досудового реєстру якщо за 2021 рік сталося 123 випадки підліткових самогубств, то станом на 1 червня 2021 року вже вчинено 149 суїцидів. Однією з особливостей булінгу є повторюваність, тобто поведінка

знущань трапляється більше одного разу або потенційно може повторитися більше одного разу. Саме цей фактор відрізняє звичайний конфлікт, тобто тимчасове непорозуміння між людьми через різні погляди стосовно того чи іншого питання від булінгу.

В Україні на державному рівні було визнано існування серед дітей такої проблеми як булінг, що й стало передумовою прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», метою якого було створення дієвого правового механізму протидії цьому негативному суспільному явищу.

Булінг було віднесено до адміністративних правопорушень, встановлено адміністративну відповідальність за його вчинення, за приховування випадків булінгу керівником закладу освіти, а також визначені механізми запобігання та протидії цьому суспільно небезпечному явищу.

Згідно зі ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

В окремих випадках, коли результатом булінгу може стати замах на самогубство чи самогубство людини, такі діяння можуть бути кваліфіковані за ст. 120 Кримінального кодексу України, відповідно до якої доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства,

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

Звісно, що правильність кваліфікації за ст. 120 Кримінального кодексу України покладається на слідчі підрозділи Національної поліції України.

Аналізом судових рішень проведених за допомогою автоматизованої системи встановлено, що станом на початок 2022 року судами прийнято 1426 рішень про притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу, 41 – у виді громадських робіт, у 942 випадках винній особі внесено попередження.

Непоодинокими є випадки, коли суди дозволили не притягувати винних осіб до відповідальності. Причини цього полягають у низькій якості протоколів про адміністративні правопорушення.

Так, у 432 випадках судами звільнено винну особу від адміністративної відповідальності, у 714 випадках провадження припинено у зв'язку із закінченням строку притягнення, у 664 випадках провадження припинено у зв'язку з відсутністю складу правопорушення, у 455 випадках справа повернена на доопрацювання.

Судова практика характеризується відсутністю єдиного підходу до вирішення справ про притягнення до відповідальності за вчинення булінгу. Це можна пояснити тим, що юридична відповідальність за вчинення булінгу є досить новим явищем для сучасної юриспруденції, що й безпосередньо визначає складність винесення уніфікованих рішень.

Відсутність чіткого розуміння сутнісної складової категорії «булінг» та її характерних ознак на практиці ускладнює процеси ідентифікації булінгу не лише під час судового розгляду справи, а й також на етапі складання протоколів про адміністративне правопорушення.

Із моменту закріплення на законодавчому рівні адміністративної відповідальності за вчинення булінгу учасниками освітнього процесу, судові органи активно почали розглядати відповідні справи, що вказує на актуальність у сучасній правовій науці дослідження проблематики булінгу,

а також відповідних адміністративно-правових механізмів його запобігання та протидії.

Хотілося б наголосити на тому, що зазначене явище потребує особливої уваги як науковців, так і практиків, адже з розвитком інформаційних технологій зв'яляються нові види булінгу, зокрема кібербулінг, який представляє собою булінг із застосуванням цифрових технологій. Він може відбуватися в соціальних мережах, платформах обміну повідомленнями (месенджерах), ігрових платформах та мобільних телефонах. Це неодноразова поведінка, спрямована на залякування, провокування гніву чи приниження тих, проти кого він спрямований.

На жаль, освітнє та інформаційне середовище, яке повинно надати дітям можливість в повній мірі реалізувати право на освіту, може бути агресивним. Але об'єднуючи зусилля ми маємо можливість забезпечити протидію та ефективні механізми захисту, що дозволить комплексно вирішити означену проблему.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96--D0%B2%D1%80> (дата звернення 14.05.2022).
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 14.05.2022).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18 грудня 2018 року. - Відомості Верховної Ради України. - 2019. - № 5. - Ст.33.
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. - Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26. - URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 14.05.2022).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 року - Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 25-26. - URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення 14.05.2022).

УДК 349.2

Гоц-Яковлева Ольга Василівна

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент,
orcid.org/0000-0002-7217-7329

ТИМЧАСОВЕ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЬ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ: ЗАХИСТ ПРАВ ЧИ ЗАГРОЗА?

Права дітей, передусім, їх дотримання та захист, завжди виступали об'єктом підвищеної турботи суспільства. Міжнародне співтовариство та сучасні демократичні держави намагаються забезпечити благополуччя та необхідний захист дітям, усвідомлюючи, що внаслідок фізіологічної і розумової незрілості вони потребують спеціальної охорони й піклування, включаючи належний правовий захист, що встановлюється на рівні міжнародних норм та національного законодавства.

На жаль, війна в Україні вже скалічила життя та долю багатьох дітей. За даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) станом на 10 травня 2022 року щонайменше 3 мільйонам дітей на території України необхідна термінова гуманітарна допомога, а фахівці організації з початку забезпечили ведення справ та направлення до служб захисту для 45 817 дітей [1]. Наслідки війни особливо гостро відчують діти, які опинилися в районах активних бойових дій, діти з інвалідністю, а також діти без супроводу та відлучені від опікунів. Ми також читаємо новини, бачимо іншу статистику постраждалих від війни дітей. Багато з них залишилися без батьків: у когось вони загинули, дехто загубив їх під час обстрілів чи масової евакуації і про їхню долю та місце перебування нічого невідомо. Звісно ж, знаходяться люди, які воліють допомогти в такій ситуації.

Одним з правових інститутів, які покликані забезпечити права дітей у таких ситуаціях, є інститут всиновлення. Проте, виходячи з реалій сьогодення, його застосування наразі майже неможливе взагалі або не відповідає нагальним потребам швидкого реагування на ситуацію та встановлення хоча б мінімально допустимого рівня захисту прав дітей, адже законодавством встановлена чітка (й доволі тривала) процедура усиновлення, яка не зазнала змін або спрощення під час воєнного стану [2; 3]. Так, усиновлення здійснюється на підставі судового рішення. Однак, під час воєнних дій знайти необхідні документи й встановити реальну ситуацію з батьками буває вкрай важко, що може призвести до численних порушень прав дитини. До того ж, кандидати в усиновлювачі повинні пройти навчання щодо виховання дітей, стати на облік, що ведеться службами у справах дітей, пройти співбесіду у відповідних територіальних органах Міністерства соціальної політики України та отримати згоду на усиновлення, отримати згоду самої дитини, якщо за віком та рівнем розвитку вона може висловити власну думку. Крім того, всиновлювати можна лише тих дітей, що перебувають на обліку з усиновлення. Але діти, які сиротіють під час воєнних дій, можуть ще не перебувати на такому обліку, тому розпочати процедуру їх усиновлення наразі неможливо. Зараз усиновлення дітей в Україні проводиться лише в тих регіонах, де немає воєнних дій та працюють органи державної влади і тільки стосовно тих дітей, щодо яких вдалося точно встановити обставини життя їх батьків або інших родичів.

Тож, одним із дієвих механізмів захисту прав дітей є їх тимчасове влаштування у прийомні сім'ї чи дитячі будинки сімейного типу або під опіку чи піклування родичів.

Усвідомлюючи, що для дітей, травмованих війною та втратою батьків або зв'язку з ними, дуже важливо знаходитися в умовах, максимально наближених до сімейних, Уряд схвалив розроблене Міністерством соціальної політики України рішення, яке дає можливість такій дитині перебувати під час воєнного стану на умовах тимчасового влаштування в прийомній сім'ї або дитячому будинку сімейного типу чи за спрощеною процедурою – під опікою або

піклуванням родичів [4]. Вбачається, що це забезпечить інтереси дитини до того моменту, поки не будуть знайдені її батьки або, у разі їх смерті, буде тривати процедура всиновлення.

Тимчасове влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, проводять у межах власної компетенції служба у справах дітей та уповноважений орган Національної поліції за місцем виявлення дитини. Слід зазначити, що дитина, яка залишилася без батьківського піклування, у тому числі дитина, розлучена із сім'єю, тимчасово може бути влаштована не тільки до спеціальних установ (притулків для дітей служби у справах дітей, соціально-реабілітаційних центрів (дитячі містечка), будинків дитини, дитячих будинків-інтернатів системи соціального захисту населення тощо), а й у сім'ю патронатного вихователя чи до дитячих будинків сімейного типу. Якщо у дитини є родичі або інші особи, з якими в неї склалися близькі стосунки (сусіди, знайомі) та які бажають залишити її на виховання у своїй сім'ї, то вона може перебувати у них до прийняття рішення про її влаштування. Підставою для цього є наказ служби у справах дітей про тимчасове влаштування дитини, виданий після розгляду спрощеного пакету документів, який включає: заяву, копію паспорта, документи, що підтверджують сімейні, родинні зв'язки або інший зв'язок особи з дитиною (це може бути навіть свідоцтво про хрещення або інший документ, виданий релігійною організацією), довідку від нарколога та психіатра про можливість виховання дитини, довідку або заяву опікуна щодо відсутності судимості. Спрощення процедури полягає також у тому, що під час воєнного стану є необов'язковим для кандидатів в опікуни та піклувальники проходження курсу навчання з виховання дітей, які залишились без батьківського піклування.

Також певною допомогою у влаштуванні дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах у воєнний час, є використання соціальних мереж – від звичайних пабліків до спеціальних чат-ботів. Так, наприклад, Офіс президента України спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики України створили чат-бот «Дитина не сама», де можна запропонувати прихисток дитині,

повідомити про загублену або знайдену самотню дитину, надати інформацію про міжнародні організації, які готові прихистити українських дітей, при виникненні інших питань стосовно дітей є можливість звернутись на гарячу лінію. Використання цього чат-боту, з одного боку, значно спрощує та прискорює надання інформації щодо людей, готових допомогти дітям, включаючи допомогу у тимчасовому прихистку дітей з України закордоном, а з іншого – дозволяє відповідним органам ретельніше контролювати умови, в яких перебувають такі діти.

Але, з огляду на те, що у різних регіонах країни різна інтенсивність воєнних дій, механізм тимчасового влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування можна розглядати з двох, кардинально різних, боків. З одного боку, для людей, які тижнями живуть в підвалах та бомбосховищах, навіть такий, спрощений, пакет документів може бути неможливо зібрати. З іншого боку, відсутність можливості у відповідних органів здійснити ретельну перевірку особи, яка бере до себе дитину, може обернутися для останньої загрозою – від сімейного насильства до торгівлі дітьми.

Повного уникнення таких загроз не можна гарантувати через обставини, що відбуваються в країні. На жаль, проблеми з тимчасовим влаштуванням дітей та протидією загрозам насильства чи торгівлі дітьми не завершаться з припиненням бойових дій, а будуть тривати ще довгий час після війни. Тож, слід посилити контроль за ситуацією з тимчасового влаштування дітей, які залишилися без батьківської опіки, з боку не лише відповідних органів держави, а й забезпечити подальшу тісну координацію роботи у цьому напрямку з боку міжнародних організацій, передусім ЮНІСЕФ, а також численних громадських організацій в Україні, які опікуються захистом прав дітей. Такі партнери можуть бути залучені до всебічного супроводу процесу тимчасового влаштування дітей, надання юридичних консультацій, перевірки умов перебування дітей у тимчасових сім'ях, тощо. Адже чужих дітей не буває.

Список бібліографічних посилань:

1. «Україна. Гуманітарна ситуація»: Звіт ЮНІСЕФ № 12 від 10 травня 2022 року. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/ukraine-humanitarian-situation-report-10-may-2022> (дата звернення 10.05.2022).
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 10.05.2022).
2. Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#top> (дата звернення 10.05.2022).
3. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#top> (дата звернення 10.05.2022).

Гришко Лілія Миколаївна
завідувач сектором муніципального права та
місцевого самоврядування
НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПрН України,
кандидат юридичних наук,
ORCID: 0000-0003-0347-1118

КРИТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯК ОСОБЛИВО ВРАЗЛИВОЇ КАТЕГОРІЇ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 2022 РОКУ

Після початку повномасштабної війни Російської Федерації проти України особливо гостро стоїть питання забезпечення прав дітей, які разом із батьками/опікуна змушені покинути місце проживання і набули статусу внутрішньо переміщених осіб або залишаються в окупації чи депортовані. Дана проблема виникла з початку воєнних дій на Сході нашої держави та анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією.

Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (далі - Закон) передбачено гарантії у вигляді усіх можливих заходів, які передбачено Конституцією України та законами України, міжнародними договорами, ратифікованими парламентом. Усі ці заходи направлені на запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення, а також на захист та отримання прав та свобод людини, створення умова для добровільного повернення або інтеграції за новим місцем проживання (ст. 2).

Т. Сироїд звертає увагу на суттєву роль міжнародних актів у сфері захисту прав дитини під час збройних конфліктів, зокрема, на Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, стосовно участі дітей у збройних конфліктах 2000 р. Рада Безпеки ООН виокремлює шість основних видів грубих порушень, які вчиняються проти дітей під час збройних конфліктів [1, с. 148-

149]. До них відносяться вбивство чи завдання каліцтва. Слід наголосити, що за час повномаштабного вторгнення Російської Федерації і до 15.05.2022 було вбито 227 дітей і поранено понад 420 дітей. На засіданні Ради Безпеки ООН 12.05.2022, яка зібралася, щоб в черговий раз обговорити гуманітарну ситуацію в Україні, було заявлено, що тільки минуло місяця було вбито 100 дітей, проте реальні цифри на багато вищі. З майже 14 мільйонів українців, які були змушені залишити свої домівки — діти. До грубих порушень Рада Безпеки ООН також відносить вербування або використання дітей-солдатів; зґвалтування або інші форми сексуального насильства; викрадення; напади на школи і лікарні; відмова у наданні гуманітарного доступу. Без дотримання норм міжнародного гуманітарного права забезпечити права дити в умовах збройного конфлікту практично неможливо.

До 24 лютого в українських дитячих будинках, школах-інтернатах та інших дитячих установах перебували понад 91 тис. дітей, приблизно половина з яких були інвалідами. За даними Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ, сьогодні лише близько третини з них повернулися додому, включаючи тих, хто був евакуйований зі сходу та півдня. Вплив війни на цих дітей був особливо руйнівним. Десятки тисяч дітей, які перебувають в інституціях чи прийомних сім'ях, були повернуті в сім'ї, багато з них поспішно, оскільки почалася війна. Багато з них не отримали належного догляду та захисту, особливо діти з обмеженими можливостями.

Я. Грабова цілком виправдано робить висновок, що внутрішньо переміщені особи є особливо вразливою категорією осіб у порівнянні з іншими групами населення [2, с. 48]. Крім того, при визначенні соціальної, гуманітарної допомоги даній категорії осіб, серед них особлива увага приділяється найвразливішим категоріям населення до яких зажди включаються діти. Наприклад, 12 травня 2022 р. Україна підписала Додатковий протокол до Угоди про співробітництво між Мінсоцполітики та Міжнародною організацією міграції (далі - МОМ). У результаті підписання вищезазначеного протоколу запрацює Програма багатоцільової грошової допомоги МОМ, яка є додатковою до будь-

якої державної допомоги. Дана Програма переважно зосереджена на наданні допомоги певним категоріями серед внутрішньо переміщених осіб або людей, які постраждали від конфлікту: вагітним жінкам, самотнім жінкам або чоловікам з дітьми, домогосподарства з двома і більше дітьми, домогосподарства з особами з інвалідністю та ін.

У разі переміщення громадян України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні після приїзду мають отримати «Довідку про взяття на облік особи, переміщеного з тимчасово окупованої території України і районів проведення антитерористичної операції» (далі — Довідка). Така довідка є необхідною для отримання щомісячну адресної допомоги, переоформлення соціальних виплат, влаштування дитини в заклади освіти, отримання доступу до медичного обслуговування. Для дітей до 14 років передбачено особливу процедуру одержання Довідки. Так, від імені малолітньої дитини звертаються батьки або родич з яким вона прибула (бабуся, дідусь, прабабуся, прадід, повнолітні брат чи сестра, тітка, дядько) або вітчим, мачуха, у яких проживає дитина. У випадку, якщо дитина прибула без родичі, то заява про отримання Довідки подається представником органу опіки та піклування за місцем знаходження дитини або керівник закладу в якому перебуває дитина (дитячі заклади, установи охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей).

До прав внутрішньо переміщених осіб, окрім вже перелічених, слід віднести: єдність родини; сприяння у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів; безпечні умови життя і здоров'я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; сприяння у переміщенні її рухомого майна; сприяння у поверненні

на попереднє місце проживання; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; отримання гуманітарної та благодійної допомоги; інші права, визначені Конституцією та законами України (ст. 9).

Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» передбачено, що органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень: забезпечують влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади комунальної форми власності; забезпечують соціальний захист внутрішньо переміщених дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, сімей, в яких виховуються такі діти, соціальне супроводження таких сімей і дітей; здійснюють у повному обсязі повноваження органу опіки та піклування стосовно зареєстрованих на їх території внутрішньо переміщених дітей; приймають рішення про забезпечення функціонування внутрішньо переміщених прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей з дітьми, над якими встановлено опіку чи піклування та ін. (ч. 9 ст. 11) [3].

Крім того, діти з числа внутрішньо переміщених осіб чи діти, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, забезпечуються безкоштовним харчуванням (ч. 10 ст. 7) [3]. Забезпечення належним доглядом, вихованням, створенням умов для психічного і фізичного розвитку не можливе без відповідного харчування дитини. Забезпечення права на достатнє харчування дітей повинне передбачати надання необмеженого доступу до продовольства. Можна наголосити на пріоритетності для дитини її права на задоволення продуктивних інтересів у порівнянні з дорослими [4, с. 141, 143].

Україна інтенсивно співпрацює з міжнародними партнерами та координує програми міжнародних, іноземних, урядових та неурядових організацій для

надання грошових виплат внутрішньо переміщених осіб, які доповнюють державну допомогу, та підтримують найбільш вразливі групи осіб, з урахуванням їх потреб, що виникають у зв'язку із збройним нападом та внутрішнім переміщенням.

З огляду на проведені дослідження слід зробити наступні висновки:

1. Правовий статус «внутрішньо переміщена особа» з'являється в Україні в 2014 р. і відноситься до спеціального правового статусу. Діти відносяться до особливо вразливої категорії внутрішньо переміщених осіб. Законодавство України передбачає додаткові гарантії щодо забезпечення їх харчуванням, житлом та доступом до освіти і т.д.

2. Забезпечення прав дитини в умовах воєнного стану практично унеможлиблюється без дотримання норм міжнародного гуманітарного права. За період з 24 лютого 2022 р. і до сьогодні складно виокремити злочини з категорій визначених Радою Безпеки ООН, як грубі порушення, які скоюються проти дітей під час збройних конфліктів.

Список бібліографічних посилань:

1. Сироїд Т. Права дітей: міжнародно-правове регулювання і практика дотримання. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. № 6 (9). С. 147-152.

2. Грабова Я. О. Конституційно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Митна справа*. 2015. № 2 (98). С. 47-51.

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

4. Прохазка Г.А. Право на достатнє харчування для дитини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 39. Том 2. С. 141-144.

УДК 343. 851

Дубовик Катерина Євгенівна
доцент кафедри права, національної безпеки
та європейської інтеграції
науково-навчального інституту державного управління
університету ім. В.Н.Каразіна
e-mail: dubovike07@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1536-7553

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Російська війна проти України триває вже восьмий рік. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, початку збройного конфлікту на Донбасі загинуло 152 дитини та 146 було поранено. Лише з 2017 року, близько 70 тисяч дітей отримали статус таких, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, 90 з них мають такий статус через тілесні травми.

Під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист. Ці порушення вимагають правового регулювання та захисту з боку як національних, так і міжнародних інституцій.

Технічний прогрес та поява нових видів зброї та методів ведення бойових дій у минулому столітті докорінно змінили хід сучасних збройних конфліктів. Це призвело не лише до різкого зростання кількості жертв, але й розмило межі між воєнною і цивільною сферами. Частка жертв серед цивільного населення збільшилася від п'яти відсотків на початку ХХ століття до 90 відсотків наприкінці. Близько половини жертв — діти. За даними ЮНІСЕФ, у світі понад мільярд дівчаток і хлопчиків живуть у країнах чи на територіях, що зазнають впливу збройних конфліктів; близько 300 мільйонам цих дітей ще не виповнилося п'яти років.

В останні десятиліття захист і добробут дітей під час конфлікту став важливою частиною порядку денного міжнародної спільноти. Таким чином

було розроблено низку норм і стандартів, що утворюють нормативно-правову базу для захисту дітей в умовах збройного конфлікту.

Діти, що зростають в умовах воєн, захищені нормами міжнародного гуманітарного права як частина цивільного населення. Проте, з огляду на вразливість і потреби, пов'язані з дитячим розвитком, діти мають особливий захист. Деякі гарантії, передбачені міжнародно-правовими актами, стали частиною звичаєвого права.

Основні міжнародно-правові акти, що є основою для захисту дітей у ситуаціях збройного конфлікту це:

- Конвенція ООН про права дитини (1989)
- Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році)
- Женевські конвенції про захист жертв війни (1949)
- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977)
- Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999)
- Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002) та низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками.

Система міжнародних угод, протоколів та інших інструментів «м'якого права» продовжує розвиватися та надавати рекомендації щодо того, як розширити захист і дотримання прав дитини під час збройних конфліктів. Однак, ефективне впровадження стандартів, передбачених цими нормативно-правовими актами, досі є значною проблемою в багатьох частинах світу, і, зокрема, в Україні.

Попри існування численних міжнародно-правових норм, що діють в умовах збройного конфлікту, права мільйонів дітей у всьому світі досі порушуються. Держави зобов'язані покласти край цій ситуації. Тому національне законодавство є важливою частиною правової системи, покликаної захистити дітей в зонах конфлікту.

Наразі Закон України «Про охорону дитинства» – основний закон України, що регулює ситуацію з дітьми в умовах збройних конфліктів. Згідно з ним, дитиною, постраждалою внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, вважається «дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні». Держава зобов'язана вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту цих дітей, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї (зокрема розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон).

Також у 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration). Основна думка цього документу – відповідно організована освітня система може допомогти захистити дітей та молодь від смерті, травм та експлуатації. Положення Декларації ще не імplementовані в українське законодавство, проте у серпні 2021 року Кабінет Міністрів затвердив план заходів щодо її реалізації. Серед поставлених завдань – забезпечення безперервності навчання, запровадження моніторингу нападів на заклади освіти, їх захист від нападів та відновлення в разі пошкодження.

Зараз для дітей, що зростають в умовах війни, досі не передбачено жодних гарантій, окрім безоплатного гарячого харчування в державних і комунальних закладах освіти. Дещо краща ситуація з соціальним захистом громадян України, яким на час закінчення (2 вересня 1945 року) Другої світової війни було менше 18 років. Державні гарантії для цих осіб гарантуються законом «Про соціальний захист дітей війни».

У світлі останніх подій в Україні важливо підкреслити збереження миру та захисту всіх дітей в Україні. Конфлікт, що триває в Україні, становить безпосередню та зростаючу загрозу життю та добробуту 7,5 мільйонів дітей країни (ЮНІСЕФ, 2022). Дітей вбивають, поранені і вирвані з корінням вони сильно переживають через ескалацію насильства навколо них (Дентон, 2022).

Сотні тисяч дітей та їхніх сімей були внутрішньо переміщеними особами, а з 24 лютого 2022 року понад два мільйони біженців втекли з країни (Рада з міжнародних відносин, 2022) у пошуках безпеки – більшість – жінки та діти.

Воєнні дії між російськими збройними силами та українськими збройними силами є міжнародним збройним конфліктом, який регулюється міжнародним гуманітарним правом (Human Rights Watch, 2022), насамперед чотирма Женевськими конвенціями 1949 року (далі GCIV 1949 року) та її першим додатковим протоколом 1977 року Протоколом I (далі API).), а також нормами звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

І Україна, і Росія є учасниками 1949 GC IV (Збірник договорів Організації Об'єднаних Націй, 1949) та API (Міжнародний комітет Червоного Хреста, 1977). Міжнародне гуманітарне право забезпечує захист цивільного населення та інших некомбатантів від небезпек збройного конфлікту, і це положення стосується дітей. У ньому йдеться про ведення бойових дій, засоби та методи ведення війни всіма сторонами конфлікту (Human Rights Watch, 2022). Перш за все це правило, згідно з яким сторони конфлікту повинні завжди розрізняти комбатантів і цивільних. Цивільні особи ніколи не можуть бути навмисними об'єктами атак або використовуватися як живий щит.

Діти насамперед захищаються міжнародним гуманітарним правом, якщо вони поранені, хворі чи зазнали корабельної аварії, як цивільні особи та як члени цивільного населення. Вони також отримують особливий захист через свою вразливість. Кожен збройний конфлікт залишає багатьох дітей без ресурсів або відокремлених від їхніх сімей, що робить їх ще більш вразливими.

Точніше, частина 1 статті 77 API стверджує, що «діти повинні бути об'єктом особливої поваги та захищені від будь-якої форми непристойного нападу» (Міжнародний комітет Червоного Хреста, 1977). Міжнародне гуманітарне право спрямовано на запобігання участі дітей у бойових діях. Сторони, які перебувають у конфлікті, не можуть вербувати дітей віком до п'ятнадцяти років до своїх збройних сил і повинні забезпечити, щоб вони не

брали безпосередню участь у бойових діях відповідно до частини другої статті 77 АРІ.

Останні вісім років конфлікту на сході України вже завдали глибокої та тривалої шкоди дітям. З ескалацією конфлікту зростає безпосередня і цілком реальна загроза дітям України. Будинки, школи та лікарні – усе піддано обстрілу. Цивільна інфраструктура, як-от водопостачання та каналізація, постраждала, внаслідок чого мільйони людей не мають доступу до безпечної води. На жаль, українська криза негативно вплинула і буде негативно впливати на добробут дітей. Більше того, хвилюючі наслідки цього конфлікту завдають фізичної та психічної шкоди дітям, які опинилися в середині збройного конфлікту.

Список бібліографічних посилань:

1. Закриницька В. Омбудсмен з прав дитини в механізмі державного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей : зарубіжний досвід. Вісник Академії правових наук України. 2012. № 4. С. 348-349.

2. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ратифіковано Законом України N 135-VI від 06.03.2008) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/135-17>.

3. Hessel S. cross-national decision model for closing down institution that are harmful to children. Placement of orphans. Russian and Nordic experiences. Edited by: Jorn Holm-Hansen. - 2006, December, 91 p. URL: <http://en.nibr.no/publications/notes/297/>.

4. Human Rights Watch World Report 2022. URL: <https://www.hrw.org> › 2022.

5. Jones N. After 2015: Developing Social Protection Systems to Promote Child Well-being. URL: http://www.eadi.org/fileadmin/MDG_2015_Publications/Jones_at_al_THINKPIECE.pdf.

УДК 316.35

Єрмоленко Олексій Анатолійович

доцент кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця,
кандидат економічних наук, доцент,
ORCID 0000-0003-3590-5187

Єрмоленко Оксана Олександрівна

доцент кафедри державного управління,
публічного адміністрування та регіональної економіки,
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця,
кандидат економічних наук,
ORCID 0000-0002-3599-9016

ПРОБЛЕМА СИРІТСТВА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Проблема соціального захисту дітей-сиріт в умовах становлення інституту соціальної роботи стає для нашої держави як ніколи актуальною. Вона відрізняється науковою складністю як у теоретичному так і у практичному значенні.

Сучасні дослідження щодо формування та реалізації соціальної політики та захисту населення, а також питання державного управління системою соціального захисту дітей розглядають у своїх працях Л. Артюшкіна, Г. Бевз, О. Бойко, І. Галатир, І. Дементьєва, В. Єлагін [3], І. Зверєва, Л. Кальченко, Л. Кожура [5], О. Коваленко, Н. Комарова, Л. Кривачук [4], І. Лопатченко, А. Меляков [6], В. Оржеховська, І. Пеша, О. Прокопенко [110], С. Рагімова [6] та ін.

Дана тематика носить комплексний: характер для соціологічної теорії, знаходиться на перетині усіх проблемних моментів теорії та практики соціальної роботи, вбираючи в себе питання влаштування осиротілих дітей в прийомні сім'ї, поміщення у відповідні державні установи (як правило, інтернатного типу), освіти, забезпечення житлом, пенсійних виплат і пільг. Соціальна проблема сирітства виявляє соціальні протиріччя в нашій країні і вимагає відповідної артикуляції не тільки з боку суспільства в цілому, але і з

позицій спеціального інституту, покликаного займатися вирішенням даної проблеми – інституту соціальної роботи, що знаходиться в умовах становлення і розвитку. Сироти в контексті соціальної політики – це, насамперед, особлива соціокультурна категорія громадян, від сприйняття цінності якої з боку суспільства, поряд з іншими категоріями громадян, залежить стабільність і стійкість розвитку України [7].

Статистична звітність щодо загальної кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, існує з 2003 р.

Відбувається поступове зменшення чисельності дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, але в сучасній ситуації це – не результат ефективної діяльності держави, а наслідок взагалі скорочення народжуваності дітей (рис. 1) [2].

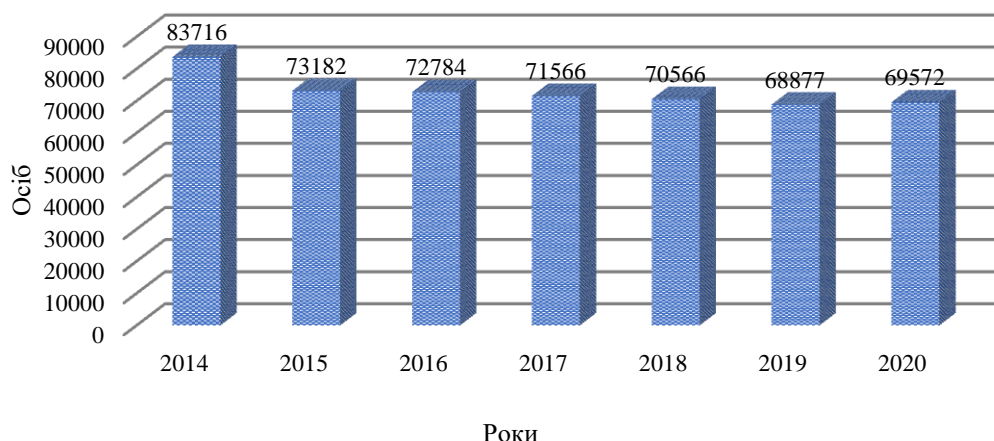

Рис. 1. Загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування протягом 2014–2020 років

Сьогодні недостатньо оперативним є механізм взаємодії органів виконавчої влади з різними громадськими організаціями, котрі діють у галузі захисту прав дітей. Новітні технології, націлені на застереження соціального сирітства та функціонування превентивних послуг, що пропонуються такими

громадськими організаціями, не завжди підтримуються органами виконавчої влади і впроваджуються досить повільними темпами [1].

Які б не були причини, в силу яких дитина стає сиротою, завжди постає питання щодо встановлення над ними нагляду з боку дорослих. Це не просто вимушена міра, це, мабуть, єдиний вірний спосіб самим позитивним чином (наскільки це можливо без справжніх батьків) вплинути на її майбутнє життя, забезпечити повноцінність і успішність процесу її соціалізації. Природно, що чим раніше дитина, що залишився без піклування батьків, виявиться «влаштованою» в цієї трагічній, зовсім незнайомій їй життєвій ситуації, тим успішніше у всіх відносинах складеться її подальша доля, тим менше відобразиться недавня втрата або розрив з рідними батьками на її в цілому ще незрілій, а значить надзвичайно вразливій психіці. Так, наприклад, у США діє закон, згідно з яким дитині, що опинилася без батьківського піклування, не більше, ніж по закінченні однієї доби, повинна бути представлена така форма влаштування, яка у максимально можливій мірі «компенсувала» б втрату рідних батьків [8].

Однак сьогодні в Україні поки не знайдено ефективних методів вирішення даної проблеми в силу інституціональної невлаштованості співвідношення соціальної роботи та соціального захисту сиріт в загальній структурі соціальної політики як соціологічно обґрунтованої практики. Справа полягає в тому, що соціальна політика є результатом певного компромісу політичних сил на базі стереотипів суспільної свідомості, що впливають на вибір соціальних пріоритетів. Такий компроміс нерідко далекий від науково обґрунтованої теорії і впливає з її суспільної практики. Становище ускладнюється і тим, що розвиток якісно нової, значно більш ефективної системи з соціальної підтримки та допомоги сиротам здійснюється в умовах становлення самого інституту соціальної роботи на тлі переходу економіки країни на ринкові відносини, підвищення соціальної напруженості, конфліктів, посилення соціальної нерівності та соціального виключення. До того ж ще

зовсім недавно питання соціального захисту дітей-сиріт в якості самостійної соціальної проблеми не розглядалися [9].

Ефективна цілісна система соціальної роботи з дітьми-сиротами ще не досить розроблена. Однак, різнохарактерні питання життєвого устрою осиротілих дітей, включаючи забезпечення їх умовами життя, близькими до сімейних, проблеми отримання повноцінної, якісної освіти, можливість працевлаштування в сучасних умовах реформування українського суспільства набувають все більш гострий соціальний, політичний, моральний та соціально-психологічний характер. Усе це обумовлює необхідність спеціального соціологічного аналізу принципів і пріоритетів соціального захисту сиріт, систематизації наукових уявлень про соціальну роботу з ними. Недостатня розвиненість інституту соціальної роботи з осиротілими, низька ефективність методів цієї роботи з даною категорією осіб робить сиріт практично незахищеними перед численними випробуваннями сьогоденного життя. Дана обставина призводить до соціальної дезадаптації цих дітей, послаблення соціальної захищеності, одних з них, виникнення девіантних та інших небезпечних форм поведінки.

Особливу значимість в сучасних умовах набувають дослідження особливостей соціальної адаптації, соціального захисту, соціальної підтримки дітей-сиріт як відносно самостійної соціальної групи населення. Уявлення про сиріт як вразливої соціальної групи призводить нерідко в нашому суспільстві до практики соціального виключення. Тому питання про соціальний захист дітей-сиріт, їх соціальне самопочуття в результаті функціонування інституту соціальної роботи, обумовлений, перш за все, станом нормативно-правової бази – досить новий напрямок у вітчизняній науковій практиці. Вирішення соціальних проблем дітей-сиріт неможливо без створення ефективною і необхідною реально діючою правовою базою, що спирається на висновки теорії та практики провідних держав світу. Мало проголошувати права і свободи людини і закріпити їх у законах, потрібно домогтися матеріального забезпечення цих прав і свобод; гарантувати неухильне виконання законів усіма

членами суспільства та зацікавленим соціальними суб'єктами допомоги сиротам [11].

Аналіз соціального статусу і соціального здоров'я дітей-сиріт актуальне щодо нормативно-рольових особливостей їх поведінки як безпосередньо в момент втрати батьківського піклування, так і надалі. Сироти виявляються дуже чутливі до стресу, зумовленого різкою зміною їх соціального статусу, що впливає на їх поведінку та ціннісні орієнтири у довготривалому періоді. Практичне вирішення представленої соціальної проблеми детермінує ефективність соціальної адаптації сиріт протягом всього їх життєвого шляху, а значить впливає на рівновагу українського суспільства взагалі [10].

Тому нинішнє українське суспільство з усією очевидністю поставлено перед об'єктивним фактом необхідності становлення ефективної, цілісної державної системи соціального захисту сиріт, стійкого і надійного функціонування інституту соціальної роботи з надання їм належної соціальної підтримки та допомоги. Необхідними умовами формування подібної системи повинні стати глибокий аналіз її функціонування в якості істотного, а в ряді випадків-пріоритетного елемента соціальної політики держави, вироблення ефективних регламентуючих правових норм, а також розробка соціальних технологій підтримки і допомоги дітям-сиротам з боку компетентних фахівців з соціальної роботи. У перспективі така спрямованість соціальної політики реально забезпечить ефективну можливість дотримання прав сиріт у сфері соціального захисту, збільшить можливості їх адаптації в суспільстві, підвищить впевненість у власних силах.

Список бібліографічних посилань:

1. Воднік В. Д. Проблеми дітей-сиріт в умовах побудови громадянського суспільства в Україні. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. № 4 (39). 2018. С. 101 – 111.

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Єлагін В. П. Соціальна політика: теоретико-методологічні та концептуальні підходи: підруч. (для студ. вищ. навч. закл.). Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. Харків. : Магістр, 2010. 400 с.

4. Кривачук Л. Ф. Сімейні форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. Вип. 3 (34). URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Trpu/2011_3/doc/2/10.pdf.

5. Кожура Л. О. Адміністративно-правовий захист бездомних осіб і безпритульних дітей: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Л. О. Кожура; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2013. 247 с.

6. Меляков А., Рагімова С. Місце органів виконавчої влади у впровадженні альтернативних форм влаштування дітей. *Державне будівництво*. Харків : ХарПІ НАДУ, 2009. №. 2. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/4/02.pdf>.

7. Мордань О. О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків: дисертація. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». К., 2015. 234 с

8. Кузьмін В. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції у суспільства дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: соціально-психологічний аспект. URL: <http://journals.uran.ua/apppf0>.

9. Овчарова Л. М. Сирітство в Україні як соціальна проблема та шляхи її вирішення. *Вісник Приазовського державного технічного університету*: зб. наук. праць. ДВНЗ «ПДТУ». Маріуполь, 2019. Вип. 3. С. 45 – 49.

10. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України № 2342-IV від 13 січня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. ст. 147.

11. Прокопенко О. С. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 4(8). Vol.2. June 2018. P. 9 – 15.

УДК 364.442.6

Лебединська Олена Сергіївна,
доцент кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету іменя Семена Кузнеця,
кандидат економічних наук, доцент,

Іванісов Олег Вікторович
доцент кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету іменя Семена Кузнеця,
кандидат економічних наук, доцент

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Соціальна безпека є універсальною науковою, політичною, правовою, освітньою, юридичною, соціальною, управлінською, медико-психологічною категорією. Людина у небезпеці втрачає здоров'я і задоволення життям, потребує захисту від небезпек, від порушення прав і свобод людини. Небезпеки у житті людини міняють її світогляд, первинні потреби стають пріоритетними, а все, що пов'язано з розвитком, відкладається на певний термін або зовсім не реалізується. Відбувається деформація свідомості та виникають обставини, коли людина, через нествореність умов соціальної безпеки, постає перед вибором – продовжувати життя в цих умовах чи міняти ці умови, або покинути свої помешкання, переїхати в більш безпечні і сприятливі для себе та сім'ї умови.

Низький рівень соціальної безпеки суспільства визначається слабкою правовою та договірною захищеністю його членів, песимістичними перспективами щодо соціальної, трудової та інноваційної активності громадян, високим рівнем бідності, безробіття, злочинності та нерівності, а також зростанням корупції та тіньових відносин. Ці негативні явища підривають національну єдність та консолідованість української нації, знецінюють перспективи на успішне майбутнє і держави, і людини.

Саме тому розробка для України сучасної моделі соціально орієнтованої економіки, яка забезпечить її дієздатність, можливість адекватно реагувати на зовнішні і внутрішні загрози, сприятиме удосконаленню соціально-економічних процесів та відповідатиме національним інтересам держави.

Якісно оцінити стан і проблеми соціальної безпеки держави в сучасних умовах складно, але надзвичайно актуально. Протягом останніх років в Україні відбулися значні зміни в політичній, економічній та соціальній сферах, які мають значні системні наслідки. Щоб попередити їх перетворення на катастрофічний стан, необхідно оперативного приймати державно-управлінські рішення, які визначають пріоритети розвитку в нестабільних умовах, подолання негативних наслідків прояву соціальних ризиків та небезпек, а також встановлення рівноваги в соціальній системі.

Актуальність проблем соціальної безпеки держави підтверджується низьким рівнем економічного та соціального розвитку країни. Водночас Україна володіє людським, природним, аграрно-промисловим, науково-технічним потенціалом, має культурні та історичні передумови для розвитку. Незважаючи на це, соціальні небезпеки та ризики не є об'єктом уваги інститутів влади, адже інституційне забезпечення цих процесів не передбачене у правовому полі України. Навіть збройний конфлікт не спричинив необхідних змін у державній соціальній політиці та системі національної безпеки. Ніхто із державних інститутів не взяв на себе відповідальність та додаткових обов'язків у положення про їх діяльність щодо надання гідних відповідей на сучасні соціальні виклики, на модернізацію соціальних відносин, попередження виникнення соціальних конфліктів та протиріч, подолання протистояння, а головне на збереження людського потенціалу країни, захист його прав та свобод. Механізми ефективного впливу держави на соціально-економічні процеси та методи і засоби забезпечення соціальної безпеки залишаються недостатніми. Це спричиняє загострення в Україні значної кількості соціально-економічних проблем, доведення їх до рівня загроз національній безпеці.

Зовнішні чинники формування соціальної безпеки людини мають і позитивне і негативне спрямування. При патерналістських настроях населення очікування допомоги з боку держави здебільшого не відбувається і ці нездійсненні надії на державу трансформуються в реалізовані небезпеки. Соціальна безпека людини та держави має двояке спрямування. Укріплення держави може відбуватись і за рахунок зниження безпеки людини і навіть за рахунок її життя. Варіанти впливу державних чинників на соціальну безпеку людини мають різні сценарії. По-перше, держава може цілковито опікуватись соціальною безпекою людини, ставити в стратегіях розвитку відповідні цілі і досягати їх. По-друге, держава з об'єктивних причин не може забезпечити соціальну безпеку людини через нестабільну ситуацію в Україні. По-третє, держава може бути зацікавлена в позбавленні безпеки більшості громадян, щоб через страх та звинувачення керувати їх свідомістю. По-четверте, вибірково здійснюється соціальна безпека людини (розповсюджується на представників влади, олігархів, політиків тощо). В Україні одночасно мають прояв всі визначені варіації впливу соціальної безпеки держави на людину.

Збройний конфлікт та визначені прямі соціальні загрози і ризики, які він обумовив, негативно впливають і на загальний стан у країні. Він посилив загальні негативні тенденції до створення можливостей збереження та розвитку людського потенціалу. Відволікання ресурсів на воєнні цілі поглибило системну кризу в країні, зросла залежність економіки від політики, знизилась можливість досягнення соціальних цілей. Виявилось слабке ставлення держави відстоювати національні інтереси не тільки в сфері соціальної безпеки, а і в інших її сферах – економічній, інформаційній, зовнішньоекономічній, державної безпеки, внутрішньополітичній тощо. Але громадянське суспільство ще не стало рівноправним суб'єктом управління країною і не сприяло визначеності та становленню соціальної відповідальності держави за зниження рівня національної безпеки, за втрату людей, посилення соціальної нерівності, зниження якості та рівня життя населення.

Збройний конфлікт посилив значний розрив між декларуванням високих соціальних стандартів та їх досягненням, між зафіксованими положеннями з прав людини та їх реалізацією, між проголошеними стратегічними пріоритетами та їх фактичним досягненням. Вилучення фінансових ресурсів держбюджету на воєнні цілі знизило можливості підтримки та стимулювання демографічного розвитку, підвищення рівня охорони здоров'я, а також модернізацію системи національної освіти.

Соціально-моральний стан населення визначився посиленням втрати ціннісних орієнтацій, руйнуванням духовно-культурних норм і стереотипів поведінки, непристижністю соціальної відповідальності.

Виходячи з вище зазначеного соціальна політика держави здебільшого має бути спрямована не на подолання наслідків тих чи інших соціальних хвороб, а на запобігання причин їх появи, усунення причин існуючих негативних соціальних явищ, причин виникнення соціальних ризиків, які виникають у державі, забезпечення декларованих соціальних гарантій.

Соціальна безпека як основа соціальної політики – це не лише запобігання небезпекам загалом, а такий стан держави, суспільства та особистості, який дозволяє нарощувати творчий потенціал окремої людини та суспільства загалом, при якому з'являється впевненість у майбутньому та соціальна стабільність. Якісне зростання людського потенціалу є основним чинником сталого економічного та соціального розвитку України.

Запропонована система реформ може успішно реалізовуватись у стабільних умовах, а в умовах невизначеності та нестабільності, пов'язаних зі збройним конфліктом та його негативними наслідками, виникають серйозні перешкоди для їх здійснення.

Список бібліографічних посилань:

1. Заради реформ: Стало відомо, скільки українців готові терпіти погіршення рівня життя. URL: <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/stalo-izvestno-skolko-ukraintsev-gotovy-terpet-1506095766.html>.

2. Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г. Соціальні небезпеки та їх наслідки в умовах збройного конфлікту на Сході України. Науковий часопис Академії національної безпеки, 2017. № 1/2 (13/14). С. 149—161.

3. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін: зб. наук. пр. Вип. 3 (17) / Інститут соціології НАН України. К., 2016. 546 с.

УДК 349.3

Лугова Вікторія Миколаївна
доцент кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету іменя Семена Кузнеця,
кандидат економічних наук, доцент,
ORCID 0000-0001-9584-2259

СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО В УКРАЇНІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА І ПРАВОВА ПРОБЛЕМА

Соціальне сирітство – явище, зумовлене ухилянням або відстороненням батьків від виконання своїх обов'язків щодо неповнолітньої дитини, є досить поширеним у багатьох країнах, зокрема й в Україні. Серед основних його причин відзначають демографічні ускладнення, деформацію шлюбних відносин, кризу інституту сім'ї, соціально-економічні проблеми, а саме безробіття, тяжке матеріальне становище, відсутність необхідних житлових умов, бідність, а також збільшення кількості соціально-неблагополучних сімей, які не спроможні виконувати свої функції утримання та виховання дітей через асоціальну поведінку батьків, алкоголізм, наркоманію, насильство в сім'ї. В той же час проблему соціального сирітства в останні часи все частіше пов'язують з трудовою міграцією українців, яка набула масового характеру. Сьогодні в Україні до усіх цих причин додалася ще одна – воєнні дії на території нашої держави. Активні бойові дії на території України мають катастрофічні наслідки, ставлять сім'ї у кризові ситуації і можуть призводити до розлуки батьків і дітей. За даними соціологічної групи «Рейтинг», 44% українців довелося тимчасово розділитися зі своєю сім'єю. Найбільше таких на сході (54%), найменше – на заході (39%) [1].

Позбавлення дитини батьківського піклування, незалежно від причин, є серйозною соціально-психологічною проблемою для суспільства, адже діти позбавлені батьківського піклування мають суттєві труднощі у побудові міжособистісних стосунків; більш схильні до потрапляння під вплив поганих компаній; вживання наркотиків, алкоголю; скоєння правопорушень; мають

більше хронічних захворювань унаслідок послаблення контролю за здоров'ям дитини; мають емоційні розлади, відчуття непотрібності й незахищеності від зовнішнього світу [2]. Крім цього, позбавлені особистого досвіду сімейного проживання такі діти можуть стикатися з проблемами при створенні власної сім'ї, негативні наслідки чого повною мірою виявляться вже в недалекому майбутньому.

Метою дослідження є дослідження поняття "соціальне сирітство", а також аналіз соціально-психологічних та правових аспектів даного явища.

У сучасному науковому просторі поняття «соціальне сирітство» є досить поширеним, цьому явищу присвячено багато досліджень як теоретичного, так і прикладного характеру. Так Л. Кальченко визначає соціальне сирітство як «особливий соціально-патологічний стан дитинства, що характеризується наявністю у суспільстві дітей, які залишилися без піклування біологічних батьків, що фактично не здійснюють своїх обов'язків щодо виховання, розвитку і соціалізації власних дітей у зв'язку із соціально-економічними, моральними, психолого-педагогічними, медичними причинами через відсутність достатніх матеріальних, фінансових, соціокультурних, загальних соціальних умов для виконання батьківських обов'язків та недостатність у них почуття відповідальності, любові та милосердя» [3]. Х. Ілік у своїй дисертації виокремлює дві категорії дітей, яких можна віднести до соціальних сиріт:

1) особлива соціально-демографічна група дітей, які з різних соціальних, економічних, політичних, морально-психологічних причин залишилися сиротами при живих батьках, котрих в установленому чинним законодавством порядку позбавили батьківських прав та які знаходяться під захистом держави чи суспільства;

2) діти, які «юридично належать» своїй родині, проте фактично позбавлені належного піклування, оскільки батьки повноцінно не виконують своїх обов'язків чи зловживають своїми батьківськими правами, що перешкоджає нормальному розвитку дітей, а іноді становить загрозу для їхнього здоров'я та життя [4].

Що ж стосується правового визначення даного терміну, то у сучасному правовому полі тлумачення саме такого терміну відсутнє, в українському законодавстві поширеним є використання понять «дитина-сирота» та «дитина, позбавлена батьківського піклування». Згідно Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», дитина-сирота – дитина, в якій померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти [5]. Як бачимо, зміст терміну «діти, позбавлені батьківського піклування» повністю відповідає змісту поняття «соціальні сироти». Крім цього, як показує аналіз інших нормативно-правових актів, термін «соціальне сирітство» в них використовується. Зокрема метою Національної стратегії профілактики соціального сирітства на період до 2020 року є створення належних умов для забезпечення реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, запобігання поширенню соціального сирітства [6]. У Національній стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки зазначається, що «бідність родин, складні життєві обставини, недостатність на місцевому рівні послуг з підтримки дітей

та сімей з дітьми зумовлюють дитячу бездоглядність, призводять до соціального сирітства» [7].

Перешкоджає роботі з попередження та подолання соціального сирітства відсутність достовірних даних про кількість дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема Міністерство соціальної політики оперує даними щорічного моніторингу закладів інституційного догляду, що звичайно на надає повної інформації про кількість соціальних сиріт.

Визнання державою і суспільством важливості даної проблеми вимагає рішучих заходів для її вирішення. Рішучі кроки у цьому напрямку начебто уже здійснено. Мова йде про прийняття у 2017 році Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки [7]. Розроблені згідно з цією стратегією плани заходів повинні суттєво розширити можливості запобігання соціальному сирітству, в першу чергу, шляхом надання різноманітної допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, консультування та інформування.

На жаль, звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування випадків та причин порушення прав дитини під час здійснення децентралізації повноважень з питань охорони дитинства, реформування системи закладів інституційного догляду та виховання, реалізації права дитини на сімейне виховання та усиновлення, розвитку (модернізації) соціальних послуг [8] свідчить, що реформа деінституціалізації не досягла своєї мети через прийняття неефективних управлінських рішень та відсутність єдиного керуючого центру. Більшість впроваджених заходів, які передбачали скорочення мережі закладів, не вплинули на стан деінституціалізації дітей, а призвели лише до викривлення статистики, приховання реальної картини та негативних явищ. Зокрема доведено, що виведення дітей із закладів інституційного догляду та виховання шляхом повернення у біологічну сім'ю часто відбувається лише на папері, без належного вивчення умов для цього, а фактично діти при цьому опиняються в

умовах небезпеки для життя та здоров'я, а тому подекуди практично відразу знову вилучаються з таких родин та повертаються до закладів [8].

Як зазначено у звіті, система органів та служб у справах дітей в країні фактично зруйнована, внаслідок чого на всіх її рівнях відсутня реальна спроможність здійснювати функції щодо захисту прав дітей. До цього часу не всі територіальні громади створили служби у справах дітей та укомплектували їх. Так, станом на 01.02.2021 р. служби у справах дітей були утворені лише в 821 громаді (57 %) [8]. Реформа децентралізації, що була покликана передати якомога більше прав та повноважень на місця, не з'ясувала реальну спроможність їх реалізації. Новоутворені служби у справах дітей часто не в змозі виконувати свої повноваження, бо іноді мають єдиного спеціаліста, який займається проблемами дітей, працює у складі відділу економічного розвитку або в складі загального відділу, або у відділі соціальної роботи. Крім цього уваги потребує спеціалізоване навчання фахівців із соціальної роботи, що працюють у громадах. Саме на їхні плечі лягає основна робота з профілактики сирітства й надання профілактичної допомоги тим сім'ям, які балансують на межі. Таке навчання має відбуватися на постійній основі. Ці люди в підсумку повинні стати високопрофесійними фахівцями, які запобігають соціальному сирітству, а не борються з наслідками.

Практика впровадження численних реформ в Україні показує, що вирішення будь-яких проблем лише адміністративними методами є неефективною. Проблема соціального сирітства, бездоглядності частини дітей може бути вирішена лише комплексно у контексті загального соціально-економічного та демографічного оздоровлення українського суспільства, покращення економічної ситуації, подолання різних соціальних патологій. Для цього необхідним є поєднання об'єктивних (організаційно-правових) та суб'єктивних (соціально-психологічних) чинників профілактики соціального сирітства, які забезпечуть впорядкованість та узгодженість діяльності державних структур, які приймають участь у здійсненні механізму державного управління профілактикою соціального сирітства, підтримка виховного

потенціалу родини, раннє виявлення можливих криз та збереження родин, перехід від застосування караючих функцій відносно сім'ї до її всебічної підтримки і захисту.

Список бібліографічних посилань:

1. Шосте загальнонаціональне опитування: адаптація українців до умов війни (19 березня 2022). Соціальна група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyu_opros_adaptaciy_a_ukraincev_k_usloviyam_voyny_19_marta_2022.html (дата звернення: 28.04.2022)
2. Малиновська О. А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. Київ : НІСД, 2011. 40 с.
3. Кальченко Л. Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2012. №19(254). Ч. II. С. 160-170.
4. Ілик Х. В. Соціальне сирітство в контексті сучасних міграційних процесів в Україні : автореф. дис. канд. соц. наук: 22.00.04. Львів, 2018. 19 с.
5. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
6. Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року від 22.10.2012 № 609/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609/2012>
7. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки від 09.08.2017 р. № 526. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017>
8. Про звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування випадків та причин порушення прав дитини під час здійснення децентралізації повноважень з питань охорони дитинства, реформування системи закладів інституційного догляду та виховання,

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей
реалізації права дитини на сімейне виховання та усиновлення, розвитку
(модернізації) соціальних послуг від 14.07.2021 № 1642-IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1642-20>

УДК 364.4-053.2:343.33

Лук'янчиков Олег Миколайович,
завідувач кафедри правового регулювання економіки,
ХНЕУ імені Семена Кузнеця
кандидат юридичних наук, доцент,
Orcid: 0000-0003-3768-5608

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із основних принципів охорони дитинства Декларація прав дитини [1] визначає принцип забезпечення найкращих інтересів дитини. Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» забезпечення найкращих інтересів дитини - дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити.

Необхідною умовою реалізації зазначеного принципу є сім'я, яка, в свою чергу, є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків. (ст.11 ЗУ «Про охорону дитинства» [2]).

Задля забезпечення права дитини на проживання в сім'ї держава, незважаючи на складні сучасні умови, створює нові механізми охорони дитинства.

Наприклад, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань було оголошено загальну мобілізацію [3]. Одним з елементів якої є призов на військову службу під час мобілізації. Задля захисту найбільш

уразливих категорій дітей законодавством встановлено нові обмеження щодо мобілізації батьків.

Так, відповідно до ч.1 ст.23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [4] не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані:

жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років;

жінки та чоловіки, які самостійно виховують дитину (дітей) віком до 18 років;

жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років;

жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину, хвору на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що підтверджується документом, виданим лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я в порядку та за формою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, але якій не встановлено інвалідність;

усиновителі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, на утриманні яких перебувають діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років;

жінки та чоловіки, які мають неповнолітню дитину (дітей) і чоловіка (дружину), який (яка) проходить військову службу за одним із видів військової служби, визначених частиною шостою статті 2 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу".

Згідно з приписами Правил перетинання державного кордону громадянами України [5] зазначені вище категорії громадян мають право виїзду за межі України, супроводжуючи дитину/дітей. Проте, постає питання: а що робити тим чоловікам, чиї діти вже виїхали з України? Невже для виїзду батька, слід спочатку дитині повернутися в державу, де йде війна?

Як ми знаємо, відповідно до ч.2. ст.19 Конституції України «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [6]. Зважаючи на це, органи Державної прикордонної служби України повинні надавати дозвіл на перетинання державного кордону лише особам, які мають на це право відповідно до чинного законодавства, у тому числі, відповідно до Правил перетинання державного кордону громадянами України. Проте чинна практика свідчить про інше. Так, 18.04.2022 було оприлюднено Перелік документів, які є підставою для перетинання державного кордону України чоловіками-громадянами України призовного віку, які супроводжують дітей та інших осіб [7] (Документ було розроблено за участі Міністерства оборони України, Міністерства соціальної політики України, Державної прикордонної служби України та експертами проекту міжнародної технічної допомоги SURGe, Support to Ukraine's Reforms for Governance.) Попри те, що Правила передбачають виїзд чоловіків, як супроводжуючих осіб, Перелік [с.6] передбачив можливість виїзду батька, який виховує дитину з інвалідністю віком до 18 років, та залишився на території України, у той час, коли його дитина з інвалідністю вже перетнула кордон України іншою особою з числа членів сім'ї такої дитини.

Опитування громадян України, які перетинали державний кордон України, дозволили з'ясувати наступе: у травні 2022 року Державна прикордонна служба України дозволяла перетинати державний кордон самостійно (не супроводжуючи дитину) військовозобов'язаним чоловікам, які:

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей

виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років, та залишились на території України, у той час, коли їх дитина з інвалідністю вже перетнула кордон України іншою особою з числа членів сім'ї такої дитини;

утримують трьох дітей віком до 18 років, та залишились на території України, у той час, коли їх діти вже перетнули кордон України іншою особою з числа членів сім'ї такої дитини.

виховують дитину, хвору на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), але якій не встановлено інвалідність.

Таким чином можна констатувати відхилення діяльності Державної прикордонної служби (ДПСУ) від зазначених правових приписів Конституції України та Правил перетинання державного кордону громадянами України. Проте, чи можна негативно оцінити таке відхилення. На наш погляд, ні.

Так, відповідно до приписів Конституції України «в Україні визнається і діє принцип верховенства права», а «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». На наш погляд, відхиляючись від приписів Правил [5], ДПСУ реалізує зазначені норми-принципи і забезпечує таким чином найкращі інтереси дитини. Суворо дотримуючись Правил [5], ДПСУ унеможливила б поєднання сім'ї, або зробила його занадто складним.

Зазначена позиція Державної прикордонної служби України демонструє готовність і можливість державних органів на високому теоретичному рівні усвідомлювати правові норми та організовувати свою діяльність на благо дитини.

Список бібліографічних посилань

1. Декларація прав дитини. Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text

2. Про охорону дитинства 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. Про загальну мобілізацію Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 65/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#n2>
4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12/ed20220413#Text>
5. Правила перетинання державного кордону громадянами України: Правила затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. N 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text>
6. Перелік документів, які є підставою для перетинання державного кордону України чоловіками-громадянами України призовного віку, які супроводжують дітей та інших осіб від 18.04.2022. Міністерство соціальної політики. URL: https://drive.google.com/file/d/1R_S4owp4zXZR-Vtm0D7jBrCGFghaKT_0x/view?fbclid=IwAR1qooBGQHUuSFkzE3XbOxd21YbWMemJra4wC0yIYrMEOMaXrOLVpdg2s38

УДК 341.1:342.7

Матвєєва Анастасія Володимирівна,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0002-6276-6912

УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ У СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

У сучасному світі існує розгалужена система міжнародних механізмів щодо захисту прав людей, що являють собою декілька десятків універсальних і регіональних органів із прав людини з різним обсягом компетенції. Проте сьогодні забезпечити у повній мірі дотримання прав і свобод дитини в умовах повномасштабної війни в Україні неможливо.

Проблема захисту прав дитини стоїть, на жаль, не на першому місці. Першочергово необхідно припинити агресію РФ проти Української держави. У цьому контексті надважливим є питання роботи міжнародних інституцій для вирішення всіх проблем, які приносить війна. Справа у тому, що ціла низка міжнародних організацій була створена для підтримання миру та безпеки у світі як на міжнародному рівні, так і на рівні європейському. Також актуальним є визначення рівня їхньої ефективності як своєрідних «запобіжників» для протидії країнам-агресорам.

Всі ці інституції базуються на аналізі перебігу та масштабів, передусім, Другої світової війни з метою запобігання у майбутньому таких жахливих наслідків. Проте, як показує досвід сьогодення робота міжнародних інституцій могла б бути набагато ефективнішою. І справа тут не лише у політичних чи економічних відносинах, а й у тому, яким чином прописані норми договорів про створення тієї чи іншої міжнародної організації.

Основними міжнародними організаціями, які опікуються питаннями миру та безпеки у світі є ООН, НАТО та ОБСЄ. Саме до їх функцій та компетенції відноситься питання підтримання миру та безпеки у сучасному світі.

Яким чином взагалі зрозуміти, ефективною є діяльність тієї чи іншої організації чи ні? На нашу думку, ефективною є діяльність тієї міжнародної інституції, яка досягає цілей, поставлених при її створенні. Можна по-різному розглядати саму категорію «ефективність», проте тим чи іншим чином вона зводиться саме до виконання, належного виконання покладених на організацію функцій.

У Преамбулі Статуту ООН зазначено, що «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості позбавити майбутні покоління від лих війни, двічі в нашого життя принесло людству невимовне горе... і для цих цілей проявляти толерантність і жити разом у мирі один з одним як добрі сусіди, і об'єднати наші сили для підтримки міжнародного миру та безпеки, і забезпечити, шляхом прийняття принципів і інституту методів, що збройні сили не будуть використовуватися, крім загальних інтересів, і використовувати міжнародний механізм для сприяння економічному та соціальному розвитку всіх народів».

Стаття 3 Північноатлантичного договору регламентує: «Для забезпечення ефективнішої реалізації цілей цього Договору Сторони, діючи окремо чи колективно, шляхом постійного і ефективного вдосконалення власних можливостей та взаємодопомоги, підтримуватимуть і розвиватимуть свою індивідуальну та колективну здатність протистояти збройному нападу».

Сьогодні, ми бачимо, що міжнародно-правові норми не працюють на повну міру в умовах повномасштабної війни. Особливої уваги зараз потребує перегляд виконання норм *jus cogens*.

Імперативна норма приймається шляхом узгодження міжнародним співтовариством у цілому. Таким же чином вона визнається імперативною нормою, тобто вища юридична чинність імперативної норми є загальноновизнаною. Відхилення від імперативної норми неприпустиме як у двосторонніх, так і в багатосторонніх договорах. Будь-який договір є нікчемним (*a treaty is void*), якщо на час укладення він суперечив імперативній нормі загального МП (ст. 53 Віденських конвенцій 1969 р., 1986 р.).

Імперативна норма може бути змінена тільки наступною нормою загального МП, яка має імперативний характер. Вища юридична сила принципів виявляється в тому, що вони віднесені до категорії імперативних норм (*jus cogens*), тобто відхилення від них ні індивідуально, ні за угодою суб'єктів МП неприпустиме.

У Статуті ООН та Декларації про принципи міжнародного права зафіксовано сім основних принципів:

- 1) суверенної рівності держав;
- 2) сумлінного виконання державами прийнятих на себе зобов'язань;
- 3) розв'язання міжнародних спорів мирними засобами;
- 4) утримання від загрози силою чи її застосування;
- 5) рівноправності і самовизначення народів;
- 6) співробітництва держав;
- 7) невтручання у справи, що належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави.

Чому сьогодні належна ефективність діяльності міжнародних інституцій ставиться під сумнів? Тому що зараз досить багато термінів підлягають перегляду. Зокрема, названа «спеціальною операцією» реальна війна в Україні, обмеження діяльності міжнародних організацій через право вето з боку держави-агресора суттєво впливають на можливість виконання їхніх функцій у цілому.

Зараз постає питання не тільки переформатування законодавчого поля України. Але й в цілому перегляду фундаментальних підходів до побудови міжнародних інституцій для уникнення таких патових ситуацій, з яких начебто й немає виходу.

Сьогодні взагалі йде мова про т.зв. «новий момент у Сан-Франциско».

Так, Річард Гоуен Директор ООН у лекції, прочитаної в Женевському центрі політики безпеки 3 травня 2022 року, на тему «Українська війна: новий момент у Сан-Франциско?» зазначив наступне. Що, чесна відповідь на це питання: ми не знаємо. Схоже, що війна може затягнутися на тривалий період.

Навіть якщо припинення військових дій стане можливим у найближчі місяці, ми можемо зіткнутися з тривалим протистоянням між Росією та Україною, а також між Росією та Заходом. Чим довше триватиме ця криза, тим більшим буде її потенційний вплив на міжнародне співробітництво. Російські ЗМІ вже розглядають конфлікт як проксі-війну з НАТО. Сполучені Штати заявили, що їх мета – послабити Росію, постачаючи Україні зброю, а члени ЄС працюють над тим, щоб економічно відокремитися від Москви, водночас озброюючи Україну. Існує ризик того, що війна може перерости в набагато ширшу і глибшу конфронтацію (хоча, якщо вона досягне кульмінації в ядерному обміні, дебати про реформу глобального управління не будуть для когось головним пріоритетом) [1].

Нормативно-правовий захист прав дітей та підлітків на міжнародному рівні забезпечується низкою міжнародних організаційно-правових механізмів судового і несудового характеру. Загальне правило звернення за правовим захистом до міжнародних органів та організацій сформульовано у частині п'ятій статті 55 Конституції України. Інституції системи ООН, які найбільше залучені до захисту прав дітей та підлітків в Україні, це: ЮНІСЕФ, Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, УВКБ ООН, ВООЗ і ЮНЕСКО.

Слід зазначити, що ЮНІСЕФ має статус фонду ООН; Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні структурно входить до Управління Верховного комісара ООН з прав людини; УВКБ ООН має статус спеціалізованої агенції ООН, а ВООЗ і ЮНЕСКО є спеціалізованими установами ООН [2]. Зауважимо, що правовими підставами для здійснення діяльності інституцій системи ООН в Україні є, насамперед, членство України в ООН (з 1945 р.) [3], участь України у Конвенції про привілеї та імунітети Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 р. (для України ця Конвенція чинна з 20 листопада 1953 р.) [4], а також Угода між Урядом України та ООН про заснування Представництва Організації Об'єднаних Націй від 6 жовтня 1992 р. (Угода набрала чинності з моменту її підписання) [5]. Постановою Кабінету

Міністрів України від 13 вересня 2002 р. № 1371 затверджено Порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна [6], і Перелік центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1276) [7].

На жаль, сьогодні більшість міжнародних інституцій підлягає переформатуванню, тому що працюють неефективно. Велика кількість відповідей на заклик України до міжнародних інституцій щодо вжиття конкретних заходів для припинення військової агресії в Україні починалась зі слів: «Це не передбачено Статутом ООН, і так далі». Проте ми повинні розуміти, що міжнародні організації створені на підставі міжнародного права. Спочатку виникли міжнародні відносини. Потім вони були частково врегульовані нормами міжнародного права. І лише на підставі цих норм виникли міжнародні організації.

Сьогодні ми бачимо чітку зміну самих підвалин міжнародного права в умовах війни. Ті санкції, які закріплені на нормативному рівні, є недостатніми часто або ж механізм їх накладення є досить складним та тривалим, що є неприпустимим в умовах таких глобальних викликів. І сьогодні ми повинні говорити про нові види міжнародної відповідальності, нові обмеження, санкції до держави-агресора, до окремих посадових осіб тощо.

Це стосується й організацій, що опікуються проблемами захисту прав дитини. Ці організації повинні діяти більш ефективно в умовах саме воєнних дій. Тому що саме у цей період допомога дітям вкрай необхідна.

Список бібліографічних посилань:

1. Richard Gowan «The Ukraine War and UN Reform» URL: reliefweb.int/report/world/ukraine-war-and-un-reform.
2. The United Nations System | United Nations. URL: http://www.un.org/en/aboutun/structure/pdfs/UN_System_Chart_30June2015.pdf.

3. Діти в Україні. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/ukr/children.html>

4. Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations. New York, 13 February 1946. Entry into force: 17 September 1946. URL: https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=ind&mtdsg_no=iii-1&chapter=3&lang=en.

5. Угода між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй про заснування Представництва Організації Об'єднаних Націй. Вчинена у м. Нью-Йорк 6 жовтня 1992 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c36.

6. Порядок участі центральних органів виконавчої влади у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2002 р. № 1371. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1371-2002-п>.

7. Перелік центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов'язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.09.2002 р. № 1371 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1276). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1371-2002-п>.

УДК 349.3

Мішина Світлана Володимирівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця
ORCID 0000-0003-4925-5998

Мішин Олександр Юрійович

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин,
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця
ORCID 0000-0003-1687-4805

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАРАХУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТИПЕНДІЙ В УКРАЇНІ

Соціальному захисту здобувачів фахової передвищої та вищої освіти повинна приділятися належна увага не тільки Міністерством соціальної політики, а й закладами освіти. Розгляд питань призначення та виплати соціальних стипендій здійснюється з акцентуванням уваги на аналізі, перш за все, існуючого нормативно-правового забезпечення. Літературні джерела розглядаються у площині запозичення успішного зарубіжного досвіду.

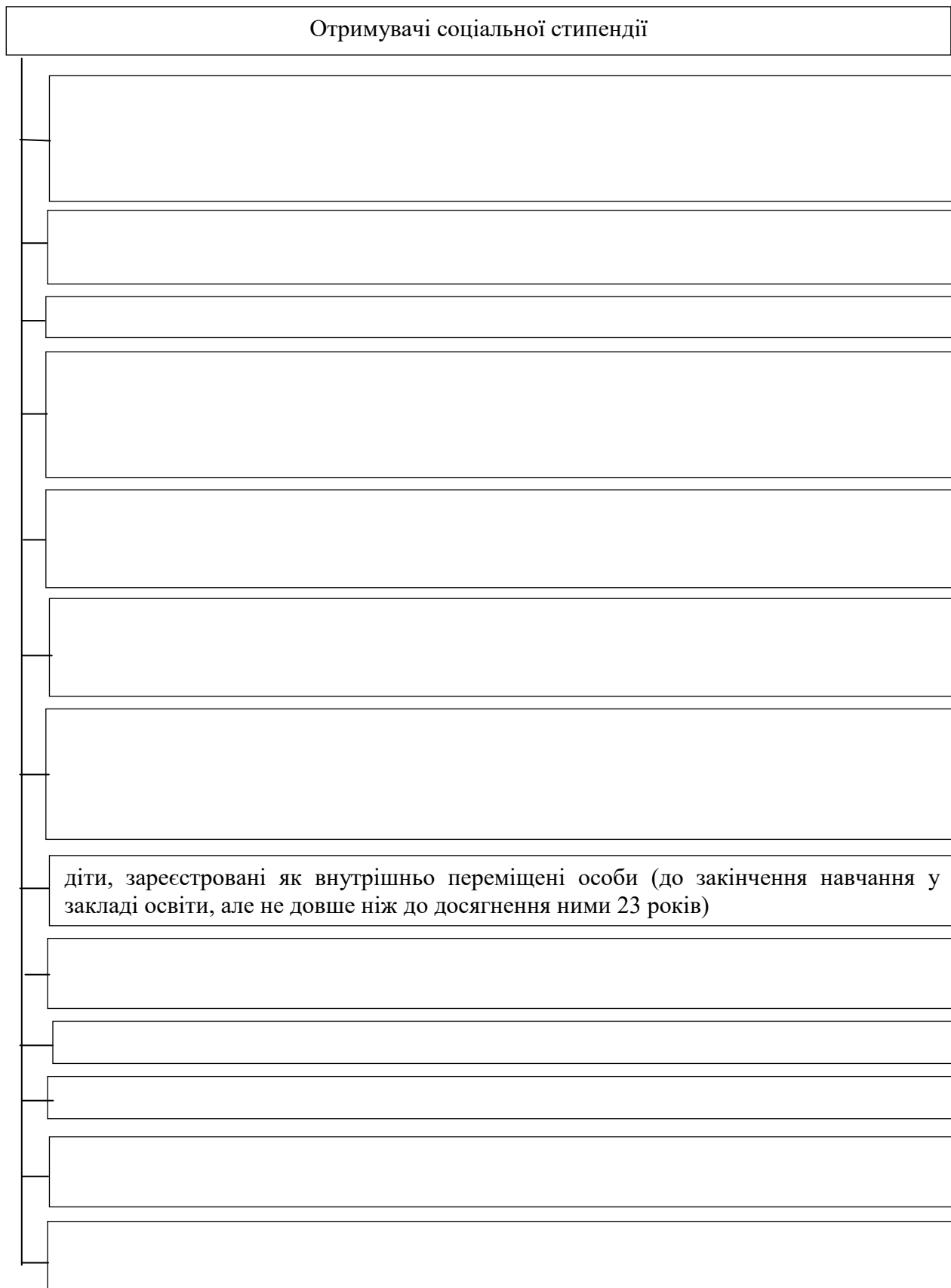
Здобувачі фахової передвищої та вищої освіти, які мають право на отримання соціальної стипендії, подають пакет необхідних документів саме до закладів освіти. Тобто, на заклади освіти покладаються функції інформування здобувачів освіти, прийому пакету документів, чим і обумовлена актуальність теми дослідження.

Метою дослідження є аналіз існуючого нормативно-правового забезпечення нарахування соціальних стипендій.

Нарахування та виплата соціальних стипендій здійснюється на основі Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти [1]. У згаданому Порядку [1] визначено перелік

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей

отримувачів соціальної стипендії, про що і свідчить рис. Отримання соціальної стипендії можливе здобувачами вищої освіти до закінчення навчання, але не більше, ніж до 23 років.

Отримувачами соціальних стипендій можуть бути студенти (курсанти), які навчаються за державним замовленням у закладах фахової передвищої освіти державної форми власності за денною або дуальною формою здобуття освіти, у закладах вищої освіти державної форми власності за денною формою здобуття освіти та їх структурних чи відокремлених структурних підрозділах, що не мають статусу юридичної особи, та не перебувають в академічній відпустці [1]. Отже, заклади освіти повинні інформувати здобувачів освіти про можливість та необхідні документи для отримання соціальної стипендії.

Відповідальність закладів освіти за отримання здобувачами освіти соціальних стипендій полягає у такому:

1) уповноважена особа, що визначена керівником закладу освіти, приймає документи, формує на кожного студента (курсанта), який звернувся за призначенням соціальної стипендії, особову справу;

2) завірені копії особових справ здобувачів освіти в десятиденний строк з дня звернення студента (курсанта) передаються уповноваженою закладом освіти особою до органу соціального захисту населення за місцезнаходженням відповідного закладу освіти.

Орган соціального захисту населення за місцем знаходження закладу освіти в п'ятиденний строк з дня отримання завіреної копії особової справи вносить відомості про студента (курсанта), який має право на отримання соціальної стипендії, до Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги, шляхом формування персональної облікової картки.

Соціальна стипендія призначається студентам (курсантам):

першого року навчання до першого семестрового контролю – з місяця зарахування до закладу освіти на період до першого семестрового контролю згідно з навчальним планом;

першого року навчання після першого семестрового контролю, інших років навчання - з місяця, що настає після закінчення семестрового контролю згідно з навчальним планом, на період до визначення результатів наступного

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей

семестрового контролю або (якщо в останньому семестрі відповідно до навчального плану за певною спеціальністю (певним напрямом підготовки) семестровий контроль не передбачено) до закінчення навчання. Розміри соціальної стипендії наведено у табл.

Таблиця

Розміри соціальної стипендії для учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, студентів (курсантів) закладів фахової передвищої та вищої освіти денної форми навчання, що навчаються на бюджеті [1]

Категорії отримувачів	Відсоток прожиткового мінімуму	Залежність від віку отримувача
Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, – 150 відсотків розміру прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років, установленого законом на 1 січня відповідного календарного року	150 відсотків прожиткового мінімуму	для дітей віком від 6 до 18 років, установленого законом на 1 січня відповідного календарного року
Особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також учнів та студентів, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків (батьки яких померли/оголошені померлими, загинули або пропали безвісти)		для працездатних осіб, установленого законом на 1 січня відповідного календарного року

У місяці, в якому студенти (курсанти) закладів освіти з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, досягли 18-річного віку, соціальна стипендія виплачується за цей місяць у розмірі 150 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років, установленого законом на 1 січня відповідного календарного року, з наступного місяця – у розмірі 150 відсотків прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на 1 січня відповідного календарного року”.

Зменшення стипендії здійснюється таким категоріям отримувачів [1]:

студентам індустріально-педагогічних закладів фахової передвищої освіти, які навчаються за програмами підготовки майстрів виробничого навчання і забезпечуються безоплатним триразовим харчуванням, – 50 відсотків, а тим, що забезпечуються безоплатним одноразовим харчуванням, – на 20 відсотків;

курсантам закладів освіти, які перебувають на державному утриманні на 50 відсотків.

Для отримання соціальної стипендії студенти (курсанти) звертаються до закладу освіти за місцем їх навчання і надають документи, як [1]:

1) заява;

2) довідка про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків;

3) студентський квиток;

4) копія рішення органу опіки та піклування про надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, або витяг з обліково-статистичної картки дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування;

5) копія (за наявності):

свідоцтва про смерть батьків;

довідки з гірничого підприємства із зазначенням стажу підземної роботи (або довідки з Пенсійного фонду України із зазначенням стажу такої роботи);

акта про нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, за формою Н-1;

довідки медико-соціальної експертизи;

свідоцтва про смерть батька (матері);

посвідчення постраждалого учасника Революції Гідності;

посвідчення учасника бойових дій встановленого зразка;

довідки органу соціального захисту населення про перебування на обліку в Єдиному державному автоматизованому реєстрі осіб, які мають право на пільги, за зареєстрованим (фактичним) місцем проживання з посиланням на

норму законодавства, відповідно до якої встановлено статус учасника бойових дій, або копію довідки про участь особи в антитерористичній операції;

документа, що підтверджує загибель (зникнення безвісти) одного з батьків, виданий військовим формуванням, правоохоронним органом спеціального призначення, або рішення суду про визнання безвісно відсутнім;

довідки або посвідчення встановленого зразка члена сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни;

довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи;

розпорядження Кабінету Міністрів України про призначення соціальної стипендії Верховної Ради України студентам закладів фахової передвищої та вищої освіти з числа дітей-сиріт та дітей з малозабезпечених сімей;

медичного висновку про дитину-інваліда віком до 18 років або копію довідки медико-соціальної експертизи;

довідки органу соціального захисту населення про призначення сім'ї допомоги відповідно до Закону України "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям";

посвідчення особи з інвалідністю внаслідок війни встановленого зразка;

довідки про реєстрацію місця проживання особи встановленого зразка, яка містить відомості про реєстрацію місця проживання особи у населеному пункті на лінії зіткнення.

Таким чином, заклади освіти мають відповідальність за формування особових справ та своєчасне їх надання до органу соціального захисту населення.

Список бібліографічних посилань:

1. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виплати соціальних стипендій студентам (курсантам) закладів фахової передвищої та вищої освіти: Постанова КМУ від 28 грудня 2016 р. № 1045 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-2016-%D0%BF#n16>.

УДК 349.2

Новіков Денис Олександрович
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені проф. О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця,
кандидат юридичних наук, доцент
0000-0003-2727-5357

ТРУДОВІ ПРАВА НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнних дій, що тривають в Україні, та продовження до 22 серпня 2022 року воєнного стану держава створює умови для підтримки економіки й ринку праці, який має створювати необхідний суспільству продукт для задоволення первинних потреб українських громадян. Треба відзначити, що за час воєнних дій український ринок праці вже втратив чверть працездатного населення, яке евакуювалось за кордон. В такій ситуації потрібно розуміти усі ризики повоєнного ринку праці і на законодавчому рівні створювати умови для його стабілізації й утримання громадян на своїх робочих місцях із додержанням гарантованих прав людини. Особливо це стосується неповнолітніх осіб, які вже працюють на українських підприємствах чи планують на них працевлаштуватись. Відповідно актуальним є дослідження специфіки забезпечення трудових прав неповнолітніх в умовах воєнного стану.

24 березня 2022 року набув чинності Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" від 15 березня 2022 року № 2136-ІХ. Зміст цього Закону відобразив найголовніші гарантії у сфері праці, котрі держава вважає певною мірою трансформувати в умовах воєнних дій. Що стосується трудових прав неповнолітніх, то потрібно зазначати, що у даному аспекті порівняно із "довоєнним" законодавством змінилися наступні положення: при укладенні трудового договору в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може

встановлюватися для будь-якої категорії працівників [1, ч. 1 ст. 2] (раніше для неповнолітніх випробування при прийомі на роботу не встановлювалось); роботодавець може укласти з новими працівниками строкові трудові договори у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника [1, ч. 2 ст. 2] (за загальним правилом строкові трудові договори укладались у виключних випадках); у період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій [1, ч. 1 ст. 3] (дана норма не містить жодних обмежень щодо застосування праці неповнолітніх на таких роботах); для працівників, яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, тривалість робочого часу не може перевищувати 50 годин на тиждень [1, ч. 7 ст. 6] (бачимо збільшення тривалості робочого часу порівняно положеннями ст. 51 Кодексу Законів про працю України, де для них встановлено скорочену тривалість робочого часу у 36 та 24 години [2]); тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути скорочена до 24 годин [1, ч. 7 ст. 6] (згідно КЗпП тривалість безперервного не може становити менше 42 годин).

Таким чином, положення Закону України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" суттєву звужують трудові права неповнолітніх громадян. Представляється доцільним для збереження життя, здоров'я і працездатності неповнолітніх громадян закріпити у Законі України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" положення, що у період воєнного стану праця неповнолітніх осіб на важких, шкідливих, важких роботах та роботах у нічний час забороняється.

Список бібліографічних посилань

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 22.05.2022).

2. Кодекс Законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 22.05.2022).

УДК 343.4-053.2:343.33

Остапенко Олена Геннадіївна,
Доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця;
ostapenkold77@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5795-4276

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

В умовах воєнних дій під час збройної агресії найбільш уразливою групою цивільного населення, яка істотно страждає внаслідок порушення їх прав, є діти. За даними ООН, істотну частину загиблих (інколи більше 50%) складають діти, багато дітей залишається без домівок, отримують поранення, що часто призводять до інвалідності, стають сиротами, розлучаються з батьками, в тому числі якщо насильницьким шляхом вивозяться на територію країни-агресора, отримують серйозні психологічні травми, а також експлуатуються. Крім того, діти залучаються до ведення воєнних дій, безпосередньо беруть у них участь. Так, у Судані, Перу та інших країнах були зафіксовані випадки залучення дітей як комбатантів [1]. Результатом реакції світової спільноти на проблему забезпечення захисту дітей під час збройних конфліктів з метою забезпечення захисту їх прав став ухвалений у 2000 році окремий факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі неповнолітніх у збройних конфліктах (Україна ратифікувала його у 2004 році). Як зазначає М. В. Герасимчук, діти виступають «основними суб'єктами-об'єктами системної дискримінації, яка особливо посилюється в умовах кризових ситуацій, зокрема, під час збройних конфліктів» [2]. Так, у ЗМІ неодноразово з'являлася інформація про те, що з метою збагачення підлітки надавали таємну інформацію військовослужбовцям країни-агресора. Таким чином, діти активно «залучені» до збройного конфлікту.

О. Шульман виділяє шість найбільш розповсюджених порушень, пов'язаних з «участю» дітей, що є військовими злочинами: 1) вбивство дітей;

2) захоплення їх у заручники та використання їх як «живий щит» (про що неодноразово заявляли представники РФ); 3) сексуальне насильство та експлуатація (на жаль, повідомлення з визволених територій Київської області свідчать про жахливу статистику щодо таких дій); 4) захоплення навчальних закладів та їх використання як військових об'єктів, розташування в них об'єктів військової інфраструктури (так, коли війська РФ зайшли до Харкова, саме у школі № 134 по вул. Шевченка військовослужбовці країни-агресора вирішили «сховатися», і, як результат, навчальний заклад був знищений внаслідок пожеги); 5) залучення до участі у військових діях, що відбувається шляхом заохочення, вербування, залякування, використання залежного становища дитини, їх використання як солдатів чи допоміжного персоналу (у такому випадку діти беруть участь не лише у діяльності збройних формувань, але й у скоєнні злочинів); 6) залучення дітей до облаштування військових об'єктів. Такі порушення призводять до наступних наслідків – загрози для дітей: 1) суто військові (безпосередня участь у боях); 2) ураження боєприпасами; 3) залучення до воєнних дій як комбатантів, медичного чи «обслуговуючого» персоналу [1].

Через тривалість збройного конфлікту РФ та України з 2014 року багато дітей отримали статус тимчасово переміщених осіб, залишилися на окупованих або у прифронтових зонах. З метою забезпечення захисту дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ, у 2016 році був ухвалений Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» [3], яким до ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» було визначено таку категорію дітей як «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, якою є дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [4]. Тільки 5 квітня 2017 р. постановою

КМУ № 268 було затверджено Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів [5]. Відповідно до порядку статус надається органом опіки та піклування, у тому числі за місцем реєстрації проживання/перебування дитини як внутрішньо переміщеної особи, або за місцем проживання/перебування дитини в населеному пункті, на території якого здійснювалася антитерористична операція і заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, або за місцем виявлення такої дитини місцевими органами виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування. Дитина, якій виповнилося 14 років, має право самостійно звернутися до служби у справах дітей та подати документи.

Слід сказати, що положення ст. 30¹ Закону України «Про охорону дитинства» мають переважно декларативний та відсилочний характер:

– держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон. У разі якщо вік особи не визначений і є підстави вважати, що ця особа є дитиною, їй надається захист, передбачений цією статтею, до встановлення віку;

– усі дії держави стосовно захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, здійснюються відповідно до норм міжнародного гуманітарного права;

– місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування першочергово проводять відселення дітей, які опинилися чи можуть опинитися у зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів. Відселення дітей проводиться разом з батьками, законними представниками або, за їхньою згодою, без супроводження чи з іншими особами;

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей

– центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, здійснює заходи, спрямовані на возз'єднання дитини з сім'єю. Цей орган здійснює заходи з встановлення місцезнаходження членів сім'ї дитини, сприяє пошукам, що здійснюються членами сім'ї, громадськими, благодійними, волонтерськими, гуманітарними організаціями та фондами, що беруть участь у возз'єднанні сімей;

– центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, створюють умови для реабілітації у сфері охорони здоров'я, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

З юридичної точки зору вимагає додаткового дослідження проблема співвідношення статусу дітей як тимчасово переміщених осіб та дітей, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Оскільки, якщо дитина, наприклад, залишилася на тимчасово окупованій або прифронтовій території, вона може мати статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, але не мати статусу тимчасово переміщеної особи.

Серед пілг для дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів сьогодні передбачено лише безкоштовне харчування у контексті прав дітей внутрішньо переміщених осіб. Так, 16 січня 2020 року був ухвалений Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб», яким закріплено обов'язок забезпечити дітей, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, безкоштовним

харчуванням [5]. Інших пільг і гарантій чинне українське законодавство не передбачає.

Таким чином, спостерігаємо ще один нюанс: діти, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, можуть мати статус і внутрішньо переміщених осіб, і тоді на них розповсюджуються положення Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6]. Так, Закон «Про освіту» (абз. 1 ч. 15 ст. 44), наприклад, передбачає, забезпечення державної цільової підтримки для здобуття вищої освіти у державних та комунальних навчальних закладах дітям, зареєстрованим як внутрішньо переміщені особи, у тому числі дітям, які навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах, – до закінчення навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років [7].

Таким чином, з метою прогресивного вдосконалення чинного законодавства потребують подальших наукових досліджень питання статусу дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, зі статусом внутрішньо переміщених осіб чи без такого.

За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, станом на 1 листопада 2021 року, з початку збройного конфлікту на Донбасі загинуло 152 дитини та 146 було поранено. Лише з 2017 року, близько 70 тисяч дітей отримали статус таких, що постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, 90 з них мають такий статус через тілесні травми [8].

Слід підкреслити, що на локальному рівні окремі органи місцевого самоврядування розробляють програми захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних конфліктів (або відповідні норми містяться у програмах розвитку соціальних послуг¹). Однак грошова підтримка з місцевих бюджетів виплачується тільки як одноразова грошова допомога в розмірі п'яти прожиткових мінімумів для дітей відповідного віку в Донецькій області, щорічна матеріальна допомога в розмірі 2000 грн у Чернівецькій області та

---

¹ Див., наприклад: Міська програма «Розвиток соціальних послуг для дітей і сімей з дітьми на території Дружківської міської територіальної громади на 2021 – 2025 роки», затверджена рішенням міської ради від 27.01.2021 р. № 8/5-5 <https://www.unicef.org/ukraine/media/11086/file>

5000 грн у м. Кривий Ріг. Згідно з проведеним опитуванням сімей, у яких є діти зі статусом постраждалих унаслідок військових дій, найнеобхіднішими гарантіями для такої категорії дітей є: надання грошової компенсації (цільові виплати в сумі, достатній для розв'язання житлових питань чи отримання професійної освіти, лікування, оздоровлення), психосоціальна підтримка, бюджетне навчання в ЗВО, гарантована стипендія, безоплатне лікування поранень, хвороб, травм, отриманих унаслідок бойових дій, безоплатний проїзд у межах країни, допомога в працевлаштуванні [9].

З урахуванням того, що збройна агресія Російської Федерації з 24 лютого 2022 року з гібридної війни перейшла до стадії відкритої збройної агресії, ситуація істотно погіршилася. За даними Уповноваженої Верховної Ради з прав людини Л. Денисової, до Російської Федерації вивезли 1,2 млн. українців, серед яких більше 210 тисяч дітей [10]. Таким чином, Україні необхідно докласти багато зусиль для забезпечення захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів. Віце-прем'єр-міністр України І. Верещук зазначила про перспективу створення Фонду допомоги жінкам, які знаходилися у російському полоні, та дітям, які втратили батьків під час війни. Але головне, щоб, наприклад, задекларований Фонд був не тільки утворений, але й ефективно здійснював свою діяльність.

Виходячи з викладеного, необхідно не тільки законодавчо ухвалити нормативно-правові акти, якими регламентується захист прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, але також розробити, прийняти відповідні підзаконні акти, а головне – належним чином реалізувати їх положення, що дійсно забезпечать захист прав та законних інтересів цих дітей.

Список бібліографічних посилань:

1. Шульман О. Війна і діти: конвенційно-моральний аспект. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/01/19/vijna-i-dity-konvenzijno-moralnyj-aspekt/>
2. Герасимчук М. В. Конвенція про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33359

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми: Закон України від 16 січня 2016 р. № 936-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#Text>

4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

5. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, затверджений постановою КМУ від 5 квітня 2017 р. № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text>

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 16 січня 2020 року №474-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-20#Text>

6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

7. Про освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#top>

8. Діти та збройні конфлікти: нормативно-правова база. URL: <https://warchildhood.org/ua/children-and-armed-conflict-legal-framework/>

9. Громадськість закликає владу забезпечити пільгами дітей, постраждалих унаслідок збройного конфлікту. *Зміна* (1 червня 2021 року). URL: <https://zmina.ua/statements/gromadskist-zaklykaye-vladu-zabezpechyty-pilgamy-ditej-postrazhdalyh-vnaslidok-zbrojnogo-konfliktu/>

10. Названа кількість українців, насильно вивезених до Росії. Слово і діло: аналітичний портал (9 травня 2022 р.). URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/09/novyna/suspilstvo/nazvana-kilkist-ukrayincziv-nasylnovyvezenykh-rosiyi>

UDC 378.3: 001.2 (351/354)

Ostapenko Viktoriia

Ph.D., Associate Professor

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: 0000-0002-4077-5738

**REMOTE PLATFORMS FOR EDUCATION, SCIENCE
DEVELOPMENT AND INNOVATION DURING MARTIAL LAW**

Martial law was imposed in Ukraine on February 24, 2022 in connection with the Russian invasion of the territory of our state [1]. On March 19, 2022, the Law of Ukraine “On Amendments to Certain Laws of Ukraine on State Guarantees in Martial Law, Emergency or State of Emergency” [2] was adopted. The law provides for the provision during the war to students, employees of educational institutions, scientific institutions, including those who in a state of war, state of emergency or state of emergency in Ukraine or some of its localities, declared in the prescribed manner (special period) were are forced to change their place of residence (stay), leave their job, place of study, regardless of place of residence (stay) for a special period of state guarantees, in particular:

organization of the educational process in a remote form or in any other form that is safest for its participants;

preservation of the place of work, average earnings, payment of scholarships and other benefits provided by law;

place of residence (boarding house, dormitory, etc.) and provision of food.

Ensuring these state guarantees, creating a safe educational environment, organization of education, educational process in martial law within its competence is carried out by:

executive bodies, military command bodies, military, military-civil administrations and local self-government bodies, their representatives, officials, governing bodies in the field of education;

educational institutions, educational institutions, scientific institutions, their founders;

public associations, charitable organizations and individuals engaged in charitable (volunteer) activities.

These bodies have the right to take, within their competence, decisions that are binding on the relevant territory, for the implementation of the above state guarantees in martial law. The MES of Ukraine is authorized to provide regulatory and legal support for the functioning of the education and science system and issue orders on the creation of educational environment, organization of education, educational process and other issues in education and science not regulated by martial law. The term of such orders may not exceed a special period.

The MES team has compiled a list of useful resources for adults and children on psychological support, training and information. MES projects were launched jointly with partners (Table 1) [3].

Table 1

Interaction of the MES of Ukraine with partners from around the world in order to provide resources for learning and self-development

Project/ resource / organization	Characteristic
1	2
Learning without borders	Joint educational project of the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Ministry of Culture and Information Policy, Ukrainian TV channels PLUSPLUS, Pixel and regional channels of the Public Broadcaster, as well as online TV platforms
Computer Academy STEP	Organized a free series of online workshops and thematic meetings for children aged 7-14: Internet security, creation and first steps to earn money on NFT, game development with Construct
EdX	Founded by Harvard University and Massachusetts University of Technology in 2012, the online learning center provides IOC services on the open free OpenEdX platform, offering high-quality courses in 24 areas, including computer technology, statistics, literature and more. The online courses replicate real-world lectures given at Harvard, Cornwall University, and other well-known educational institutions. Courses are free, but obtaining a certificate requires payment
Future Learn	Open University educational platform with 40 years of experience in distance learning and online education
Creative Practice	The online platform has opened free access to all courses. Without any restrictions - theory and practice
OpenupEd	The first and currently the only pan-European IOC initiative, established in 2013 by the European Commission and the European Association of Distance Learning Universities (EADTU). Thanks to the cooperation of OpenupEd

	partners with the countries of Asia and Africa through UNESCO, at the present stage students can choose more than 200 IOCs in 13 languages
--	--

Continuation of the table 1

1	2
Udacity	Most courses are technical. Materials on mathematics, business, design, and other sciences (physics, biology) are presented in separate sections. In total, Udacity offers about 30 courses, which are divided by level of difficulty: beginner, experienced, pro. Each course has several lessons that contain videos. At the end of the lesson there is a task that will help to check the assimilation of the material. Each course lasts about 2 months, and each week you need to spend approximately 6 hours. With Udacity, you can even get a job, because information about students (by consent) is passed to employers who have signed a contract with the company. The platform is currently collaborating with Google, financial giant Bank of America, social network Facebook and others
Canvas Network	It has a great variety of courses conducted by people with different levels of training and activities: doctors of sciences, managers, writers Courses do not have a single approach to teaching. The features of each course can be found in the description. Courses last 2-3 weeks, are announced a month and earlier, which allows those wishing to pre-register. Canvas Network offers free, conditionally free and paid courses. Conditionally free provides for the purchase of additional educational materials (manuals, literature), and paid allow you to earn credits in the system of continuing education
Udemy	A platform offering educational projects divided into 16 categories taught by practitioners. It offers a variety of courses, including productivity, lifestyle or music. There are both free and paid courses. Training materials are presented in the form of video, audio, presentations and text. Udemy also offers organizations the opportunity to create their own training projects for corporate learning. Upon completion of the course, students can receive a certificate from such well-known companies as Cisco Systems, Microsoft Corporation, Financial Industry Regulatory Authority and others
Prometheus	Ukrainian free online education platform, established in 2014. Among its partners are the best higher education institutions in the country. Prometheus provides free opportunity for universities, leading professors and leading companies to publish and distribute courses Each course consists of video lectures, interactive assignments, and a forum where students have the opportunity to ask questions to the teacher and communicate. Successful completion of the course will allow you to obtain an electronic certificate that will confirm the acquired knowledge. Prometheus courses are available online at any time, the platform also offers a mobile application for Android and iOS
EdEra (Education Era)	an educational project aimed at making quality and affordable education in Ukraine. All courses here are free, but after graduation everyone can thank the project. Each lecture (short videos, questions and tasks for better mastering of the material) is accompanied by accompanying material - a synopsis with illustrations and explanations. Each week, students do their homework and take an exam at the end of the course. You can study at any convenient time, and success is confirmed by a certificate
Iversity	European online educational resource, which since 2011 specializes in conducting interactive courses and lectures for higher education institutions, and since 2012 has hosted open mass online courses on its platform. Currently,

	Iversity has more than 750,000 registered users and more than a million students, and is one of the few platforms that allows students from all over the world to receive ECTS credits for online courses
--	---

Continuation of the tabl. 1

1	2
Stanford Open Edx	A platform that offers a variety of access to professional educational content from numerous schools and university departments, as well as the opportunity to participate for free in online courses organized by Stanford faculty
Codecademy	Founded in 2011, an interactive online platform for learning 7 programming languages - Python, PHP, jQuery, JavaScript, Ruby, as well as descriptive languages for external markup HTML and CSS. The site allows everyone to create and publish new courses using Course Creator, and for some courses there are "sandboxes" in which users can test their code. Codecademy has also launched the iOS app "Hour of Code" for those who want to learn programming in game form. As of January 2014, 24 million users had completed more than 100 million exercises
MOU (Maidan Open University)	Distance platform of civic education. The online project offers more than 30 topics for free learning. Courses are formed from video lectures, practical tasks and control questions. The presence of the forum provides an opportunity to communicate with other students and teachers. Lectures are given by leading teachers from business schools, the civil sector, business practice and the social sphere. The courses are related to the following areas: personal development, capacity building, entrepreneurship, the formation of an open society in Ukraine. If you successfully complete the selected course, you can download the certificate
Educational platform Emeritus and company «iD Tech»	Provides Ukrainian students and educators with free access to courses, programs and trainings of more than 50 best free economic zones in the world

The MES informs about the work of the platforms "Science to Business" [4] in order to create an online platform for communication and effective interaction between business and the scientific community, enabling businesses to find scientific results, and scientists to realize their potential and commercialize existing scientific results. Platforms "Science to Business" was created to stimulate the development of Ukraine's scientific and innovative potential, provide opportunities for business, science and innovation to interact through an online tool. Such a platform will save time for finding the necessary solutions and tasks, stimulate and improve cooperation, as well as improve the efficiency of research and bring practical results (Table 2).

Under martial law, the platform can serve to facilitate the process of finding partners for scientific, scientific and technical and innovation projects, as well as the

sharing of existing research and innovation infrastructure. The platform will also feature announcements of Science & Business Startup Bootcamp and Science & Business Demo Dow and other events to combine the scientific and innovative potential of scientists, startups, companies, experts, investors, media and search for innovative solutions, raise awareness of business, marketing, sales, investment and innovation.

Table 2

Opportunities and tasks platforms "Science to Business"

The platform provides the opportunity to:	The platform provides:
<ul style="list-style-type: none"> - to present their scientific product or innovative development to scientists; - business to place inquiries about the required scientific results, technologies, innovative ideas and solutions; - to find partners for all users to implement joint scientific, scientific-technical and innovative projects; - order scientific and scientific-technical examination	<ul style="list-style-type: none"> - access to databases of scientific developments and current business needs; - access to information and consulting support for scientists and business; - quick search for partners to implement joint projects both among scientists and business representatives; - implementation of communication online; - promotion of science, innovation and business focused on high-tech markets

The tools of the platform can be registered and used by researchers, scientific and pedagogical workers, students who carry out scientific or innovative activities in person, as well as scientific departments of higher education institutions, research institutions, by registering one of the employees.

REFERENCES

1. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні": Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>

3. Дистанційні платформи для навчання, саморозвитку та отримання допомоги й перевіреної інформації / Міністерство освіти та науки України.

URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/distancijni-platformi-dlya-navchannya-samorozvitku-ta-otrimannya-dopomogi-j-perevirenoyi-informaciyi>

4. Platforms "Science to Business". URL: <https://s2b.nauka.gov.ua>

УДК 159.9:37.04

Писаревська Ганна Іллівна
доцент кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету іменя Семена Кузнеця,
кандидат економічних наук, доцент
ORCID 0000-0001-6192-8038

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНСУЛЬТУВАННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Консультавання є одним із видів надання допомоги в соціальній роботі. На практиці консультавання проводить практично кожний спеціаліст соціальної сфери, що працює з людьми, які знаходяться у кризовій ситуації, у стані стресу та включає інформування, навчання навичкам, що сприяють покращенню ситуації, допомога у аналізі проблем, прояснення конфліктних зон та пошук шляхів вирішення конфліктної ситуації. Для того щоб така робота проходила професійно, необхідно освоєння основ консультавання, що стає важливою складовою навчання фахівця з соціальної роботи.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності та теоретичних положень консультавання в соціальній сфері.

Консультавання визначається як стратегія, технологія та метод професійної допомоги. Зміст поняття «консультавання» включає особливий вид відносин між соціальним працівником і клієнтом [1].

Таким чином, консультавання – це процес взаємодії між фахівцем та отримувачем консультації, спрямований на підвищення рівня соціальної компетентності клієнта, подолання труднощів, пов'язаних із соціальним функціонуванням, розвиток здатності до опанування нових моделей поведінки для поліпшення якості життя. У цьому процесі є визначені ролі «консультант-клієнт», структура та етапи проведення.

Метою консультавання в соціальній роботі є актуалізація у клієнта внутрішніх сил та ресурсів, які можуть забезпечити йому вихід із важкої

життєвої ситуації (кризи), що відбувається за допомогою спеціально структурованого та організованого процесу спілкування з клієнтом.

Консультування має свою структуру, техніки та інструменти проведення, окремі моделі та форми. Потреби та підходи роботи з кожним клієнтом мають бути індивідуальні. У процесі консультування клієнт приймає рішення, а консультант створює умови, які заохочують волевиявлення клієнта та дають йому змогу приймати поінформоване рішення.

Отже консультування в соціальній роботі є консультативною взаємодією, спрямованою на підвищення рівня соціальної компетентності клієнта. В результаті тих чи інших втрат (здоров'я, роботи, сім'ї тощо) у людини знижується або втрачається здатність самостійно задовольняти власні потреби та реалізовуватися в житті. Також це допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу зі складної життєвої ситуації. Це процес, який базується на індивідуальних потребах клієнта та його активній участі. Кращим знавцем своїх власних проблем є клієнт, тому в консультуванні потрібно наголошувати на тому, що консультант створює можливості для подолання проблем клієнта, однак остаточне рішення щодо змін приймає сам клієнт. Завдання консультування можуть бути різними в кожному конкретному випадку і залежати від потреб та очікувань клієнта [2].

Для консультанта важливо розвивати у собі певні професійні якості, які сприятимуть розкриттю та розвитку клієнта:

1. Емпатія як здатність «стати на місце» іншої людини і побачити світ таким, яким вона його бачить.

2. Щирість, що проявляється у чесності, у намірі допомогти іншим людям, коли клієнти цікавлять консультанта як особистості, а не як індикатори, про які можна відзвітувати.

3. Позитивне ставлення і толерантність – це якість, коли консультант сприймає клієнта позитивно, незалежно від того, як клієнт виглядає чи що він про себе розповідає, або що відомо про його попередній досвід, це терпимість

щодо інших людей, їхніх переконань, цінностей і поведінки, а також поважне ставлення до права вибору людиною власного стилю життя.

4. Конкретність – це здатність прислухатися до слів іншої людини і сприймати лише те, що було нею сказано, а не те, що малося на увазі.

5. Розуміння власних особливостей та обмежень, тобто консультант має знати свої сильні і слабкі сторони та вміти стійко сприймати невдачу, відчувати рамки реалій світу та своїх обмежень.

6. Толерантність – це терпимість щодо інших людей, їхніх переконань, цінностей і поведінки та поважне ставлення до права вибору людиною власного стилю життя.

Надаючи консультацію, працівник повинен опиратися на принципи консультативної роботи. Це ті засади, які відрізняють дружню бесіду, надання рекомендацій та порад від професійного консультування.

Недотримання принципів може призвести до труднощів у роботі з клієнтом, проблеми професійного вигорання фахівця, незадоволення з боку клієнтів тощо.

Професійні цінності іноді можуть відрізнятися від особистих (персональних) цінностей консультанта. Якщо такі суперечності зумовлюють проблеми з належним виконанням професійних обов'язків або є причиною внутрішньо-особистісного конфлікту консультанта, то йому варто звернутися до супервізії. Основні принципи консультування наведено в табл. 1.

В деяких ситуаціях консультативної взаємодії є ризик порушення професійних меж – як одного з принципів консультування. Консультант, приймаючи рішення в цих випадках, зустрічається з так званими етичними дилемами.

Етичні дилеми – це ситуації, в яких працівник, здійснюючи той або інший вчинок, приймаючи певне рішення, вимушений визначати для себе пріоритети: нормативи професійної етики (цінності) чи власні моральні переконання.

Для успішного проведення консультаційного процесу необхідно використовувати ситуаційний підхід в обиранні моделі взаємовідносин

консультанта і клієнта, дотримання принципів та стандартів консультування, саме тому доцільно їх визначити.

Таблиця 1

Принципи консультування

Принцип добровільності та активності клієнта	Необхідність самостійного залучення самої людини до розв'язання її проблем.
Принцип дотримання конфіденційності	Необхідність збереження інформації, наданої клієнтом. Володіння необхідними знаннями щодо правил та умов дотримання конфіденційності.
Принцип професійності меж	Неприпустимість особистісних стосунків з клієнтом та розголошення приватної інформації щодо себе.
Принцип безумовного прийняття та цінності кожної людини	Необхідність приймати людину такою, якою вона є, і розуміння, що кожна людина є цінністю.
Принцип відповідальності	Кожен клієнт потенційно готовий відповідати за себе, однак в окремих випадках треба допомогти клієнту усвідомити свою відповідальність.
Принцип технічності консультативної допомоги	Необхідність володіння необхідними навиками та знаннями, щоб мотивувати клієнта, ідентифікувати, узагальнювати, формулювати його проблеми та шляхи вирішення.
Принцип компетентності	Необхідність братися за розв'язання лиш тих завдань, на яких консультант розуміється, і використовувати ті навички та прийоми, які відповідають вимогам професійності та правилу «не зашкодь».

Стандарти консультування – це норми, які визначають:

1. Загальні вимоги до процесу консультування (яким чином має бути організована взаємодія консультанта і клієнта).
2. Вимоги до місця консультування (яким чином має бути організовано приміщення для консультації).
3. Відповідальність консультанта
4. Права клієнта (кожен клієнт має право на: отримання достовірної та вичерпної інформації; доступні послуги та якість обслуговування; поінформовану свободу вибору; безпеку для здоров'я; спілкування з консультантом наодинці; анонімність консультування; висловлювання своєї думки; гідність і повагу; комфорт).
5. Вимоги до особистості консультанта (якості, знання, навички, якими має володіти фахівець, що проводить консультацію).

Основними якостями консультанта є: розвинені комунікативні навички; емпатійність; толерантність; навички управління часом; навички дотримання професійних меж; витривалість щодо емоційних навантажень; навички емоційної саморегуляції; відповідальність щодо дотримання робочого режиму, погоджених інструкцій та правил роботи; уміння взаємодіяти у команді; прагнення покращувати свій професіоналізм, здатність до навчання. Консультант повинен володіти навичками уважного слухання, постановки запитань, надання інформації, підсумовування та роботи зі складною поведінкою клієнта. Консультант повинен дотримуватися відповідних норм корпоративної культури організації, зокрема вимог до зовнішнього вигляду на робочому місці.

6. Прийняття рішення за наявності етичних дилем. При прийнятті рішення в ситуаціях з етичними дилемами консультант керується «Етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи України», затвердженим наказом міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України від 09.09.2005 р. №1965

Формами індивідуального консультування є

1. «Віч-на-віч». *Консультант зустрічається з клієнтом в установі чи на вулиці. під час проведення важливе дотримання конфіденційності та усіх вимог до організації консультативного процесу.*

2. Он-лайн. *Консультант спілкується з клієнтом шляхом використання соціальних та інформаційних мереж. Клієнт може отримати інформаційну та мотиваційну підтримку. потребує технічного оснащення.*

3. Телефонне. *Консультативний процес відбувається по телефону. Клієнт може отримати допомогу в будь-який час. У нього підвищується відчуття безпеки, бо його не бачать і він може перервати розмову в будь-який час. Досягнення мети можуть ускладнювати неякісний зв'язок, неоднозначне розуміння пауз, високі до технічного оснащення та кваліфікації працівників.*

У практиці консультування сформувалися певні моделі взаємодії між консультантом і клієнтом, які відрізняються організацією процесу

консультування та ступенем участі на кожному етапі консультаційного процесу зовнішніх консультантів і персоналу клієнтської організації.

Модель консультування визначається як схема проведення процесу консультування і побудови відносин між консультантом і клієнтом.

1. Кризове консультування застосовується у разі термінової допомоги клієнтам у стані кризи для усвідомлення її впливу, надання їм підтримки та сприяння змінам поведінки і самосприйняття.

2. Інформаційно-мотиваційне спрямоване, головним чином, на надання повної та достовірної інформації у контексті питань і тем, які найбільше цікавлять клієнта, та мотивування його до певних дій чи змін у поведінці.

3. Консультування «рівний-рівному» базується на наданні допомоги у складних життєвих обставинах з боку консультанта, який має досвід розв'язання таких ситуацій чи перебуває (перебував) у тому самому статусі, що й клієнт.

4. Соціально-психологічне консультування спрямоване на надання допомоги клієнту в розв'язанні його соціальних та психологічних проблем.

5. Консультування, орієнтоване на вирішення завдань спрямоване на допомогу клієнту у визначенні конкретних дій для подолання проблемної ситуації та покрокове її розв'язання.

Таким чином, теорія і практика консультування в соціальній роботі в нашій країні тільки розвивається, при цьому потреба в наданні консультативної допомоги набуває все більшої актуальності, особливо це стосується гострих життєвих проблем, допомоги у самоактуалізації та розкритті особистісного потенціалу.

Список бібліографічних посилань:

1. Алімов О.Ф., Афанасьєва Н.Є. Психологічне консультування в екстремальних та кризових умовах: навч. посіб. – Х.: УЦЗУ, 2008. – 122 с.
2. Хомич Г.О., Ткач Р. М. Основи психологічного консультування: навч. посіб. – К.: МАУП, 2004. – 152 с.

Пономаренко Оксана Михайлівна
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені проф. О. І. Процевського
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент,
Orcid 0000-0001-6394-1834

СІМЕЙНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ ПРИ УКЛАДАННІ СІМЕЙНИХ ДОГОВОРІВ

Відповідно до ч. 8 ст. 7 СК України регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини. Ця засада має важливе значення, оскільки не лише зобов'язує суб'єктів сімейних відносин, але і покладає ряд обов'язків на державу щодо створення ефективних механізмів дотримання цього принципу. У сфері договірного регулювання сімейних відносин ця задача виконується шляхом встановлення імперативних меж свободи договору і створення дієвого контролю за їх дотриманням.

У ст. 203 ЦК України однієї з умов дійсності (чинності) правочину є те, що правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами) не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей. Така умова є обов'язковою для будь-якого правочину незалежно від їх видової належності. Але особливу актуальність вона набуває при укладанні договорів у сфері сімейного права.

Більшість сімейних договорів так чи інакше впливають на майнові права та інтереси дітей. Деякі сімейні договори напряму стосуються майнових прав дитини. В таких договорах дитина є (або повинна бути (детальніше див.: [1; С. 131–136]) стороною договору. До договорів цієї групи належить, наприклад, договір між батьками про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК), договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК) тощо. Інші сімейні договори опосередковано стосуються майнових прав та інтересів дитини. В таких

договорах дитина хоч і не є стороною договору, але за їхнього укладання майнові права та інтереси дитини також повинні бути враховані та дотримані. До договорів такої групи, наприклад, належить договір між подружжям про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності, особливо якщо предметом його є житло, в якому дитина має право на проживання. Саме з метою гарантування майнових прав та інтересів дитини у сфері укладання сімейних договорів важливим є створення ефективного механізму сімейно-правових засобів захисту майнових прав дитини. Такі механізми вже втілені у чинне законодавство України. Напрацьовані певні підходи до захисту майнових прав та інтересів дитини при укладенні таких правочинів і судовою практикою. Але є і ряд проблем, які ще потребують вирішення на законодавчому рівні.

Сімейний кодекс містить загальні та спеціальні вимоги щодо правочинів, що стосуються майнових прав та інтересів дитини і визначає обов'язкові умови їх вчинення і контролю за їх дотриманням. Загальні вимоги щодо вчинення правочинів, які стосуються майна та майнових прав дитини, сформульовані у ст. 177 СК. До таких правочинів відповідно до ст. 177 СК відносяться: договори, що підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, щодо майна, власником (співвласником) або користувачем якого є дитина; видача письмового зобов'язання від імені дитини; відмова від майнових прав дитини.

У загальних вимогах сформульований механізм контролю за вчиненням таких правочинів. Цей механізм передбачає дві ланки контролю (внутрішню та зовнішню).

Основний обов'язок дбати про найкращі інтереси дитини покладається державою на батьків, що прямо зазначено у ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства». Відповідно до цього закону, предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини. Саме тому, першій - внутрішній (внутрішньо-сімейний) контроль за вчиненням таких правочинів здійснюють батьки. Батьки здійснюють контроль за правочином, який вчиняється дитиною, шляхом його схвалення. Крім того, батьки

контролюють безпосередньо один одного у процесі вчинення правочину від імені малолітньої дитини або у процесі схвалення правочину, який вчинений неповнолітньою дитиною.

Контроль над діями дитини з боку батьків виражається в тому, що від імені малолітньої дитини укладають такий правочин безпосередньо батьки, а якщо стороною такого правочину є неповнолітня особа – закон вимагає обов'язкову згоду батьків на вчинення такого правочину.

Контроль батьками одне одного є в тому, що при укладенні від імені малолітньої дитини або при схваленні правочину, що укладається неповнолітньою дитиною, у батьків є рівні права. За загальним правилом, для укладення таких правочинів потрібна згода обох батьків. Але згідно з презумпцією, яка закріплена у СК, при вчиненні одним із батьків правочинів щодо майна малолітньої дитини вважається, що він діє за згодою другого з батьків. Ця презумпція діє лише у разі укладання правочинів батьками від імені малолітніх дітей. Вона є спростованою, оскільки, відповідно до ч. 6 ст. 177 СК другий з батьків має право звернутися до суду з вимогою про визнання правочину недійсним як укладеного без його згоди. При чому оскарженим може бути будь-який правочин, крім дрібного побутового. Не розповсюджується ця презумпція на правочини щодо транспортних засобів та нерухомого майна, які укладає один з батьків від імені малолітньої дитини. Для укладання таких правочинів закон вимагає письмову нотаріально засвідчену згоду другого з батьків.

У СК не передбачене жодних особливостей щодо схвалення батьками правочинів, які вчиняються неповнолітніми дітьми. А тому, при вчиненні таких правочинів необхідно дотримуватися загальних правил вчинення правочинів неповнолітніми особами, які закріплені у ЦК і які не передбачають презумпцію згоди іншого батька щодо правочину, який схвалений одним з батьків. Такий підхід законодавця навряд чи можна вважати послідовним.

Зовнішній контроль за дотриманням прав та інтересів дитини при укладанні правочинів батьками покладається на органи опіки та піклування та

нотаріусів. Так, відповідно до ст. 177 СК батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу органу опіки та піклування вчиняти (або давати згоду на укладення правочину неповнолітньою особою) правочини щодо її майнових прав. При цьому дозвіл на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини надається органом опіки та піклування після перевірки, що проводиться протягом одного місяця і лише у разі гарантування збереження права дитини на житло. Відкритим є питання щодо наслідків вчинення правочину батьками без дозволу органу опіки та піклування. Ст. 224 ЦК не може бути застосована, оскільки стосується виключно правочинів, які були укладені опікуном з порушенням ст. 71 ЦК. З урахуванням цього, у Постанові ВС визначений загальний підхід, згідно з яким правочин, вчинений батьками (усиновлювачами) стосовно нерухомого майна, право власності на яке чи право користування яким мають діти, за відсутності обов'язкового попереднього дозволу органу опіки та піклування може бути визнаний судом недійсним (частина шоста статті 203, частина перша статті 215 ЦК України) за умови, якщо буде встановлено, що оспорюваний правочин суперечить правам та інтересам дитини; звужує обсяг існуючих майнових прав дитини та/або порушує охоронювані законом інтереси дитини; зменшує або обмежує права та інтереси дитини щодо жилого приміщення; порушує гарантії збереження права дитини на житло (Постанова від 08.08.2018 у справі № 202/5268/15-ц). При цьому в іншій постанові ВС зазначив, що сам факт порушення заборони вчинення правочину без дозволу органу опіки та піклування не є безумовною підставою для визнання правочину недійсним (Постанова ВСУ від 10.07.2017 у справі № 6-1002цс17). Таким чином, правочин, якій вчинений батьками без дозволу органу опіки та піклування може бути визнаний недійсним за рішенням суду, лише у разі, якщо він суперечить правам та інтересам дитини.

Вимоги щодо вчинення окремих видів сімейних правочинів сформульовані у спеціальних нормах СК. Аналіз нормативного регулювання окремих сімейних договорів, призводить до висновку, що жодною спеціальною нормою сімейного законодавства не вимагається попереднє отримання дозволу

органу опіки та піклування при укладанні будь-якого сімейного договору, навіть, якщо він стосується майнових прав та інтересів дитини.

Так, відповідно до ст. 190 СК договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно підлягає нотаріальному засвідченню і не вимагає отримання дозволу органу опіки та піклування. І це не дивлячись на те, що за цим договором припиняється майнове право дитини – право на утримання від батьків до досягнення повноліття.

Відповідно до ч. 2 ст. 69 СК договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловіку зі складу усього майна подружжя має бути нотаріально засвідчений. Жодних вимог щодо захисту майнових прав дитини (права користування цим житлом) у спеціальних нормах сімейного законодавства не передбачене.

У Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України (далі - Порядок) вимога про необхідність попереднього отримання дозволу органу опіки та піклування зазначене також у Загальних положеннях цього Порядку. Відповідно до п. п.п. 3.1 та п.п. 3.5. п. 3 глави 1 розділу II у разі укладення правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) права, за якими підлягають державній реєстрації, у тому числі договорів щодо поділу, обміну житлового будинку, квартири *за участю малолітніх осіб*, та від імені неповнолітніх дітей, нотаріус перевіряє наявність дозволу органу опіки та піклування на укладення таких правочинів. А відповідно до ч. 4 ст. 12 Закону України «Про основи соціального захисту безпритульних осіб» для вчинення правочинів щодо нерухомого майна, право користування яким належить дитини, попередній дозвіл органів опіки та піклування необхідним є *лише у випадках, визначених законом*.

Представляється, що такий непослідовний підхід створює загрозу порушення майнових прав дитини при укладенні сімейних договорів. Це розуміють і нотаріуси, які посвідчують такі договори. Так, узагальнення нотаріальної практики у Харківській області за 2016 рік, показало, що деякі

нотаріуси при посвідченні таких договорів, перевіряють кількісний склад зареєстрованих осіб, і якщо серед них є діти, вимагають попереднього дозволу органу опіки та піклування, керуючись ст. 12 Закону «Про основи соціального захисту безпритульних осіб». Але, узагальненням було виявлено і випадки посвідчення договорів без документального підтвердження перевірки складу зареєстрованих осіб, і як наслідок, без дозволу органів опіки та піклування [2]. Крім того, через заплутаність законодавства у питанні необхідності отримання дозволу органів опіки та піклування, деякі нотаріуси стали вимагати такий дозвіл при нотаріальному посвідченні будь-якого правочину за участю дитини, навіть у випадках, коли внаслідок вчинення правочину майновий стан дитини значно покращувався (наприклад, при нотаріальному посвідченні договору дарування житла на користь дитини).

Системне тлумачення норм чинного законодавства, дає підстави для висновку, що норми ст. 177 СК України, які передбачають заборону вчинення правочинів щодо майнових прав дитини без попереднього дозволу органу опіки та піклування, носять, хоча і загальний, але обов'язковий для всіх таких правочинів, характер. Текст ст. 177 СК не містить виразу: «якщо інше не передбачене законом», а тому загальна вимога щодо обов'язковості попереднього отримання дозволу органу опіки та піклування є обов'язковим для будь-якого правочину, який стосується майнових прав дитини. Однак, категорія «правочин, який стосується майнових прав дитини» потребує доопрацювання. Справедливим представляється, пропозиція Л. В. Красицької, згідно з якою, за органами опіки та піклування законодавцем закріплюється право та обов'язок надавати дозвіл (відмовляти у наданні дозволу) на вчинення батьками малолітньої дитини правочинів щодо її майнових прав та надавати дозвіл (відмовляти у наданні дозволу) батькам неповнолітньої дитини на надання згоди на вчинення неповнолітньою дитиною правочинів щодо її майнових прав лише у випадках, коли мова йде про відчуження майнових прав дитини, а не про їх набуття [3; с. 88].

Представляється, що законодавство, особливо в області захисту майнових прав та інтересів дитини, не може бути суперечливим. Всі вимоги щодо правочинів, які стосуються майнових прав та інтересів дитини, повинні бути чіткими, обґрунтованими і такими, що не допускають подвійного тлумачення. Представляється, що такі вимоги щодо сімейних договорів, повинні бути зосереджені у загальних положеннях про сімейні договори. Акцент на загальних положеннях про сімейний договір має бути зроблений у процесі рекодифікації цивільного законодавства.

Список бібліографічних посилань:

1. Пономаренко О. М. Сторони аліментного договору: проблеми теорії та практики. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. Вип. 52. Т. 1. – Ужгород, 2018. – С. 131-136
2. Узагальнення нотаріальної практики щодо посвідчення нотаріусами харківської області договорів поділу майна. МЕН. №2 (92). 2017. С. 35
3. Красицька Л., Забарний Г. Науково-правовий висновок щодо дозволу органу опіки та піклування на вчинення батьками малолітньої дитини правочинів щодо її майнових прав та надання згоди батьками на вчинення неповнолітньої дитиною правочинів щодо її майнових прав (частина 2,3 ст. 177 СК України). МЕН. №4 (88), 2016. С. 88

Рассказова Вікторія Віталіївна
старший викладач
кафедри цивільного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-0887-4880

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРИПИНЕННЯ ДЕЛІКТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПЕРЕДАнням ВІДСТУПНОГО

Питанням особливостей правового регулювання та практики застосування інституту відступного як самостійної підстави припинення цивільного зобов'язання приділена значна увага вітчизняних дослідників. Проте одним із актуальних та водночас дискусійних аспектів зазначеного механізму припинення цивільного зобов'язання залишається проблема визначення засад застосування відступного до правовідносин, що виникли внаслідок делікту, з'ясування можливості, а також випадків та умов реалізації сторонами права на угоду про припинення позадоговірного зобов'язання саме у спосіб передання боржником кредиторів предмету відступного замість виконання зобов'язання із відшкодування заподіяної шкоди.

Перш за все, варто згадати, що конструкція відступного відповідно до ст.600 Цивільного кодексу України (далі-ЦК України) [1] наразі не містить заборони сторонам припинити деліктні зобов'язання переданням відступного (грошей, іншого майна тощо). Встановлюється лише, що припинення цивільного зобов'язання у такий спосіб має бути узгоджено сторонами, як і розмір, строки й порядок передання предмету відступного. Такі міркування є цілком слушними з огляду на те, що зазначеними положеннями цивільного законодавства не встановлено жодних вимог до виду та змісту цивільного зобов'язання, яке може бути припинено переданням відступного кредиторів.

Цікаво, що подібні формулювання інституту відступного передбачені цивільним законодавством інших держав, наприклад, Цивільним кодексом Республіки Румунія (ст.1.493) [2], Цивільним кодексом Республіки Польща

(ст.506) [3], які, як і ЦК України, не містять детальних вимог до застосування подібної правової конструкції, сутність якої полягає у відкупі боржника від виконання зобов'язання за згодою кредитора (передання іншого узгодженого блага). Згадані положення актів цивільного законодавства також не містять прямої заборони застосування зазначеного інституту з метою припинення деліктного зобов'язання.

Керуючись ст.11 ЦК України варто згадати, що коло цивільно-правових зобов'язань складають як зобов'язання, засновані на договорі, так і такі, що виникають внаслідок заподіяння майнової (матеріальної) та/або моральної шкоди іншій особі, тобто в результаті правопорушень. Зважаючи на відсутність законодавчого обмеження випадків застосування відступного, то цілком зрозумілим є припущення щодо можливості реалізації зазначеного механізму у площині деліктних правовідносин.

Особливістю правової природи відступного є відображення через цей інститут принципу свободи договору, засад вільного волевиявлення сторін на припинення існуючого між ними зобов'язання, взаємного узгодження всіх умов передання предмета відступного замість виконання боржником основного зобов'язання. Тобто, застосування відступного до договірних зобов'язань, які також є результатом угоди, очевидно відповідає моделі договірного правовідношення та викликано прагненням сторін досягти бажаних, економічно вигідних результатів, попередити можливі втрати, захистити у такий спосіб свої інтереси тощо. Водночас, виникнення зобов'язальних правовідносин внаслідок заподіяння шкоди не засноване на угоді сторін, не залежить від їх волі і виникнення відповідних цивільних прав і обов'язків є результатом протиправної поведінки заподіювача шкоди.

Тож необхідним є аналіз питання допустимості та умов застосування відступного до позадоговірного зобов'язання як особливого різновиду цивільного правовідношення, а також форми угоди про передання боржником відступного замість відшкодування заподіяної шкоди потерпілому, адже у такому випадку у зв'язку з відсутністю первісної угоди між сторонами виникає

питання про належну форму фіксації домовленості про розмір, строки та порядок передання узгодженого предмета відступного.

Як слушно звертається увага в юридичній літературі, деліктні зобов'язання мають охоронний характер, а цивільне законодавство імперативно визначає правила щодо підстав, обсягу та порядку відшкодування заподіяної шкоди. І саме цим, на думку К.В. Мануїлової, деліктні зобов'язання відрізняються від договірних, що опосередковують нормальні економічні відносини, засновані на свободі договору [4, с.585]. При цьому варто додати, що встановлення законом основних засад відшкодування заподіяної шкоди обумовлені необхідністю відновлення порушених майнових і немайнових прав потерпілої особи, і за своєю сутністю зобов'язання, що виникає на підставі неправомірних рішень, дій чи бездіяльності, є відповідальністю заподіювача шкоди (або у встановлених законом випадках особи, яка несе цивільно-правову відповідальність за поведінку іншої особи).

Так, цивільним законодавством закріплено принцип повного відшкодування заподіяної шкоди, який відображено в положеннях ст.1166 ЦК України. Зокрема передбачається, що майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Іншими положеннями ЦК України встановлено способи відшкодування шкоди, зокрема, завданої майну особи, правила встановлення судом розміру збитків, урахування вини сторін, визначення підстав для зменшення суми відшкодування шкоди тощо. Також, для прикладу, цивільне законодавство у ст.1195 ЦК України визначає основні правила відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, встановлює складові витрат та втрат, які зобов'язаний відшкодувати винний потерпілій особі.

На нашу думку, визначення відповідних правил безумовно є доцільним і спрямовано на захист прав потерпілої особи, найповнішого врегулювання відповідних правовідносин з тим, щоб попередити зловживання та забезпечити

ефективне відновлення прав особи, яка постраждала від неправомірної поведінки.

Проте закріплення законодавцем основних засад відшкодування потерпілій особі заподіяної майнової чи особистої немайнової шкоди не позбавляє сторін права погодити обсяг та порядок відшкодування на власний розсуд, у тому числі припинити зобов'язання з відшкодування шкоди переданням кредиторів узгодженого предмета відступного (нерухомого майна, цінних паперів, майнових прав тощо), якщо це задовольнить інтереси сторін. Таке розуміння кореспондуються з положеннями ст. 598 ЦК, згідно з якою зобов'язання припиняється частково або в повному обсязі на підставах, установлених договором або законом.

При цьому, застосування цього інституту як одного із самостійних способів припинення зобов'язання не суперечить сутності деліктних правовідносин, а, навпаки, сприятиме врегулюванню зазначених питань в досудовому порядку, більш ефективному та швидкому відновленню прав потерпілої особи, отриманню нею відшкодування шкоди та/або певних втрат у вигляді майна, майнових прав тощо, у тих випадках, коли виконання боржником основного (деліктного) зобов'язання ускладнено різними обставинами (тривалий розгляд судової справи, скрутне матеріальне становище боржника тощо). Зазначений правовий інститут дозволяє припинити деліктні зобов'язання із забезпечення інтересів обох сторін. Водночас, застосування відступного не має формувати практику уникнення боржника від виконання зобов'язання шляхом передання символічного за розміром відступного, яке не зможе забезпечити навіть частково відновлення порушених прав постраждалої особи.

Щодо укладення угоди про припинення зобов'язання переданням відступного вважаємо, що в таких випадках підлягають виконанню передбачені законом вимоги щодо письмової форми правочину із дотриманням вимог, що визначені законодавством з урахуванням конкретного предмета угоди відступного (нерухоме майно тощо).

Тож вважаємо, що задля забезпечення стабільної та єдиної практики застосування відступного необхідним є уточнення відповідного правового регулювання саме у площині деліктних правовідносин, наприклад, доповнення ст.600 ЦК України положеннями, які б передбачали особливості застосування відступного та, з одного боку, були спрямовані на забезпечення відновлення порушених прав потерпілої особи, з тим, щоб охорона суспільних відносин не була нівельована переданням відступного, а з іншого – забезпечення реалізації права сторін на самостійне визначення із долею деліктного зобов'язання. Одним із таких положень може бути встановлено, що зобов'язання із відшкодування шкоди, заподіяної кількома особами, припиняється переданням кредиторів однією із винних осіб узгодженого предмета відступного, що не може бути меншим за розмір завданої шкоди; розмір відступного не може бути меншим за розмір шкоди, завданої вчиненням кримінального правопорушення, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, а також інші.

Список бібліографічних посилань:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 27.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.05.2022).
2. Codul Civil din 17 iulie 2009 // PORTAL LEGISLATIV : сайт. URL: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/175630> (дата звернення: 12.05.2022).
3. Kodeks cywilny. Dz. U. 1964 Nr 16 poz. 93 // ISAP : сайт. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640160093/U/D19640093Lj.pdf> (дата звернення: 12.05.2022).
4. К.В. Мануїлова *Правова природа та зміст деліктних зобов'язань. Актуальні проблеми держави і права.* 2011. С. 583-589. URL: <http://www.apdp.in.ua/v61/79.pdf> (дата звернення: 02.05.2022).

341.322.5: 341.645

Рогова Олена Геннадіївна

доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0003-4482-0847

ПРАВОВІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ

Збройна агресія Російської Федерації проти України супроводжується не тільки масовим знищенням мирного населення (серед якого – жінки і діти), але й системними порушеннями визнаних міжнародним правом методів ведення війни та захисту цивільного населення. Якщо вбивства на полі бою та під час ведення бойових дій носять цілком очевидний характер, то такі злочини, які незаконне переміщення або депортація цивільного населення може бути «замаскована» під вимушену евакуацію в інтересах тих, кого «евакуують» з зони ведення бойових дій. Особливо цинічними у цьому сенсі є злочини проти дітей, які внаслідок свого фізичного, психічного та емоційного стану є надзвичайно вразливими і потребують особливого захисту.

Уповноважена президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'я Герасимчук повідомила, що станом на 2 травня до РФ і так званих «ЛДНР» вивезли вже понад 180 тисяч українських дітей. До того ж ще до повномасштабного вторгнення 24 лютого російська влада підготувала 280 справ для незаконного усиновлення українських дітей – їх раніше вивезли з окупованих частин Донецької і Луганської областей. Це загрожує незаконному всиновленню українських дітей російськими громадянами. Така політика спрямована на примусову русифікацію і руйнування української ідентичності дитини [2].

У ході збройного вторгнення на суверенну територію України Російська Федерація демонструє системне нехтування нормами міжнародного гуманітарного права, серед інших норм порушуючи Женевські конвенції.

Стаття 49 Женевської конвенції [3], стаття 78 Додаткового протоколу до Женевської конвенції [1], статті 11, 21 Конвенції ООН про права дитини [4], прийнятої 20 листопада 1989 року 44-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН, ратифікованої постановою Верховної Ради Української РСР від 27 лютого 1991 року № 789-ХІІ, визначають зобов'язання держав вживати заходів для боротьби з незаконним переміщенням і поверненням дітей із-за кордону.

Зазначена стаття відповідає праву на повагу до свого приватного і сімейного життя, яке закріплено у статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 04 листопада 1950 року, підписаної від імені України 09 листопада 1995 року та ратифікованої Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР.

12 листопада 2019 р. Російська Федерація (надалі – РФ) фактично вийшла з Женевської конвенції щодо захисту цивільного населення під час міжнародних збройних конфліктів. Відповідний закон підписав президент РФ Володимир Путін. Росія тепер не визнає статтю додаткового протоколу до цієї конвенції про визнання юрисдикції спеціальної комісії ООН виконувати роль судового органу, який розбирає порушення [7].

Правові аспекти незаконного переміщення та повернення дітей регулюються нормами міжнародного та національного права України. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, укладена 25 жовтня 1980 року в м. Гаага (Гаагська конвенція) поширюється виключно на цивільно-правові відносини, та не охоплює кримінально-правовий аспект щодо повернення дітей, коли встановлений факт вчинення злочину, що пов'язаний з викраденням або торгівлею дітьми (передбачений статтями 146, 149 Кримінального кодексу України).

Україна приєдналася до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, укладеної 25 жовтня 1980 року в м. Гаага (надалі – Гаагська конвенція), з заявою до статті 6 Конвенції: «В Україні функції Центрального органу виконує Міністерство юстиції України». Мотивацію Гаагської Конвенції визначило бажання держав «надати дітям

захист у міжнародному масштабі від шкідливих наслідків їхнього незаконного переміщення або утримування і створити процедури для забезпечення їхнього негайного повернення до держави їхнього постійного проживання, а також забезпечити захист прав доступу» [5].

Слід зазначити, що у Конвенції вживаються поняття «право піклування» і «право доступу», тлумачення яких обмежено виключно цілями Конвенції. Так, «право піклування» охоплює права, пов'язані з піклуванням будь-якої особи про дитину, і зокрема, право визначати місце проживання дитини, а «право доступу» включає право спілкуватися з дитиною, у тому числі переміщувати дитину на обмежений час у місце інше, ніж місце її постійного проживання (стаття 5 Конвенції) [8].

«Слабкими місцями» правозахисного механізму Гаазької конвенції є те, що її положення можуть застосовуватись до будь-якої дитини, яка не досягла 16 років і постійно проживає на території держави – учасниці Конвенції на момент незаконного вивезення (переміщення). Це означає, що Гаазька конвенція, так би мовити, «не бачить», не охоплює правовим захистом дітей з 16 до 18 років. Окрім того Стаття 12 Гаазької Конвенції 1980 року визначає обов'язок негайного повернення дитини до держави її постійного місця проживання, якщо на момент початку процедури повернення дитини з дня її незаконного утримання пройшло менше одного року. Це означає, що плин часу (більше одного року з моменту її незаконного переміщення) може потенційно стати критичним чинником неможливості її повернення.

Протягом 2020 року разом фахівцями з Комітету з сімейного права НААУ та Департаменту міжнародного права Міністерства юстиції України, які практикують у справах з іноземним елементом щодо захисту прав та інтересів дитини, підготовлено Методичні рекомендації щодо міжнародного викрадення дітей. Є проект Міністерства юстиції України щодо запровадження транскордонної сімейної медіації на законодавчому рівні [9]. Зазначені ініціативи Мінюсту спрямовані на спрощення процедур застосування Гаазької

конвенції, забезпечення ефективного правового захисту прав дитини у цивільно-правових відносинах.

Водночас, в умовах війни навряд чи можна сподіватися на «достатність» тільки цивільно-правових механізмів.

Як відомо, насильна передача дітей з однієї людської групи в іншу – ознака злочину геноциду. Саме тому намір Росії віддавати на всиновлення українських дітей прямо свідчить про умисел, спрямований на геноцид шляхом насильної передачі дітей з однієї людської групи в іншу. З метою сприяння поверненню дітей та недопущенню їх незаконного усиновлення Уповноваженим Верховної Ради України Людмилою Денісовою спрямовано відповідні листи до Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з прав дитини, Міжнародного Товариства Червоного Хреста, Глобального Альянсу національних інституцій з прав людини [6]. Не заперечуючи важливості таких заходів реагування на численні порушення прав українських дітей, важливо зазначити, що такі заходи навряд чи можуть спричинити адекватну системним порушенням реакція, оскільки це так зване «м'яке право».

З урахуванням особливого цинізму та системності порушень прав дітей під час збройної агресії РФ в Україні, найбільш вагомим важелем притягнення військових злочинців до відповідальності може стати Міжнародний кримінальний суд (надалі – МКС).

Відповідно до ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, юрисдикція МКС поширюється на такі злочини, як-от: злочин геноциду – тобто діяння, вчинене з метою знищити, повністю або частково національну, етнічну або релігійну групу як таку; злочини проти людяності – це під ознаки якого підпадають будь-які дії направлені на вбивство, винищення, депортація та інші діяння, які визначені в ст. 7 Римського статуту; воєнні злочини; злочини агресії.

Україна попросила МКС про застосування так званої одноразової процедури, тобто про можливість розглянути звернення про системні

порушення прав людини в Україні під час війни, яку розв'язала РФ, попри те, що Римський статут ще не ратифіковано Україною.

Після початку збройної агресії РФ на Донбасі МКС, зібравши всю інформацію, постановив, що на Донбасі та в Криму є ознаки міжнародних злочинів, втім, тоді МКС не почав повноцінного розслідування, доки Україна не ратифікує Римський статут. Після 24 лютого 2022 р. війна з Росією перейшла у нову фазу, почалось повномасштабне вторгнення, отож МКС одразу долучився і надіслав в Україну команду слідчих.

Таким чином, наслідки збройної агресії РФ проти України носять характер системних порушень норм міжнародного гуманітарного права, у тому числі - по відношенню до дітей України, які через свій особливий статус потребують підвищеного правового захисту. Важелями такого захисту повинні бути напрацьовані людством приватноправові та публічно-правові механізми, засоби, напрацьовані як у межах так званого «м'якого міжнародного права», так і жорсткі імперативи Міжнародного кримінального суду.

Список бібліографічних посилань:

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
2. Злочини Росії проти українських дітей. URL: <https://ukrainer.net/zlochyny-proty-ditey/>
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
4. Конвенція про права дитини ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: Гаазька конференція з міжнародного приватного права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text.

6. Роз'яснення щодо відмінностей депортації від примусової евакуації:

Уповноважений ВРУ з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodo-vidminnostej-deportaciyi-vid-primusovoyi-evakuaciyi.

7. РФ вийшла із Женевської конвенції про захист цивільних під час війни. Finbalance. 22.11.2019. URL: <https://finbalance.com.ua/news/rf-viyshla-iz-zhenevsko-konventsii-pro-zakhist-tsivilnikh-pid-chas-viyni>.

8. Сніжко М. Застосування Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей: Мін'юст України: URL: https://minjust.gov.ua/m/str_28838.

9. Спори про міжнародне викрадення дітей: Методичні рекомендації/Мін'юст України та Комітет з сімейного права НААУ. URL: <https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/2021-01%20%D0%93%D0%B0%D1%80%D0%BE%20%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9.indd.pdf>.

УДК 342.726-053.2

Трофименко Дар'я Сергіївна
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
Університету імені Семена Кузнеця,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Декларацією прав дитини проголошено, що дитина для повного і гармонійного розвитку її особистості потребує любові та розуміння. Вона має, якщо це можливо, зростати в піклуванні та під відповідальністю своїх батьків, у будь-якому разі – в атмосфері любові та моральної і матеріальної забезпеченості; малолітня дитина, крім випадків, коли є виняткові обставини, не має розлучатися зі своєю матір'ю. Дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист [1]. Відповідно до Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поводяться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини [2].

Охорона дитинства в Україні визнається стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки. Держава, зі свого боку, створює усі умови для того, щоб кожен маленький українець зростав в любові та родинному колі, визнаючи сім'ю як природне середовище для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини. Кожна дитина має право на

проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків [3].

З 24 лютого 2022 року, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в Україні введено режим воєнного стану. За період військових дій на території нашої держави тисячі громадян зі сходу України були змушені покинути свої домівки та шукати прихисток у західних регіонах країни або за кордоном. Разом з дорослими покидали домівки і діти, які у багатьох випадках у пошуках безпечного місця слідували не лише з батьками, але й знайомими, сусідами, опинялися поза родиною в закладах освіти, лікарнях, які перетворилися на притулки. При цьому, наприкінці квітня Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Людмила Денисова повідомила, що із окупованих територій країною-агресором було вивезено понад 164 тисячі дітей, частина з яких досі перебуває у фільтраційних таборах у Донецькій та Луганській областях.

Конституція України гарантує, що кожен, хто на законних підставах перебуває на території України, має прав на вільний вибір місця проживання [4]. Враховуючи вікові особливості дитини, визначення місця проживання особи, яка не досягла 18-річного віку, урегульовано положеннями Цивільного, Сімейного кодексів України наступним чином. Кожна фізична особа має право на вільний вибір місця проживання та його зміну. При цьому, місцем проживання фізичної особи, яка не досягла 10 років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, що визначається за згодою батьків, опікуна, або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає. Якщо дитина досягла 10 років, то таке місце визначається за спільною згодою батьків та самою дитиною [5].

Частиною третьою статті 29 Цивільного кодексу України встановлено, що місцем проживання фізичної особи у віці від 10 до 14 років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в

якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна. У разі спору місце проживання фізичної особи у віці від 10 до 14 років визначається органом опіки та піклування або судом. При цьому, фізична особа, яка досягла 14 років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», відповідно до якого вільний вибір місця проживання обмежується в адміністративно-територіальних одиницях, які знаходяться: на територіях, щодо яких введено воєнний або надзвичайний стан, або на тимчасово окупованих територіях [6].

Законом України «Про охорону дитинства» визначено, що діти та батьки не повинні розлучатися всупереч їх волі, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в інтересах дитини і цього вимагає рішення суду, що набрало законної сили. Під час вчинення дій, пов'язаних з розлученням дитини з одним або обома батьками, а також інших дій, що стосуються дитини, в порядку, встановленому законом, судом заслуховується думка та побажання дитини. Аналогічна позиція міститься в статті 291 Цивільного кодексу України, відповідно до якої фізична особа не може бути проти її волі розлучена з сім'єю, крім випадків, встановлених законом.

Підстави відібрання дитини в Україні врегульовані положеннями Сімейного кодексу України. Так, частина перша статті 170 Сімейного кодексу України передбачає, що суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, передбачених пунктами 2–5 частини першої статті 164 цього Кодексу, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків [7]. Таким чином, підстави вилучення дітей в українських родинах чітко

врегульовані чинним законодавством, а вчинення будь-яких дій, пов'язаних з примусовим відібранням дітей з їхніх родин є не лише порушенням їх прав на сім'ю та вільний вибір місця проживання, але й вчиненням кримінально-протиправного діяння, яке підпадає за своїми ознаками під криміналізацію статті 146 Кримінального кодексу України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини».

Доречно звернути увагу, що примусове відібрання у батьків маленьких українців є лише одним із злочинних дій, які вчиняються не території України. Так, зі слів Міністра соціальної політики України Марини Лазебної, Міністерство професійної освіти Російської Федерації вже готує проекти нормативних актів, які дозволять передавати дітей-громадян України, примусово вивезених з тимчасово окупованих територій, у родини російських громадян, у тому числі шляхом примусового усиновлення.

Основу організаційно-правового механізму усиновлення в Україні складають принципи, що підпорядковуються вимогам міжнародних стандартів, серед яких: кожна дитина має право на виховання в сім'ї. Пріоритетним визнається національне усиновлення та міжнародне усиновлення розглядається альтернативним тоді, коли вичерпалися усі можливості щодо передачі дітей під опіку, піклування, усиновлення чи виховання в українські родини [8, с. 63]. Відповідно до положень Європейської конвенції про усиновлення дітей, до якої Україна приєдналася у 2009 році, усиновлення визнається дійсним лише за умови, що його здійснено рішенням суду або адміністративного органу [9]. Водночас, положеннями статті 283 Сімейного кодексу України визначено, що усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється на підставі рішення суду за згодою центрального органу, що забезпечує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей - Міністерства соціальної політики України. Усиновлення дітей іноземцями без офіційного погодження визнається незаконним.

Усиновлення як юридичний факт має свої правові наслідки: внаслідок усиновлення дитина стає повноправним членом сім'ї усиновлювача і має

стосовно нього та його або сім'ї такі самі права й обов'язки, як і його діти, батьківство яких встановлено законом. Усиновлення припиняє правові відносини між дитиною та її батьком, матір'ю та сім'єю походження. Тобто, усиновлення російськими громадянами українських дітей, яких примусово вилучили з їх родин та вивезли на територію Російської Федерації, призведе до руйнування родинних зв'язків маленьких українців з їхніми батьками.

Для гармонійного розвитку дитині необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння [10]. Натомість примусове відібрання дітей від батьків, насильницька передача їх на територію Російської Федерації або на тимчасово окуповані території України, розміщення у російських родинах не лише руйнує світ маленьких українців, забираючи основу дитинства – люблячу родину, але і є свідченням того, що країна-агресор вчиняє на нашій території ряд злочинів безпосередньо проти дітей як найбільш вразливої категорії громадян.

Усі злочинні діяння Російської Федерації повинні мати належну правову оцінку міжнародної спільноти. Верховною Радою України було направлено Заяву «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав. Відповідно до змісту даної Заяви насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу, з урахуванням положень Конвенції ООН про запобігання злочинам геноциду й покарання за нього, визнається складовою геноциду [11].

Наразі питання повернення маленьких українців додому з кожним днем набуває все більшої гостроти. І хоча в міжнародному праві механізм незаконного переміщення дітей урегульовано Міжнародною конвенцією про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, Конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, разом із тим, вбачається, що нині світ потребує розроблення нових правових механізмів захисту дітей, які б були дієвими в умовах воєнних конфліктів та дозволяли міжнародним правовим

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей

інституціям реагувати на будь-які порушення прав маленьких громадян невідкладно.

Список бібліографічних посилань:

1. Декларація прав дитини від 20.11.1959 № 995_384. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення 11.05.2022).
2. Конвенції про права дитини від 20.11.1989. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 11.05.2022).
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-14. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 11.05.2022).
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.05.2020).
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.05.2020).
6. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 № 1382-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (дата звернення: 11.05.2020).
7. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 11.05.2020).
8. Микитин В.І. Деякі особливості усиновлення дітей громадянами України. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 62-67.
9. Європейська конвенція про усиновлення дітей від 27.11.2008 № 994_a17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text (дата звернення 11.05.2022).

10. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.1993 № 995_365. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_365 (дата звернення 11.05.2022).

11. Заява Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» : постанова Верховної Ради України від 14.04.2022 № 2188-20. *Голос України*. 2022. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2188-20> (дата звернення 11.05.2022).

Доповіді аспірантів та студентів

УДК 325.254.6:343.33-053.2

Гальченко Катерина В'ячеславівна,
студентка факультету економіки і права
групи 6.05.081.010.20.2
Харківського національного економічного
університету іменя Семена Кузнеця

ПРОБЛЕМА ПРИМУСОВОЇ ДЕПОРТАЦІЇ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Питання депортації розглядалося українськими науковцями протягом тривалого часу. Насамперед, вчені досліджували примусове виселення українців у 1944-1951 роках із Лемківщини, Надсяння, Холмщини в тому числі загальновідомі акції «Вісла» та «Захід». І хоча в Україні все ще шанують пам'ять про злочини депортації в Радянському Союзі, ця проблема, нажаль, знову стала актуальною. Тому, зважаючи на сучасні події, важливо поновити дослідження цього явища.

Депортація є примусовим виселенням з місця постійного проживання особи, групи осіб чи народу [1]. У міжнародно-правовій доктрині немає чіткого визначення щодо кваліфікації примусової депортації як воєнного злочину чи злочину проти людяності. Так, за ст. 6 «с» Статуту Міжнародного воєнного трибуналу 1945 р. [2] «уведення в рабство або для інших цілей населення окупованої території» є воєнним злочином, а злочином проти людства є «заслання та інші жорстокості, вчинені проти цивільного населення до або під час війни з метою здійснення або у зв'язку з будь-яким злочином що є у юрисдикції Трибуналу. Проте міжнародне гуманітарне право безумовно вважає депортацію цивільного населення міжнародним злочином [3, с. 26].

У правовій доктрині не існує конкретних характеристик, за якими можна встановити: чи примусово людина була депортована. Сам термін

«насильницьким шляхом» не обмежується застосуванням фізичної сили й може містити загрозу силою чи примусом, зумовлений, наприклад, страхом перед насильством, грубим примусом, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою щодо такої особи чи осіб або третьої особи, або з використанням обставин, які характеризуються примусом [4, с. 275]. Тобто для встановлення факту примусової депортації окремої людини потрібно досліджувати не зовнішні прояви насильства, а наявність можливого психологічного тиску.

Саме явище примусової депортації вочевидь порушує всі права людини і суперечить нормам права взагалі, однак примусова депортація дітей є ще гіршим явищем. Діти є найвразливішими суб'єктами права, через що вони самостійно не можуть приймати рішення щодо місця свого проживання. Згідно зі ст. 160 Сімейного кодексу якщо дитина не досягла 10 років, її місце проживання визначається за згодою батьків, а якщо дитині від 10 до 14 років, то вона спільно з батьками вирішує питання щодо місця свого проживання [5]. Однак в умовах війни батьки можуть померти, а їх діти вижити і залишитись без опікунів. Такою ситуацією можуть скористуватися та користуються військові злочинці, які просто забирають дитину на територію країни-агресора. За інформацією Л. Денисової – Уповноваженою Верховної Ради України з прав людини – за час збройної агресії понад 160 000 українських дітей примусово вивезли до Росії або в ОРАЛЮ, з них понад 2000 – діти-сироти [6].

У свою чергу депортація дітей-сиріт та можливість всиновлення цих дітей громадянами країни-агресора породжує більш тяжкий злочин – геноцид. Відповідно до ст. 2 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року під геноцидом розуміються дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, що розраховані на її повне чи часткове фізичне знищення; заходи, розраховані на запобігання дітородінню в

середовищі такої групи; насильницька передача дітей з однієї людської групи в іншу [3, с. 26]. Саме щодо останнього пункту є причини вважати, що по відношенню до дітей вчиняється акт геноциду. Радник-уповноважена президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Д. Герасимчук зазначила: «До мене надходять чисельні сигнали щодо того, що російська влада готує зміни до законодавства, які дозволять росіянам усиновлювати українських дітей за спрощеною процедурою» [7].

Україна намагається допомогти депортованим громадянам покинути країну-окупанта. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій опублікувало контактні номери телефонів та електронні адреси посольств (консульств) України в низці держав, серед яких Грузія, Азербайджан, Казахстан, Естонія, Литва, Латвія, Білорусь, Польща, Туреччина. Також на своєму сайті вони розмістили інформацію про маршрути виїзду з Російської Федерації [8]. Натомість для дітей, які залишились без батьків або законних опікунів, немає жодних варіантів покинути територію країни-агресора, оскільки вони самостійно не можуть звернутися до консульських установ чи використати інші способи повернутися додому. У зв'язку з цим дуже важливо, щоб міжнародні організації сприяли вирішенню цієї складної ситуації.

Неможливо раптово закінчити війну, але можливо зупинити примусову депортацію дітей, якщо цьому буде сприяти світова спільнота.

Список бібліографічних посилань:

1. Бажан О.Г. Депортації в ретроспективі української історії. *Енциклопедія історії України*. 2004. 688 с. URL: <http://www.history.org.ua/>

2. Устав Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси, принятый 08.08.1945 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text

Бабін Б. В. Міжнародно-правові передумови кваліфікації злочинів депортації за етнічною ознакою. URL: <http://dspace.onua.edu.ua->

[/bitstream/handle/11300/2033/Babin%20BV%20Mijn-prav%20peredumovy%20kvalifikatsii%20zlo4iniv%20deportatsii.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://bitstream/handle/11300/2033/Babin%20BV%20Mijn-prav%20peredumovy%20kvalifikatsii%20zlo4iniv%20deportatsii.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

3. Сідоренко Ю. М. Депортація як міжнародний злочин у сучасному міжнародному праві. *Міжнародне право*. 2020.

4. Сімейний кодекс України: Закон України від 19.02.2022 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*.

5. Геноцид дітей України: для чого Росія їх вивозить, чому всиновлює, які шанси їх повернути. URL: <https://life.liga.net/istoriyi/article/genotsid-detey-ukrainy-dlya-chego-rossiya-ih-vyvozit-pochemu-usynovlyayet-kakie-shansy-vernut>

6. РФ хоче спростити процедуру усиновлення депортованих дітей з України. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/7/248152/>

7. Сайт Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/>

Науковий керівник:
Остапенко Олена Геннадіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

Григорян Олександра Олександрівна
аспірантка кафедри банківської справи і
фінансових послуг
Харківського національного економічного
університету іменя Семена Кузнеця
ORCID 0000-0001-9530-6042

ПРАВА ДИТИНИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Актуальність дослідження. Майбутнє світу залежить від нас. Я – дитина світу, де б я не жила, не дивлячись на соціальний стан моїх батьків, незалежно від віри інших людей, я ставлюся до них як до рівних. Кожна дитина перебуває під особливим захистом, де їй надані всі можливості та умови для розвитку фізичного, психічного та соціального. Діти розвиваються і виховуються в сім'ї, де забезпечення відтворює суспільство та уряд. Я користуюся правом на обов'язкову безоплатну освіту та можливість відпочивати. Я користуюсь правом на ім'я та громадянство, захищеність від усіх проявів жорстокості та експлуатації [2, 4].

Метою дослідження є аналіз існуючого нормативно-правового забезпечення прав дитини у період військових дій, що змушені були лишити свою домівку.

Захист прав дитини в умовах воєнного стану, покладений на діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади, сюди входить евакуація дітей, зокрема дітей-сиріт, дітей з інвалідністю, дітей, позбавлених батьківського піклування [3].

Невдовзі після російського вторгнення в багатьох сім'ях відбулися зміни: з'явилися внутрішні переселенці або внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків

збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, тобто переміщені особи в Україні, які залишили свої домівки, тікаючи від війни. З травня набули чинності нові правила надання допомоги таким особам і тепер право на допомогу матимуть тільки українці з певних регіонів, перелік яких затвердив Уряд, або ж ті, у кого через війну житла не залишилось [1]. Якщо невдовзі після російського вторгнення Кабінет міністрів схвалив надання фінансової підтримки для внутрішніх переселенців щомісячно мали право всі українці, які залишили свої домівки, але не виїхали за межі країни і отримували по 2000 грн щомісяця, а діти та люди з інвалідністю отримували по 3000грн [1].

Тепер гроші будуть виплачуватися особам, оселя яких залишилася в районі проведення бойових дій, в тимчасовій окупації або в оточенні, або житло яких зруйноване чи не придатне для проживання через військові дії [1].

Міністерство соціальної політики пояснює ці зміни тим, що в перші місяці війни свої домівки масово залишили мешканці північних регіонів України, хоча під загрозою були Київ, Чернігівщина, Сумщина, Харківщина. Держава виплатила переміщеним за березень та квітень повністю, а ось травневі виплати – отримають лише переміщені з певних регіонів. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій відзначило 270 територіальних громад з 8 областей України. Повністю області - Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька – 49 з 67 територіальних громад, Дніпропетровська область – 2 територіальні громади в Криворізькому районі, Миколаївська область – 15 з 52 територіальних громад, Одеська – Вилківська міська територіальна громада в Ізмаїльському районі, Харківська область – 51 з 56 територіальних громад [1].

Для отримання довідки переселенцям особам до 14 років необхідно особисто звернутися із заявою в соціальний захист населення (собес), від імені малолітньої дитини звертаються батьки або родичі, у яких проживає дитина або представник органу опіки. Студенти, які отримали певний освітній кваліфікаційний рівень і знялися з реєстрації мають право отримати довідку

переселенця, якщо не бажають повернутися до попереднього місця проживання [1]. Довідка переселенця дозволить отримувати щомісячну адресну допомогу, переоформити соціальні виплати, влаштувати дитину в освітній заклад, отримати доступ до медичного обслуговування.

Війна в Україні змінила студентське життя і внесла корективи на сьогодні та на майбутнє, важливим є те, що пріоритетом Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця залишається сталість навчання та створення умов для здобуття якісної освіти [4]. Я маю право і змогу обирати свій формат навчання і перелік предметів, які мені цікаві. Наш університет дбає, щоб якісну освіту здобували та отримували дипломи, хоча це складний час.

Я – українка, горжуся і радію, що рідною мовою я володію, Шевченковим словом умію писати, слова милодійні і вірші складати, миру, злагоди, добра вчасно побажати.

Список бібліографічних посилань

1. Портал державних послуг : офіційний сайт. URL :<https://igov.org.ua/subcategory/1/32/situation/48>
2. Про освіту: Закон України від 23.03.1996р. #100/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. #302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>
4. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
5. Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця: офіційний сайт. URL: <https://www.hneu.edu.ua/news/pidsumky-vchenoyi-rady-universytetu-28-03-2022/>

Демченко Катерина Олегівна

аспірант кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету іменя Семена Кузнеця
ORCID0000-0002-4097-9407

ДЕРЖАВНІ СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Державні соціальні стандарти і гарантії є важливими елементами права на соціальний захист та соціальну безпеку. Саме соціальні стандарти і гарантії є визначальними для державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини у матеріальних і духовних благах та визначають рівень соціальної безпеки, від якого залежить і людський розвиток суспільства. Вітчизняні науковці [1; 2] наголошують, що соціальна безпека формується у системі правових і соціальних гарантій та визначають поняття як систему «законодавчо-нормативних заходів для забезпечення життєдіяльності окремої особи, різних соціально-демографічних груп та всього суспільства в цілому». Погоджуємось з науковцями та зауважуємо, що, у свою чергу, питання формування соціальних стандартів і гарантій регулюється міжнародними і національними нормативно-правовими актами. Реалізація цієї ідеї у світі досягається шляхом забезпечення права на соціальний захист як основного права людини, захищеного положеннями міжнародних договорів: Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. (ст. 22), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. (ст. 9), Європейської соціальної хартії 1961 р. (ст. 11-14) та Переглянутої Європейської соціальної хартії (ZEKS) 1996 р.

Основні стандарти мінімальних прав соціального забезпечення у сфері соціального забезпечення викладені у Конвенції № 102 МОП від 28 травня 1952 р. про мінімальні стандарти соціального забезпечення [8], Європейській

конвенції про соціальне забезпечення від 14 грудня 1972 р. та Рекомендаціях МОП №202 щодо національних мінімальних рівнів соціального захисту (2012 р.) [9], яка є завершенням стратегії соціального забезпечення МОП. Рекомендації МОП №202 [9] доповнюють існуючі норми соціального забезпечення МОП, будучи гнучким, але значущим інструментом щодо створення мінімального рівня соціальної безпеки, що відповідає національним умовам та рівню розвитку. Двовимірна стратегія МОП щодо розширення охоплення соціального забезпечення викладена у Рекомендаціях МОП №202, включає такі елементи: створення та підтримання мінімального рівня соціального захисту як основного елемента національних систем соціального забезпечення (горизонтальний вимір); реалізація стратегій розширення охоплення систем соціального забезпечення, що забезпечують їх поступове поширення на якомога більшу кількість людей відповідно до норм МОП (вертикальний вимір), що наведено на рис. 1.

Рис. 1. Вертикальний і горизонтальний виміри соціального захисту як основного елемента національних систем соціальної безпеки

Джерело: [8; 9]

Прогресивне старіння європейських суспільств та скорочення кількості народжених мають безпосередній вплив на погіршення матеріального становища фондів та установ, що фінансують соціальні виплати. Влада ряду країн світу була змушена реалізувати ґрунтовні реформи системи соціальної безпеки. Наслідками реагування на ці обставини є продовження періоду страхових внесків, підвищення граничного віку виходу на пенсію, зниження розміру соціальних виплат та введення плати за користування медичною допомогою тощо.

Процес формування системи державних соціальних стандартів і гарантій розпочався в Україні із прийняттям Законів України «Про прожитковий мінімум» (1999 р.), «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.). Відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум», поняття «прожитковий мінімум» визначено як «вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості» [5]. Формування прожиткового мінімуму в Україні має вагоме значення і передбачає високу відповідальність, оскільки саме від цього індикатора залежить розмір низки соціальних стандартів і гарантій, що, у кінченому підсумку впливає на ефективність державної соціальної політики у цілому.

Натомість слід визнати існування низки проблем у сфері формування прожиткового мінімуму в Україні, деякі з них визнано державою та відображено у Постанові Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні» [4]. Так, ключовими проблемними аспектами формування прожиткового мінімуму у частині недотримання вимог законодавства є такі:

1) відсутність регулярного моніторингу, перегляду і затвердження наборів продуктів харчування, мінімальних наборів непродовольчих товарів і послуг, які входять до складу споживчого кошику [4];

2) використання ресурсного підходу до формування прожиткового мінімуму [4] (а не нормативного як це визначено у Законі України «Про прожитковий мінімум» [5]).

Окрім проблем, які пов'язані з формуванням прожиткового мінімуму є й інші, пов'язані з вітчизняними особливостями його використання і «прив'язування» до цього показника інших соціальних гарантій і виплат. Так, запроваджений Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» засвідчує залежність визначення посадових окладів і заробітної плати працівників від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що унеможливорює зростання прожиткового мінімуму й для всіх інших соціальних та демографічних груп населення.

До недоліків також відносимо той факт, що прожитковий мінімум не виконує покладених на нього функцій: «забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я і задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості», а скоріше є мірилом соціально-економічної бідності населення. У автора також виникають питання щодо доцільності формування споживчого кошику, адже потреби, різних категорій населення різняться.

Але слід зауважити, що усунення вищезазначених проблем потребує комплексного вирішення та цілої системи покрокових заходів.

Перш за все, – усунення залежності визначення соціальних виплат, посадових окладів, заробітної плати працівників, штрафів тощо від прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Слід зазначити, що соціальні стандарти є одним із інструментів державного регулювання та сприяння соціальної безпеки і має бути основою для забезпечення безпечного рівня задоволення потреб населення. Але високий рівень бідності населення, соціальна незахищеність вразливих верств населення, наявність бідності серед працюючих, висока диференціація між бідними і багатими, соціальна напруженість, низький рівень та якість життя свідчать про недосконалість механізму формування прожиткового мінімуму,

тому надзвичайної актуальності потребує вибір науково-обґрунтованого підходу до його розрахунку, який би відповідав і забезпечував фактичний рівень задоволення потреб населення. Адже чинний нормативний підхід характеризується певним нав'язуванням системи цінностей щодо вибору між окремими продуктами, товарами і послугами. Визначення нормативу «фундаментальних» потреб людини не у повній мірі відображає склад реальних споживчих потреб людини на достатньому рівні. Разом з тим не існує єдиної оптимальної для усіх держав методики формування прожиткового мінімуму, тому при визначенні підходу до розрахунку прожиткового мінімуму слід враховувати особливості і можливості української економіки. Тож, зважаючи на особливості розвитку вітчизняної економіки, її нестійкий характер, необхідність спрощення розрахунку та можливість оперативного коригування розміру прожиткового мінімуму відповідно до інфляційних процесів і споживчих переваг, слід взяти до уваги науково-обґрунтовані думки науковців з цього приводу.

По-третє доцільно створити передумови для встановлення прожиткового мінімуму у такому розмірі, який реально зможе забезпечити задоволення основних потреб у сучасних соціально-економічних умовах, сприятиме підвищенню рівня матеріального забезпечення вразливих категорій населення країни, для яких пенсії чи соціальні допомоги є основним джерелом існування. Серед інших завдань важливими є: удосконалення системи оподаткування особистих доходів для забезпечення справедливого розподілу доходів та зниження рівня бідності серед працюючого населення; забезпечення рівного доступу до соціальних послуг; забезпечення стабільного фінансування галузей соціальної сфери та цільових соціальних програм та створення умов для повноцінної життєдіяльності вразливих верств населення. Кінцевою метою реалізації такої системи заходів має бути формування такої системи соціальної безпеки, за якої буде забезпечуватися ефективно задоволення потреб людини і формування суспільства, яке здатне оптимально реалізувати свої потенціал і ресурсні можливості. Тобто формування і підтримання мінімального рівня

соціального захисту як основного елемента національних систем соціальної безпеки – розширюючи тим самим горизонтальний вимір безпеки; а також реалізація стратегій розширення охоплення систем соціального забезпечення, що забезпечують їх поступове поширення на якомога більшу кількість населення.

Список бібліографічних посилань:

1. Соціальна захищеність населення України / О. Ф. Новікова, О. Г. Осауленко, І. В. Калачева та ін. Донецьк; К.: ІЕП НАН України, Держкомстат України, 2001. 360 с.
2. Соціальна політика та економічна безпека / О. М. Головінов, М. Є. Горожанкіна, Л. І. Дмитриченко та ін.; Під ред. Є. І. Крихтіна. Донецьк: Каштан, 2004. 336 с.
3. Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки. Стратегічна панорама. 2003. № 1. URL: http://niisp.gov.ua/vydanna/panorama/2003_1.php
4. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Проблеми формування прожиткового мінімуму в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620-IX#Text>.
5. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 р. № 966-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.
6. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.
7. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. №108/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. C102. Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C102.

R202. Social Protection Floors Recommendation. Geneva: 2012. (No. 202).

ULR: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524

УДК 340

Капустін Максим Денисович

Студент групи 6.05.081.010.21.1

Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

e-mail: 4workmaxym@gmail.com

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОЯВІВ АГРЕСІЇ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Незважаючи на чисельні дослідження проблематики захисту прав дітей, зазначене питання залишається невичерпним предметом науково-практичних дискусій. Умовами актуальності цієї теми, головним чином, є два аспекти: з одного боку, з розвитком соціальних, психологічних, правових та інших наук збагатилася методологія наукового пізнання, що дозволяє не лише доповнити існуючі прогалини у досліджуваній проблематиці, а й розширити вже існуючі знання. З іншого боку, треба зважати, що сучасність – не лише епоха діджиталізації та глобалізації, а й період загострення активних військово-політичних конфліктів, які вже залишили не виправний слід, глибоку рану в психології українського народу, і особливо дітей. З урахуванням зазначеного особливої актуальності набуває вивчення проблемних аспектів формування особистої та правової культури дитини.

Відповідно до норм Сімейного кодексу України, правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття, тому дитиною вважають особу до 18 років. Протягом всього часу зростання дитини формується її особистість, що здатна піддаватися значному впливу із-зовні.

Людському суспільству 21 сторіччя характерні порівняно унормований та урегульований лад. Незважаючи на достатньо розвинуті моральні принципи, правову систему та механізми державного примусу, делікти продовжують існувати і сьогодні. Певна їх частина припадає на ту частку правопорушень, в яких у ролі жертви виступає дитина – член соціуму, який внаслідок свого віку

відрізняється особливою уразливістю. Саме це, головним чином, зумовлює необхідність посилення уваги до комплексу проблем захисту прав дітей.

Аналіз суб'єктивних прав людини дозволяє стверджувати, що далеко не весь перелік існуючих та закріплених у законодавстві норм права є актуальним у дискурсі прав дитини. Для того, щоб виділити найголовніші та найбільш актуальні права дитини, важливо звернути увагу на міжнародні правові акти, оскільки їх норми визнані низкою держав. У своїй роботі «Міжнародні механізми захисту прав дітей», Трестер Ю. О. наводить наступні міжнародні документи: Женевська декларація 1948 р., Загальна декларація прав людини 1948 р., Декларація прав дитини 1959 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р. [1, с. 2].

Окрім закріплених другим розділом Основного Закону України прав та свобод людини і громадянина, варто також виділити права та свободи дитини, що містяться у другому розділі Закону України «Про охорону дитинства»[2], а саме: право на життя та охорону здоров'я, право на ім'я та громадянство, право на достатній життєвий рівень, право дитини на вільне висловлення думки та отримання інформації, право на захист від усіх форм насильства.

Аналізуючи наведені правові акти, можна стверджувати, що одними з найважливіших прав дитини є право на здоровий фізичний, духовний розвиток та право на захист від насилля. В межах цього дослідження, пропонуємо звернути увагу на ці базові права.

Будь-яка небезпека щодо певного суб'єкта, за виключенням певних фізіологічних патологій, має екзогенне походження. Звертаючись до основних понять безпеки життєдіяльності, у структурі безпеки навколишнього середовища можна виділити чинники природного, техногенного та соціального характеру. До останнього входять військово-політичні, сімейно-побутові, соціально-трудова та культурно-історичні фактори. Вочевидь, найбільш небезпечним середовищем можна вважати соціум, оскільки небезпека в межах соціуму має дуальний характер впливу. З одного боку, носієм прямої небезпеки є присутність певного відсотка осіб девіантного типу. Небезпекою можна

вважати як пряму загрозу насильства, життю та здоров'ю в цілому, так і опосередковану загрозу здоровому життю та розвитку дитини шляхом контакту із зазначеним типом осіб. Законодавство України містить достатню кількість діючих охоронних та регулятивних норм права, спрямованих на попередження такої небезпеки та боротьби з її проявами.

Проблема культивуації асоціальних та проблемогенних членів суспільства постає особливо гостро, головним чином, з наступних причин: 1) діти в межах соціуму взаємовпливають один на одного; 2) психіка дитини надзвичайно вразлива і тому легко може стати «грунтом», у якому виростуть агресивні та антисоціальні настрої. У резолютивній частині своєї дослідницької роботи «Залежність поведінки особистості від впливу проблемогенного соціуму» [3], Лідія Орбан-Лембрик зазначає, що протягом усього життя будь-яка особа піддається впливу зовнішніх загроз, а проблема негативних соціальних чинників в Україні постає надзвичайно гостро через нестабільність протікання багатьох соціально-економічних та політичних процесів. На жаль, з плином часу зазначена проблема постала як ніколи гострою та актуальною.

Інший аспект, на якому варто акцентувати увагу, – проблема моральних норм та соціальних стереотипів, крізь призму яких значна кількість соціологів проводить дослідження девіантної поведінки індивідів. Можна припустити, що кожній сучасній людині, яка звертається до розважального контенту, в особливості до відеоігор, відома інформація щодо негативного впливу жорстокого контенту на психіку дитини. Маркетологи та медіа-амбасадори зазначеного контенту наголошують на тому, що їх продукт задовольняє основні інстинкти людини, а наслідком його використання є зняття стресу та більш урівноважена поведінка споживача в житті. Залишаючись осторонь дискусій щодо достовірності або недостовірності зазначених тверджень, варто звернути увагу на самий факт існування таких речей як: бойовики, іграшкові мечі, ножі на пістолети, які де-факто є іграшковими прототипами зброї, призначеної для нанесення тяжких поранень, неймовірної болі та страждань, зрештою – вбивства. Тепер, після того як на території України було розв'язано найбільш

кровопролитну у Європі з часів 1939-1945 років війну, постає питання: чи придбають батьки, які внаслідок війни втратили рідних та близьких людей, своєму маленькому хлопчику іграшковий пістолет?

Значна частина правопорушень відбувається на основі прояву людиною агресії, яка завжди має місце в скоєнні насильницьких злочинів як причина або як супутній фактор. Як зазначає Качанова Ю.В., теоретики біологічної теорії агресії стверджують, що агресивна поведінка за своєю природою є інстинктивною [4]. Лоренц К. стверджує, що людина є агресивною, оскільки походить від приматів; на відміну від людей, приматам не властивий хижацький «інстинкт вбивці». Хижаки мають механізм гальмування внутрішньовидової агресії, відсутність якого призводить до вимирання виду, а також здібність пригнічувати прагнення, тобто стримуючий механізм, що перешкоджає нападу на представників свого виду. На думку Лоренца, стримуючий механізм людини слабкий, тому в теорії, зброя масового знищення є досить вірогідним кінцем існування людського виду. Науковець вважав, що знизити ймовірність спалахів насильства, запобігаючи надмірному накопиченню агресивної енергії можна за допомогою діяльності, не пов'язаної із заподіянням шкоди, а прояви любові і дружні відносини несумісні з вираженням відкритої агресії і можуть блокувати її прояви.

Професор Монреальського університету Річард Тремблей дійшов висновку, що майже завжди дитяча агресивність не здобувається з досвідом, а є властивою нам від народження. Інші вчені зазначають, що фактори середовища пояснюють не менше половини міжіндивідуальних розходжень по агресивності як стійкій характеристиці.

На думку Цільмак О.М. [5], психологічними детермінантами виникнення агресії є вплив відповідних провокуючих об'єктивних та суб'єктивних чинників і факторів. В контексті цього дослідження, варто з увагою виділити об'єктивні фактори: психолого-педагогічний, до якого належать неадекватність виховних заходів, байдужість, нетактовність, дратівливість по відношенню до особистості з боку її оточення, відмова у своєчасній допомозі особистості та

нерозуміння її емоційного стану, навчання агресивному поведженню, зловживання батьками покаранням, їхнє жорстоке ставлення тощо та соціально психологічний, до якого належать несприятливі умови у родині та у професійній діяльності, прагнення уникнути тиску обов'язків та вимог, образа на долю та конкретних людей, важкий емоційний клімат у родині.

На нашу думку, досить впливовим, проте недооціненим є психолого-педагогічний фактор навчання агресивному поведженню, який досить завуальовано існує у межах «виховання справжнього чоловіка», секцій, які пропагують «самозахист», та розважальному контенті, де добро перемагає зло, проявляючи агресію. Наведені аргументи також підкреслює теорія соціального научіння Альберта Бандури, що наголошує на тому, що люди вчаться, спостерігаючи за поведінкою інших та наслідками такої поведінки. Бандура стверджував, що люди, які живуть у районах з високим рівнем злочинності, частіше поводять себе жорстоко, ніж люди, які живуть у районах з низьким рівнем злочинності. «Люди, як вироби, так і виробники свого середовища»[6].

З урахуванням вищевикладеного, на нашу думку, можна стверджувати, що найголовніші права дитини зазнають порушень, зокрема, проявами насильства. Будь-яке насильство пов'язане з агресією, яка, в свою чергу, є глибоким, інстинктивним механізмом, виключити який майже неможливо. Незважаючи на це, саме суспільство продукує подразники, які спричиняють значну частину проявів агресії.

У цьому контексті надзвичайно велику стурбованість викликають довгострокові наслідки кровопролитної війни, розв'язаної проти України Російською Федерацією. Загальновідомим є жахливий вплив війни на психіку дітей, які опинилися у гарячих точках та бачили страждання, смерть і розруху власними очима. Проте варто розуміти, що руйнівні наслідки для дитячої свідомості можуть мати місце і у відносно-спокійних регіонах України. Якщо для дорослої, свідомої людини риторика щодо «російського воєнного кораблю», «свинособак» та «орків» є риторикою боротьби за незалежність, національну ідею та захист Батьківщини, то для дитячої психіки такі явища

можуть мати сенс наочіння нормам моралі та поведінки. Вказаний приклад є лише найбільш помітною частиною проблеми – проблеми впливу проявів масової ненависті та агресії у суспільстві на дітей. Зважаючи на вищезазначене, вважаємо доцільним проводити подальші наукові пошуки у сфері соціального та правового попередження проявів ненависті та агресії у контексті захисту прав дітей.

Список бібліографічних посилань

1. Трестер Ю. О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_12.
2. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. №2402-III. URL: <http://surl.li/mroo>. (дата звернення: 13.05.2022).
3. Орбан-Лембрик Л. Залежність поведінки особистості від впливу проблемогенного соціуму. Соціальна психологія. *Психологія і суспільство*. 2004. №1. С.71-82. URL: <http://surl.li/bzkus>.
4. Качанова Ю. В. Агресивність: аналіз теоретичних підходів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Соціологія*. 2011. Т. 156, Вип. 144. 29-32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2011_156_144_8.
5. Цільмак О. М. Психологічні детермінанти прояву агресії. *Наука і освіта*. 2005. № 1-2. С. 38-41. URL: <http://surl.li/bzogg>.
6. Котеленець О. О., Кальницька К. О. Використання положень теорії наочіння у роботі із засудженими : Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти: *збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції студентів, аспірантів і молодих учених* (м. Чернігів, 23 грудня 2016 р.) / Черніг. нац. технол. ун-т. Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. С. 337-340. URL: <http://surl.li/bzogi>.

Соціально-правові аспекти захисту прав дітей

Науковий керівник:

Олена Геннадіївна Рогова

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

e-mail: rogova31@ukr.net

РОЗПОДІЛЬЧА ПІДСИСТЕМА ЯК ЕЛЕМЕНТ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасні економічні дослідження все більше набувають прикладний характер, при якому важлива не стільки методологічна основа, скільки застосовність і корисність логістичної системи та її підсистем у реальній практиці.

Метою роботи є розгляд підсистем логістичної системи, а саме розподільчої підсистеми її суть та місце у логістичній системі підприємства.

Менеджмент розвивається з урахуванням актуальних тенденцій в сфері бізнесу, враховуючи реальну специфіку і орієнтацію діяльності суб'єктів ринку. У зв'язку з розвитком ринку, зростанням конкуренції, ускладнюються умовами динамічного зовнішнього середовища, управління організацією стає складніше і багатофункціональні, а, отже, все більше менеджерів шукають шляхи системного вирішення більшості управлінських завдань [7, С.146].

Логістика є концепцією, яка здійснюється в практиці на базі логістичної системи. Через наявність великої різноманітності до визначення терміна «логістика», розуміння «логістичної системи» так само неоднорідний. Алексинського Т. В. визначає логістичну систему як «динамічну, відкриту, стохастическую, адаптивну складну систему зі зворотним зв'язком, що виконує ті чи інші логістичні функції ... як правило, складається з декількох підсистем і має розвинені зв'язки з зовнішнім середовищем» [1, С.16].

Логістична система компанії включає себе ряд підсистем, які виділяються в залежності від специфіки діяльності і відображають особливість переміщення потоків всередині компанії. Для будь-якої компанії будуть присутні три підсистеми: постачання, виробництво і збут.

В сучасних умовах, роль збутової логістики зростає, і наука отримала суттєве теоретичне і практичне розвиток в даному напрямку. У спеціальній

літературі вчені здебільшого ототожнюють поняття «збутова логістика» і «розподільча логістика» [3, С.146].

Сфера розподільчої логістики концентрує увагу на двох напрямках: формування каналів розподілу (види каналів, їх кількість, приватники, структура та ін.) І фізична дистрибуція (транспортування, утримання та обслуговування складів, управління запасами і ін.).

Якщо говорити про конкретні завдання розподільної логістики, то на рівні підприємства, тобто на мікрорівні, логістика ставить і вирішує наступні завдання: 1. планування процесу реалізації; 2. організація отримання та обробки замовлення; 3. вибір виду упаковки, ухвалення рішення про комплектацію, а також організація виконання інших операцій, безпосередньо перед їх відвантаженням; 4. організація відвантаження продукції; 5. організація доставки та контроль за транспортуванням; 6. організація послереалізаційного обслуговування [5, С. 102]

Таким чином, розподільна логістика представляє собою науку (діяльність) про планування, контроль і управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і не матеріальними операціями, що здійснюються в процесі доведення готової продукції до споживача (проміжного і / або кінцевого), відповідно до інтересів і вимог останнього, а також передачі, зберігання і обробки відповідної інформації. [4, С. 112]

Періодична література, яка висвітлює практичний досвід управління розподільною системою компанії, говорить про те, що на даному етапі неможливо розділити маркетинг, менеджмент і логістику. Так як всі три науки прикладають зусилля до одного суб'єкта - матеріального потоку на етапі його реалізації. У менеджменті та маркетингу це називається товарами і послугами, а в логістиці - матеріальними і сервісними потоками. Різниця в трактуваннях можна пояснити тим, що менеджмент розглядає товар окремо на стадії його закупівлі, окремо на стадії зберігання, окремо на стадії його реалізації. Незважаючи на те, що в кінцевому підсумку йдеться про тих же самих матеріальних об'єктах, менеджмент розглядає їх поетапно [2, С.216].

Логістика одним з ключових принципів має принцип системності і, отже, розглядає матеріальні об'єкти (послуги) комплексно і безперервно з моменту їх появи до моменту їх реалізації кінцевому або проміжного споживача. Таким чином, різниця в термінології викликана не стільки різницею підходів двох наук, скільки принциповою різницею їх розуміння. Ще однією особливістю логістики є те, що матеріальний потік ніколи не розглядається окремо, тобто, мова завжди йде так само про супутні йому потоках - фінансах, на які він набувається і які отримує компанія від його реалізації; інформація - яка являє собою сукупність документації, заявок та ін., які виникають в процесі переміщення; сервіс - який є обслуговування потоку, гарантійний супровід та інше. Менеджмент же фінанси, сервіс, інформацію, кадри та ін. розглядає як окремий елемент компанії, який управляється окремо [6, С.27].

Таким чином, для компанії в управлінні розподільної діяльністю недостатньо застосовувати лише принципи логістики, тому можна сказати, що ефективна розподільна система може бути реалізована лише при грамотному симбіозі менеджменту, логістики та маркетингу. Використовуючи сильні сторони кожної науки, компанія може отримати серйозну конкурентну перевагу на ринку і істотно поліпшити фінансові показники з одного боку, збільшуючи лояльність клієнта, а, отже, попит, а з іншого - скорочуючи витрати і, отже, ціну товару.

Список бібліографічних посилань:

1. Алесінская, Т.В. Основи логістики. Загальні питання логістичного управління. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2005. - 121 с.
2. Альбеков, А. У., Митько О. А. Комерційна логістика: Учеб. посібник. Ростов-н. -Д: Фенікс, 2002. - 416 с.
3. Белякова С.М., Особливості постачання торгових мереж Малюкова С.М., Белякова Є.В. Транспортні системи в глобальній економіці. 2015. No 5. С. 535-537.

4. Бугланова, Е.П. Маркетинг і логістика: від конфлікту до синергетики Пономарьов М.М. У збірнику: Економічні, екологічні та соціокультурні перспективи розвитку Росії, країн СНД і ближнього зарубіжжя матеріали Міжнародної науково-практичної конференції: в 2 частинах. Відповідальний редактор. 2014. - С. 88-95.

5. Векленко, М.В. Застосування гібридних логістичних стратегій розподілу на підприємствах промисловості будівельних матеріалів Економіка: вчора, сьогодні, завтра. 2016. № 1. - С. 97-109.

6. Войткевич Н.І. Забезпечення конкурентоспроможності каналів розподілу з використанням методів логістики (теорія і методологія): автореф. дис ... д-ра екон. наук. - Самара, 2008. - 46 с

7. Гаджинский, А.М. Логістика: Підручник. М .: ІОЦ "Маркетинг", 1999. - 356 с.

УДК 349.3

Назарова Альона Олександрівна
студентка 4 курсу факультету економіки і права
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ПРОФЕСІЙНУ КАР'ЄРУ

Ситуація, що склалася в суспільстві, на даний момент сильно впливає на внутрішній стан людини, викликаючи стреси, депресії та нервові зриви. Подібний стан залежить від внутрішньої гармонії тобто. внутрішньої згоди людини між своїми гендерними особливостями та нормами суспільства. Найбільш схильні до таких впливів випускники, яким потрібно визначитися з вибором свого життєвого шляху, а також дорослі, яким необхідно визначитися у побудові «успішної» кар'єри. Ці люди проходять оптацію – це стадія професійного самовизначення, коли найбільш актуальною є проблема планування свого подальшого життя, проблема соціального, життєвого, професійного та особистісного самовизначення.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що трудова діяльність займає особливе місце у структурі соціальних пріоритетів будь-якої людини, жінок та чоловіків. Це закономірно, бо праця визначає класову структуру та соціальну стратифікацію, економічну діяльність та інститути соціалізації, механізми влади та панування, а найбільше – спосіб життя людей та рівень їхнього матеріального благополуччя.

Метою роботи є уточнення теоретичних засад впливу гендерних стереотипів на професійну кар'єру.

На думку І. Клециної, суспільність визначає механізми і межі прояву активності організму, а культура надає систему знаків, з допомогою яких особистість позначає свої природні якості, наділяє їх певним змістом. Таким чином культура може визначатися як організуюча і системоутворююча особливість поведінки, те, що ми позначаємо як чоловіче або жіноче. Іншими

словами, саме культурні визначення окремих людських якостей і спроможностей виступають підставою для класифікації чоловічих, жіночих або нейтральних (тобто властивих обом статям) особливостей.

Таким чином, гендер може визначатися як одна з базових характеристик особистості, що обумовлює соціальне і психологічне зростання людини. Багатокомпонентна структура гендеру визначається чотирма групами характеристик: біологічна стать, гендерна ідентичність, гендерні норми і гендерні стереотипи.

Гендерні стереотипи фактично можна розглядати як соціальні норми. В усіх нас є уявлення про те, що чоловікам і жінкам властиві певні набори конкретних якостей і моделей поведінки, що переважна більшість людей притримується цієї точки зору і що звичайно ми усвідомлюємо, яка поведінка вважається правильною для представників тієї чи іншої статі.

На жаль, нерідко гендерні стереотипи мають негативне забарвлення. У багатьох країнах уявлення про роль жінки суперечать активному життєвому стилю, тому значна частина жінок не схильна до самореалізації у сферах, що виходять за рамки традиційно запропонованих їм. Жінка, що проявила свою спроможність і бажає реалізувати свій потенціал, часто заходить у конфлікт з традиційними поглядами на місце жінки в суспільстві і, можливо, у конфлікт з власним уявленням про себе як про особистість. Жінки працюють і в той же час несуть велику частину обов'язків по господарству та догляду за дітьми. На шляху жінок до традиційно чоловічих високооплачуваних і високих за статусом професій поставлена велика кількість культурних, юридичних, освітніх бар'єрів[3].

Заради справедливості треба зазначити, що гендерні стереотипи можуть чинити негативний вплив не лише на жінок, але і на чоловіків. До компонентів традиційної чоловічої ролі відносять норми успішності статусу, розумової, фізичної й емоційної твердості, антижіночності. Для багатьох чоловіків повна відповідність цим нормам недосяжна, що викликає стрес і призводить до

компенсаторних реакцій: обмеження емоційності, нав'язливого прагнення до змагання й успіху і т. ін.

Стереотипу притаманна константна особливість, або його стійке сприйняття гендерними групами. Тобто людина має усталені уявлення про навколишній світ. Зокрема, нерідко доводиться чути, що жінки занадто емоційні, мають свою логіку та не здатні мислити раціонально, бути лідерами та керівниками, а чоловіки позбавлені чуттєвості й терпіння, щоб доглядати маленьких дітей. Важливим атрибутом стереотипних тверджень є те, що особливості характеру конкретної особи у них не враховуються. Формується стала теза про те, що чоловік і жінка займаються притаманною їм діяльністю як вдома, так і на роботі, мають своєрідні погляди на життя та демонструють особливості поведінки, іманентні статі. Чинники, що формують поведінку чоловіків і жінок наведено на рис. 1.

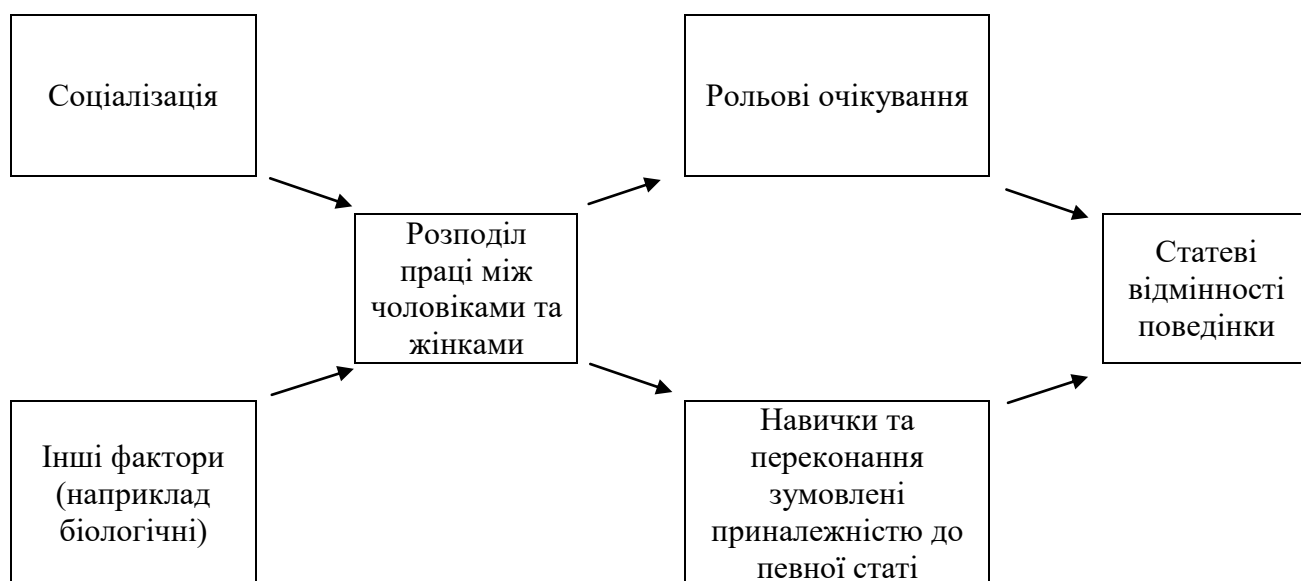

Рис. 1. Чинники, що визначають поведінку чоловіків та жінок

Таким чином, гендерні стереотипи конструюються та засвоюються через систему соціалізації, розподілу праці й культурні норми, при цьому вони детермінують гендерні ролі та ідеали, що існують у суспільстві, а їх функціональні характеристики набувають забарвлення залежно від того, чи

реалізується та або інша функція гендерного стереотипу в умовах конкретного суспільства з притаманними йому ознаками та запитами.

Гендерні стереотипи здатні негативно позначатися на самореалізації як чоловіків, так і жінок, виступаючи бар'єром у розвитку їхньої індивідуальності. Зокрема, важливим питанням є те, як довго жінка після народження дитини може не працювати, як це впливає на її професійну діяльність і на розвиток дитини. Наприклад, дві речі сприяють тому, що жінки мають бажання та можливість народжувати дітей – соціальна підтримка з боку держави (зокрема, дитячі садочки) та упевненість у тому, що після відпустки по догляду за дитиною жінки зможуть бути конкурентоспроможними на ринку праці [4].

Дискримінація жінок є широко поширеною, особливо коли йдеться про прийом на роботу. Незважаючи на існування статті 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок»: «Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, одна з яких вимагає від претендентів надати інформацію про своє особисте життя, плани мати дітей», багато оголошень про роботу вказують стать інтерв'юера.

У 2008 році Україна внесла зміни до Кодексу законів про працю, згідно з якими колективними договорами передбачено рівні права та можливості жінок і чоловіків, та Законом України про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який передбачає: контроль за дотриманням прав жінок і чоловіків; та Комісар з можливостей. У 2012 році в Україні був прийнятий Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Дискримінація за ознакою статі заборонена. У 2012 році в Україні був прийнятий Закон про зайнятість, який надає всім громадянам, незалежно від статі, рівні можливості вільного вибору виду діяльності. У 2012 році Україна внесла зміни до Сімейного кодексу щодо підвищення шлюбного віку для жінок до 18 років [2].

Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок», гендерна рівність тлумачиться як рівний правовий статус та реалізація рівних можливостей для жінок і чоловіків, що забезпечує рівну участь жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства [1].

«Дискримінація за статтю» визначена у статті 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок»: «Має на меті обмежити або запобігти визнанню, використанню чи здійсненню прав і свобод чоловіків і жінок на рівних засадах. «Забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок Одним із головних напрямів національної політики є недопущення дискримінації за ознакою статі (ст. 3). Зокрема, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини наділений повноваженнями щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків (стаття 9) – розгляд скарг про випадки дискримінації за ознакою статі, висвітлення питань рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. у річних звітах [2].

Роботодавці порушують законодавство України «Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок», оскільки ці протиправні дії не були санкціоновані. У цьому випадку Україна не дотримується Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок в Україні, зокрема статті 2, яка зобов'язує державу вводити санкції, що забороняють будь-яку дискримінацію щодо жінок.

У внутрішній національній політичній системі щодо гендерної рівності дослідники загалом звертають увагу на так звані інституційні механізми гендерної рівності.

Загалом, рекомендації, по-перше, включають інституції, які регулюють гендерні відносини в суспільстві (включаючи не лише політичні та державні інституції, а й освітні та наукові установи, ЗМІ), по-друге, інституційні інновації, засновані на цінності гендерної рівності, по-третє, усталені інституційні зв'язки між основними інституціями, залученими до процесу регулювання гендерних відносин. Поділ людей на чоловіків і жінок є центральним ставленням до нашого сприйняття поведінкових і психологічних

відмінностей людей. Ці відмінності можуть бути пов'язані з генетичними, анатомічними та фізіологічними особливостями чоловічого та жіночого організму.

Гендерні стереотипи є поширеною думкою або упередженням про властивості і характеристики, які мають або повинні мати жінки і чоловіки, а також які ролі вони виконують або повинні виконувати. Гендерні стереотипи згубні, коли обмежують здатність чоловіків та жінок розвивати свої особисті здібності, прагнути професійного зростання та робити життєвий вибір та будувати плани. Оцінка ролі гендерних стереотипів була бінарною. З одного боку, гендерні стереотипи призводять до викривлень і спрощень соціального середовища, перешкоджаючи його повній оцінці, обмежуючи поведінку кількома гендерними ролями та очікуваннями. З іншого боку, є потреба розглянути конструктивні репрезентації гендерних стереотипів, у тому числі упорядкувати та систематизувати інформацію про нову реальність та теми цієї реальності в перехідному суспільстві.

Міжнародне товариство постійно здійснює спостереження за станом справ щодо забезпечення рівних прав і можливостей. Питання гендерної рівності знайшло своє відображення в провідних міжнародних звітах, що свідчить про значення цінності гендерної рівності. Більшість із міжнародних законодавчих актів, пов'язаних із забезпечення гендерної рівності ратифіковані в Україні.

Соціологічні дослідження на рівні наукових та навчальних закладів є основою для розробки відповідної гендерної політики та засобом подальшого моніторингу.

Список бібліографічних посилань

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України № 2866-IV від 08.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України № 5207-VI від 06.09.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

3. Лапшина В.Л. Гендерні стереотипи в професійній сфері: витоки, стан та перспективи існування. *Соціологія*. 2005. С.27-34

4. Eagly, A. Sex Differences in Social Behavior: A Social-role interpretation. Psychology Press, 2013.

Науковий керівник:

Лаптев В'ячеслав Ігорович

доктор економічних наук, професор

УДК [341.492.2+344.22] -053.2 (045)

Резнікова Владислава Павлівна,
студентка 1 курсу факультету Економіки і права
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

ЗНАЧЕННЯ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Станом на 14 травня 2022 р. Офісом Генерального Прокурора констатуються невтішні дані: більше ніж 647 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ), з них 227 – загинули, і це без урахування інформації з місць активних бойових дій, тимчасово окупованих або щойно звільнених територій [1]. Крім того, уповноважена Верховної Ради України з прав людини повідомляє про такі факти порушення прав дитини окупаційними військами, як залякування з метою отримання відомостей; намагання стерти в свідомості дітей українську ідентичність; примусове переселення або депортація; використання дітей у військових діях, статеві злочини; насильницька передача дітей однієї етнічної групи до іншої, що є одним із найгірших проявів злочину геноциду [2].

Тож, питання пошуку і забезпечення будь-яких можливостей позитивного впливу на стан захисту основоположних прав осіб, що не досягнули 18 років, є вельми **актуальним**, адже постає проблема складності притягнення до покарання винних осіб і подальшої реалізації норм міжнародного гуманітарного права.

Тому, **метою** цієї роботи є розгляд правових наслідків, що виникнуть у випадку ратифікації Римського статуту (далі – РС) Україною у призмі підвищення ефективності судового захисту прав дитини.

На теоретико-правовому рівні дослідження тематики здійснювали такі вітчизняні та іноземні вчені: Авраменко Р.А., Баб'як А.В., Волинець Р.А., Задоя К.П., Закірова С.Г., Кіцул Ю.С., Коваль Д.О., Курбатова І.С.,

Могилевська Л.Г., Олійник О.С., Пилипенко В. П., Рибалко Т.Ф, Сукмановська Л.М., Твердохліб М.Г., Храпа Ю.О, Чепульченко Т.О., Щербань Є.В., J Leader Maynard, S Benesch.

Захист прав дитини у широкому сенсі є сукупністю заходів з охорони її прав, підтримки у разі їх порушення, запровадження ефективного механізму відновлення, запобігання подальшим посяганням. За думкою Л.Г. Могилевської «...законодавець створив досить потужну та розгалужену систему захисту прав та свобод дітей, яка складається з нормативно-правових актів різної юридичної сили», а головною проблемою є «фактична відсутність правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання прав дітей в умовах збройного конфлікту...» [3].

Якщо порівняти статистичні дані Єдиного звіту про кримінальні правопорушення, що подає Офіс Генерального Прокурора, за січень 2022 р. і квітень 2022 р., то можна з'ясувати, що у звітній період, який характеризується повномасштабною збройною агресією РФ, обліковано на 961 кримінальне правопорушення стосовно дітей і на 9749 – проти життя та здоров'я особи більше [4]. Ці цифри демонструють тенденцію до значного перенавантаження системи національних органів досудового розслідування, яке, без сумнівів, має кореляцію з вищезгаданими трагічними подіями. Тому, ми вважаємо, що питання розгляду міжнародного правового інституту, який мав би ширші можливості задля збору доказів під час кримінального провадження та притягнення до відповідальності найнебезпечніших воєнних злочинців, зараз на часі.

З-поміж суб'єктів міжнародного права саме Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), є постійно чинним міжнародним органом кримінального правосуддя, що може притягнути до відповідальності не тільки державу, а й конкретну особу. До того ж, наша держава вже є підписантом Римського статуту МКС з 20 січня 2000 року і була учасницею Дипломатичної конференції повноважних представників під егідою Організації Об'єднаних Націй, що його прийняла [5]. Делегати зазначеної дипломатичної конференції

ґрунтовно висловлювалися стосовно забезпечення прав дитини в рамках підсумкових пленарних засідань, ось приклади тез, які згодом були відображені у РС:

❖ Пан Рубінштейн (Ізраїль) зазначив, що його делегація підтримує включення геноциду, злочинів проти людства та військові злочини, у тому числі гендерні злочини та насильство стосовно дітей, під юрисдикцію МКС [5, с. 99].

❖ Пан Екворті (Канада) вказав, що діти часто бувають жертвами подвійно, як цивільні жертви війни і як «діти-солдати». МКС повинен мати повноваження притягнути до відповідальності тих, хто завербував дітей віком до 15 років в армію, а розслідуванням має займатися виключно незалежний, високопрофесійний Прокурор [5, с. 68].

❖ Пані Боендерс (оглядач від «The Children's Caucus International») заявила, що грубі акти насильства щодо дітей мають бути віднесені до юрисдикції МКС, який повинен мати досвід в захисті дітей, як свідків, так і потерпілих, жертв, якими маніпулювали дорослі для вчинення військових дій [5, с. 72].

Ратифікація РС є однією з умов Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, закріпленою у ст. 8. 30 червня 2019 року набула чинності ч. 6 ст. 124 Основного Закону, яка усуває невідповідність РС Конституції України. Тому, ми дотримуємося думки, що найголовніша перепона ратифікації РС разом з тим була поборена, а всі вагання державних діячів стосуються виключно питання політичної доцільності. К.П. Задоя наголошує: «затримка з усуненням прогалин чинного законодавства, які перешкоджають належному співробітництву України з МКС, не виглядає катастрофічною», «на парламентському рівні, з одного боку, відсутнє належне розуміння змісту та обсягу міжнародно-правових зобов'язань, ... з іншого – має місце істотне недооцінювання правових та політичних наслідків» [6].

Утім, ми також погоджуємося з О.В. Псьотою, який влучно коментує наукову полеміку з приводу імплементації РС: «у правовій доктрині поширена проблема, коли багато вчених досліджують конкретне питання, але, як потім виявляється, таке питання залишається недослідженим» [7]. З огляду на це, пропонуємо узагальнено роздивитися свідчення прибічників і опонентів ідеї ратифікації РС:

❖ Аргументи на користь – унікальна можливість притягнути до відповідальності конкретну фізичну особу, високопосадовця або лідера держави; нова гілка еволюції воєнних трибуналів, які попереджають погіршення ситуації з дотриманням прав людини, не є судом переможців над переможеними [8, с. 52]; захищеність українських контингентів у миротворчих операціях; реалізація євроінтеграційних прагнень; підвищення рівня верховенства права тощо.

❖ Аргументи проти – у злодіїв буде можливість ухилення від відповідальності (наприклад, якщо після знищення цивільного об'єкту заявити, що це діяння було ненавмисним); РФ буде мати привід ухилитися від виконання рішення суду, виправдовуючи це тим, що відкликала свій підпис і в будь-якому разі вважає домінантою національне законодавство, яке забороняє екстрадицію російських громадян; низький рівень світової довіри до МКС; посягання на суверенітет судової, правової, законодавчої системи України; можливість створення кримінального провадження і проти українських військових тощо.

Важко заперечити, що жодні проблемні аспекти не мають більшу вагу для інтересів держави, ніж життя та здоров'я дитини. Це наголошується і в ч. 1 ст. 38 Конвенції про права дитини, і в підпункті 11.2 Резолюції 2198 (2018) Парламентської Асамблеї щодо «гуманітарних наслідків війни в Україні».

Підкреслюємо такі головні позитивні політико-правові наслідки для захисту прав дитини, які наше суспільство буде мати можливість відчутти у разі ратифікації РС: формування алгоритму дій, неупереджена допомога у вирішенні морально складного питання стосовно притягнення до

відповідальності військових так званої «ЛДНР», які на момент російського вторгнення на територію Донецьких і Луганських областей (2014 рік) не досягли 18 років, і, вірогідно, постраждали від впливу ідеологічно-пропагандистської політики РФ; Україна зможе брати участь в Асамблеї держав-учасниць, і, керуючись практичним досвідом, вказувати на прогалини у роботі МКС, або пропонувати внесення специфічних статей виключно стосовно дитини, бо злочини проти неї – вища ступінь морального розпаду; захист від наклепів і неправомірних звинувачень РФ стосовно порушень і утисків прав дитини на території, підконтрольній Україні.

До того ж, як екс-генпрокурор Руслан Рябошапка, так і генеральний прокурор Ірина Венедіктова, зазначали, що МКС може надати їм необхідні у поточній ситуації інструменти [9]. Показовою є позиція Прокурора МКС А.А. Каріма: «І не має значення, на якій стороні знаходиться дитина, чи то під російським чи під українським контролем...», «Це той момент, коли треба дотримуватись права. Час відстоювати право» [10].

Загалом, ратифікація РС має стати ще однією актуальною вимогою громадянського суспільства, адже, коли стає відомо про нові й нові жахливі злочини проти життя і здоров'я дитини, посадовці не рідко згадують про «гаазьке правосуддя», отримуючись від обговорення таких корисних можливостей судового захисту прав дитини, що втрачаються разом із барінням у затвердженні РС, головним з яких є високий шанс притягти до кримінальної відповідальності окремих індивідів, зокрема, високопосадовців.

Список бібліографічних посилань:

1. Офіс Генерального Прокурора. Ювенальні прокурори: внаслідок збройної агресії РФ в Україні загинуло 227 дітей. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-uf-v-ukrayini-zaginuло-227-ditei> (дата звернення: 14.05.2022);
2. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2013-2022. Новини та події. Уповноважений Верховної Ради України з

прав людини. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/news> (дата звернення: 14.05.2022);

3. Могилевська Л.Г. До характеристики сучасного стану забезпечення прав та свобод дитини в Україні. Юридичний бюлетень. 2018. № 8. С. 59–65. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/8_2018/10.pdf (дата звернення: 12.05.2022);

4. Офіс Генерального Прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 14.05.2022);

5. United Nations. United Nations diplomatic conference of plenipotentiaries on the establishment of an international criminal court. Official records volume II summary records of the plenary meetings and of the meetings of the committee of the whole : United Nations Diplomatic Conference, Rome, 15 June – 17 July 1998. New York, 2002. P. 338. URL: https://web.archive.org/web/20131019222446/http://legal.un.org/diplomaticconferences/icc-1998/vol/english/vol_II_e.pdf (date of access: 11.05.2022);

6. Задоя К.П. Співробітництво між Україною та міжнародним кримінальним судом під загрозою. Вісник кримінального судочинства. 2018. № 2. С. 146–155. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2018_Zadoy.pdf (дата звернення: 12.05.2022);

7. Псьота О.В. До питання ратифікації Римського статуту Україною. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 6. С. 415–418. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/118.pdf (дата звернення: 13.05.2022);

8. Щербань Є.В. Конституційно-правове забезпечення імплементації римського статуту міжнародного кримінального суду : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081 Право. Київ, 2021. 249 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/18988/4/ДИС_Щербан_%20.pdf (дата звернення: 12.05.2022);

9. 2015-2022 Укрінформ. Римський статут дасть Україні нові можливості в суді у Гаазі – Венедиктова. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3334600-rimskij-statut-dast-ukraini-novi-mozlivosti-v-sudi-u-gaazi-venediktova.html> (дата звернення: 14.05.2022);

10. International Criminal Court. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, at the Arria-Formula meeting of the UN Security Council on “Ensuring accountability for atrocities committed in Ukraine”. Trying individuals for genocide, war crimes, crimes against humanity, and aggression. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-arria-formula-meeting-un-security-council-ensuring> (date of access: 14.05.2022).

Науковий керівник:
Ваганова Ірина Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

УДК 343.211.3-053.2

Руденко Вікторія Олександрівна
аспірант кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету іменя Семена Кузнеця
ORCID 0000-0001-7920-4679

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Швидкий розвиток цифрових технологій надав дітям та молоді безпрецедентні можливості для спілкування, навчання, обміну та доступу до інформації, а також висловлення своїх поглядів і думок з питань, які впливають на їхнє життя та спільноти. Але в той же час ширший і легший доступ до онлайн-сервісів становить більшу загрозу для безпеки дітей у цифровому середовищі та в реальному житті. Сьогодні діти стикаються з багатьма серйозними ризиками, починаючи від конфіденційності, насильства з боку однолітків і насильницького та/або невідповідного віку вмісту, до шахрайства в Інтернеті та злочинів проти дітей. Зростаюча кількість погроз і збільшується кількість зловмисників, які діють одночасно в різних країнах, ускладнює їх відстеження та притягнення до відповідальності.

Цифрове середовище постійно розвивається і розширюється, охоплюючи інформаційно-комунікаційні технології, включаючи цифрові мережі, контент, послуги та програми, підключені пристрої та середовища, віртуальну та доповнену реальність, штучний інтелект, робототехніку, автоматизовані системи, алгоритми та аналітику даних, біометрію та технологію імплантації. Це середовище стає все більш важливим у більшості аспектів життя дітей, у тому числі під час кризи, оскільки соціальні функції, включаючи освіту, державні послуги та торгівлю, поступово покладаються на цифрові технології. Це дає нові можливості для реалізації прав дітей, а також створює ризики їх порушення або зловживання [2].

За даними незалежного розслідування міжнародних агенцій, на сьогодні Інтернетом користуються понад 200 тисяч дітей віком від 5 до 18 років, причому понад 71% з них є активними користувачами [3].

При цьому лише 15% підлітків знають про ризики, з якими вони можуть зіткнутися в Інтернеті, і менше половини з них мають уявлення про основні правила безпеки [3]. У зв'язку з цим виникає необхідність посилення безпеки дітей у цифровому світі, необхідність впровадження інноваційних профілактичних методів і підходів, які відповідають сучасним викликам і тенденціям у сфері ІТ-технологій.

Одним із пріоритетів національної політики захисту дітей в Україні є забезпечення безпеки дітей, поваги до їх прав та найкращих інтересів. Особлива увага приділяється процесу створення безпечного середовища, розробці превентивних механізмів проти всіх форм насильства, протидії домашньому насильству та жорстокому поводженню з дітьми.

Діти щодня отримують доступ до Інтернету, і вони вразливі до різного роду порушень, які часто є непомітними. Їхні права мають повністю поважатися, захищатися та виконуватися як офлайн, так і онлайн.

З цією метою Національна поліція України працює над розробкою проектів, що будуть спрямовані на моніторинг небезпечного контенту для дітей, встановлення місцезнаходження зниклих дітей, впровадження онлайн-платформ для надання онлайн-консультацій дітям та їхнім батькам, а також створення безпечного середовища для дітей у цифровому просторі.

Для адекватного реагування на виклики, пов'язані з діяльністю антигромадських угруповань в інформаційному просторі, зокрема в соціальних мережах, Національна поліція України створила постійну оперативну групу у складі поліцейських підрозділів кіберполіції. Кіберполіція реагує на кожне повідомлення про участь дітей у небезпечних групах. Проводяться експертні дослідження комп'ютерної техніки, відстежуються соціальні мережі дітей щодо можливих намірів покінчити життя самогубством. Ці заходи підрозділів кіберполіції допомагають блокувати відповідні групи. Це, у свою чергу, дає

змогу запобігти вчиненню кримінальних правопорушень щодо дітей та молоді, а також запобігти скоєнню дітьми самоушкодження чи самогубства.

Таблиця 1

Права дитини у цифровому середовищі [1]

Право на доступ до інформації	<p>Забезпечити надійний та адекватний доступ дітей до цифрового контенту і послуг, спеціально призначених для них.</p> <p>Вживати заходи для безплатного доступу до цифрового середовища у спеціальних публічних просторах, наскільки це можливо.</p> <p>Вимагати від постачальників інтернет-послуг забезпечити їх доступність для дітей з інвалідністю.</p> <p>Забезпечити розмаїття джерел якісної інформації та освітнього цифрового контенту і послуг для дітей.</p>
Право на свободу слова	<p>Вживати заходи, щоб забезпечити права дитини на отримання та вираження будь-яких поглядів, думок або висловлювань із важливих для них питань через засоби масової інформації за їхнім вибором та незалежно від того, чи їхні погляди й думки були позитивно сприйняті державою чи іншими учасниками.</p> <p>Інформувати дітей, як здійснювати своє право на свободу вираження поглядів у цифровому середовищі, поважаючи права та гідність інших.</p> <p>Ознайомлювати дітей із законними обмеженнями свободи вираження поглядів, щоб запобігти порушенням прав інтелектуальної власності та боротися з підбурюванням до ненависті та насильства.</p> <p>Забезпечити належну оцінку поглядів дітей відповідно до їхнього віку та зрілості.</p>
Право на цифрову грамотність	<p>Сприяти розвитку цифрової грамотності дітей, зокрема щодо формування критичного розуміння цифрового середовища й освітніх ресурсів.</p> <p>Надати доступ до онлайн-інструментів і ресурсів, а також навичок для поліпшення критичного розуміння цифрового середовища, його можливостей та ризиків.</p> <p>Просувати цифрову грамотність у місцях, де діти широко використовують інтернет, особливо у школах та організаціях, що працюють із дітьми та для дітей.</p> <p>Заохочувати і підтримувати цифрову освіту батьків або опікунів з метою гарантування безпечного та стійкого цифрового середовища для дітей і сімей.</p> <p>Навчати цифрової грамотності дітей, які мають обмежений доступ до цифрових технологій або не мають доступу до них, а також дітей, у яких немає навичок використання або які недостатньо використовують цифрові технології з причин вразливості, зокрема дітей з інвалідністю.</p> <p>Забезпечити високоякісні освітні ресурси, фізичні пристрої та інфраструктури, що полегшують діяльність дітей у цифровому середовищі.</p>

Право на залученість	<p>Забезпечити право дитини бути залученою, брати участь у грі та мирних зібраннях і об'єднаннях, зокрема шляхом онлайн-спілкування, ігор, встановлення контактів та участі у розвагах.</p> <p>Інформувати дітей, які можливості вони мають, забезпечити підтримку для користування цими можливостями.</p> <p>Відкрити дітям доступ до участі у місцевій, національній і глобальній політиці та політичній дискусії.</p> <p>Захистити дітей, які використовують своє право на мирні зібрання та об'єднання в цифровому середовищі, від стороннього моніторингу та нагляду.</p>
Право на приватне життя	<p>Забезпечити захист особистих даних дітей і конфіденційність їхньої кореспонденції та приватних повідомлень.</p> <p>Не забороняти законом чи на практиці дітям анонімність, псевдонімність або використання технологій шифрування.</p> <p>Обробляти персональні дані лише за явною та обґрунтованою згодою дітей та/або їхніх батьків чи законних представників.</p> <p>Заборонити законом профілювання дітей для аналізу або передбачення їхніх особистих уподобань.</p>
Право на захист	<p>Поважати, захищати й виконувати права кожної дитини в межах своєї юрисдикції.</p> <p>Захищати дітей від продуктів, послуг і контенту в цифровому середовищі, які юридично обмежуються з урахуванням конкретних вікових категорій, використовуючи методи, які узгоджуються з принципами мінімізації даних.</p> <p>Забезпечити дітям і їхнім представникам доступні, відкриті й прийнятні для дітей способи подання скарг та пошуку судових і позасудових засобів відшкодування.</p> <p>Співпрацювати із засобами масової інформації для розробки програм підвищення обізнаності, спрямованих на захист дітей від шкідливого контенту, а також запобігання їхній участі в незаконній онлайн-діяльності.</p> <p>Здійснювати політику, спрямовану на надання реабілітаційних послуг жертвам сексуального та іншого насильства.</p> <p>Розробляти у межах національної системи захисту дітей комплексну політику захисту та безпеки в цифровому середовищі, до якого залучені всі відповідні зацікавлені сторони, включаючи дітей.</p>

Одним із пріоритетів національної політики захисту дітей в Україні є забезпечення безпеки дітей, поваги до їх прав та найкращих інтересів. Особлива увага приділяється процесу створення безпечного середовища, розробці превентивних механізмів проти всіх форм насильства, протидії домашньому насильству та жорстокому поведженню з дітьми.

Діти щодня отримують доступ до Інтернету, і вони вразливі до різного роду порушень, які часто є непомітними. Їхні права мають повністю поважатися, захищатися та виконуватися як офлайн, так і онлайн.

Незважаючи на ризики, Інтернет надає практично безмежні можливості для дітей з точки зору навчання, спілкування, творчості та соціалізації. Тому

так необхідно розвивати більше контенту, спрямованого на поширення знань про права людини, які були б привабливими і адаптованими до різних вікових груп. Потрібно зробити більше для підготовки покоління активних громадян, відданих просуванню та дотриманню прав людини.

Список бібліографічних посилань:

1. Права дитини у цифровому середовищі: як дотримати, захистити, реалізувати [Електронний ресурс] / Практика управління закладом освіти. – 2018. – №10. – Режим доступу : <https://edirshkoly.m CFR.ua/677837>

2. General comment No. 25 (2021) on children’s rights in relation to the digital environment 2 March 2021 United Nations Committee on the Rights of the Child [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/053/43/PDF/G2105343.pdf?OpenElement>

3. Comments by Ukraine to the Concept Note of the General comment on children’s rights of the child in relation to the digital environment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.ohchr.org%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2FDocuments%2FHRBodies%2FCRC%2FGCChildrensDigitalEnvironment%2FStates%2FUkraine.docx&wdOrigin=BROWSELINK>

УДК 316.3

Севрюкова Єлизавета Олександрівна
аспірант кафедри економіки підприємства та
організації бізнесу
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця
Orcid ID: 0000-0002-0757-490X

РОЛЬ І МІСЦЕ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ АСПЕКТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Початок третього тисячоліття характеризується зміною поглядів стосовно ролі та місця дитини в соціумі. Наразі дитинство розглядається як феномен, утілюючи в собі неабияку цінність та великий потенціал для досліджень. Раніше увага науковців була зосереджена на забезпеченні дітям таких самих прав, як і дорослим. Головними аспектами були розробка заходів з недопущення торгівлі дітьми, експлуатації дитячої праці чи рабства.

Реалії сьогодення передбачають кардинально інше сприйняття дитини як частини суспільства, потребуючи підвищеної уваги та індивідуальних підходів. Значну роль у формуванні особистості відіграють соціально-економічні чинники. На жаль, показники рівня та якості життя більшості населення нашої країни низькі. Причиною такого становища є диференціація доходів, яка в окремих випадках досягає сотень разів, саме це стає причиною перебування великої частини громадян на межі бідності.

Питання впливу соціально-економічних аспектів на захист прав дітей розглянуто в роботах багатьох відомих вчених: І. Д. Бех, А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, Л. І. Міщик, Л. А. Штефан та ін.

Україна – соціальна держава, що спрямовує свою політику на створення умов для забезпечення гідного життя та вільного розвитку людини, а соціальна підтримка та захист вразливих груп населення, зокрема дітей, є однією з найважливіших її функцій. Реформування всього громадського життя українського суспільства свідчить про необхідність особливої уваги до

соціального захисту дітей [2]. Соціально-економічні зміни останніх років негативно впливають на соціальне становище дітей:

- Погіршення демографічної ситуації. Скорочення народжуваності в Україні пов'язане із низьким рівнем доходів громадян. Невпевненість у своєму економічному підґрунті змушує багато сімей відкладати питання народження дитини на «потім»;

- Низькі якісні показники життя та забезпечення дітей, зокрема низький рівень соціальних пільг та виплат передбачених для дитини (вартість забезпечення основних потреб дитини збільшується у той самий час, коли рівень життя і покудна спроможність батьків, навпаки, зменшується); погіршення показників фізичного розвитку дітей; тенденція до прояву серед дітей та підлітків соціально значущих захворювань (туберкульоз, гепатит, ВІЛ-Інфекції) та збільшення числа дітей з інвалідністю; низька загальнодоступність якісної освіти; неналежний рівень інфраструктури із забезпечення розвитку інтересів та здібностей дитини (фізичне виховання, малювання, музика), більшість місць, що надають такого виду послуги є комерційними, що значно звужує коло відвідувачів через матеріальну складову; важке становище дітей сиріт, інвалідів, змушених мігрантів тощо;

- Проблема протиріччя між дорослими і сучасними дітьми, в більшості сімей є серйозні непорозуміння та суттєва віддаленість між ними (діти стали більш самостійними та незалежними від батьків);

- Зростання числа працюючих підлітків, не дивлячись на заборону дитячої праці відсоток залучення дітей у проституцію чи протиправні види діяльності невинно збільшується;

- Підвищення рівня соціальної патології серед дітей: поширення дитячої наркоманії та алкоголізму; масштабна безпритульність дітей; великий відсоток підлітків не зареєстрованих ні в яких закладах освіти (школи, технікуми, професійно-технічні училища); зростання дитячої злочинності, яка іноді навіть

має наслідки входження дітей до організованих злочинних груп; не виконання батьками своїх обов'язків стосовно виховання дітей та піклування про них;

- Масштабність насильства та жорстокого обігу з дітьми, що в більшості випадків призводить до невиліковних психологічних наслідків [1].

Перераховані вище аспекти свідчать про необхідність перегляду та вдосконалення системи соціального захисту дітей, спрямованої на покращення умов життя та забезпечення гідного розвитку. Найболючішими залишаються питання економічної спроможності батьків, коли побутові витрати (харчування та комунальні послуги) складають більшу частину сімейного бюджету і коштів на надання дитині можливостей розвиватися у тій сфері, яка їй цікава на комерційній основі, немає. Або ж суттєва різниця між спектром напрямів розвитку для здорових дітей, і тих, що мають інвалідність (на жаль більшість закладів навіть не пристосовані до прийняття дітей з фізичними проблемами).

Наразі Україна приділяє значну увагу ряду питань стосовно соціального захисту дітей, основними з яких є: зміцнення правового захисту; підтримка дітей, що перебувають в особливо важких обставинах; забезпечення безпечного материнства й охорони здоров'я дітей; підвищення вимог до харчування дітей, з метою його поліпшення; забезпечення виховання й розвитку дітей; підтримка родин, як природного середовища життєзабезпечення дитини [3].

Сучасна соціальна політика має прибрати бар'єри, які обмежують дитячі можливості та вподобання. Діти – це майбутнє країни, і формування особистості починається саме від народження, тому головна задача полягає у створенні для дитини усіх необхідних умов під час її зростання та розвитку.

Список бібліографічних посилань:

1. Волинець Л.С, Комарова Н.М. та і. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування – К., 2019. – 186 с.

2. Мордань О. О. Державна політика щодо соціального захисту дітей, які залишилися без піклування батьків: дисертація. на здобуття наук. ступеня канд.

наук з держ. упр.: спец.25.00.02 «Механізми державного управління» / О. О. Мордань – К., 2015. – 234 с.

3. Кисельова О. І. Актуальні питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. № 24 (Том 2). С. 181–184.

УДК 330.59

Соловей Вікторія Володимирівна
студентка 4 курсу Факультету економіки і права
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ»

Процеси, що відбуваються у світовій економічній системі, супроводжуються посиленням соціальної орієнтації економіки та зосередженням на проблемах, пов'язаних із рівнем життя населення і розроблення механізмів підвищення його рівня. Необхідність орієнтації суспільства на зростанні добробуту та підвищенні якості життя зумовило розроблення програм і стратегій соціального розвитку. Оскільки нова парадигма соціально-економічного розвитку перебуває на стадії становлення існує ряд проблем, які розглядаються дослідниками. Зокрема, в соціально економічній теорії інтерпретація поняття «рівень життя» має багатоаспектний вираз, але водночас відсутнє єдине бачення щодо змістовного наповнення цього поняття.

На сьогодні у науковій літературі чимало українських учених досліджують теоретичний фундамент поняття «рівень життя», серед яких О. Богуцький, О. Ватченко, В. Мандибура, В. Чабан та ін.

Наукове осмислення питань, пов'язаних із формуванням концепції рівня і якості життя населення, почалося в період зародження капіталізму. Дослідження цього напрямку з'явилися на роботах У. Петті, Ф. Кене оцінював реальні джерела підвищення рівня життя населення. Дж. М. Кейнс та А. Маршалл зробили істотний внесок у розвиток теорії формування фінансових передумов, що забезпечують підвищення рівня життя населення. К. Маркс також розкриває економічний та соціальний зміст категорії «рівень життя». Значний внесок у дослідження категорії «рівень життя» та розробку систем соціально-економічних показників зробила ООН. У 1960 р. робоча група ООН

підготувала доповідь про принципи визначення та виміру рівня життя у світовому масштабі. То була перша спроба створити комплексну систему показників рівня життя населення. У 1960–1970 рр. у західних країнах з'явилися нові концепції егалітаризму, що позначили гостру потребу у подоланні соціальної поляризації у суспільстві. Поняття «рівень життя» та «якість життя» стало активно використовуватися в період «холодної війни» у 1970-1980-х роках. У цей період важливе місце серед цінностей, що визначають «рівень життя» зайняла доктрина «прав людини».

Для формування авторських позицій щодо сутності категорії «рівень життя населення» були вивчені праці вітчизняних авторів, предметом дослідження яких були питання узагальнення і розвитку теоретичних положень, розроблення методичних підходів та практичних рекомендацій щодо формування високого рівня життя населення (табл. 1), що дозволило констатувати практично повне співпадіння думок дослідників з приводу сутності характеристики поняття.

Таблиця 1

Визначення поняття «рівень життя», представлені у наукових працях вітчизняних учених

№ п/п	Зміст поняття «рівень життя населення»	Автор, джерело
1	Відбиття лише особистих потреб людей (у вузькому розумінні); фактичний рівень споживання матеріальних, духовних та соціальних благ і послуг, міру задоволення раціональних потреб	О. Богуцький [1, с. 43].
2	Сукупністю відносин та умов, що визначають життя, працю, побут й інтелектуально-культурний розвиток людей, характеризує досягнутий у суспільстві за певний проміжок часу ступінь задоволення різноманітних потреб населення (не лише фізичних, а й соціальних, інтелектуальних, духовних), а також визначає та оцінює реальні економічні джерела та соціально-правові гарантії	В. Мандибуда [3, с. 18]
3	Рівень добробуту населення, споживання благ і послуг, сукупність умов і показників, які характеризують ступінь задоволення основних життєвих потреб людей	О. Ватченко, Д. Козенко [2]
4	Сукупність відносин та умов, що визначають життєдіяльність та розвиток людей. Рівень життя характеризує досягнутий на певний проміжок часу в суспільстві ступінь задоволення різноманітних потреб населення	В. Чабан [6]
5	Система соціально-економічних відносин, які пов'язані зі станом та умовами життєдіяльності людини у суспільстві. Рівень життя	[5, с. 9]

	населення залишається однією з основних соціально-економічних категорій, що характеризує не лише матеріальний добробут окремої людини, а й визначає узагальнений результат діяльності економіки	
6	Досягнутий на певний проміжок часу в суспільстві ступінь задоволення різноманітних потреб населення (не тільки фізичних, а й і соціальних, інтелектуальних, духовних, політичних), включаючи реальні економічні джерела і соціально-правові гарантії забезпечення умов життєдіяльності населення	[4, с. 13]

Аналіз результатів досліджень окремих зарубіжних учених у проблемному полі рівня життя (табл. 2) показав, що їх погляди щодо сутності поняття є більш ширшими – пріоритетом рівня життя виступають соціально-економічні цінності, а не цінності матеріального благополуччя. У працях зарубіжних авторів за допомогою мірила еквівалентності часто порівнюється рівень життя за допомогою аналізу рівня доходу або споживання домашніх господарств.

Слід підкреслити, що кожне визначення визначає взаємозв'язок рівня життя з рівнем або ступенем задоволення потреб, незважаючи на деякі, на наш погляд, несуттєві відмінності у визначенні складу потреб, умов формування рівня життя та базису для його зіставлення.

Таблиця 2

Визначення поняття «рівень життя» (standard of living, quality of life, living standard), представлені у наукових працях зарубіжних учених

№ п/п	Зміст поняття «рівень життя населення»	Автор (автори), джерело
1	Стан комфорту, в якому живуть люди, який зазвичай залежить від доходів населення	Collins dictionary [7]
2	Поняття якості життя широко охоплює, як людина вимірює «досконалість» багаторазових аспектів його життя. Ці оцінки включають емоційні реакції на життєві випадки, сенс проходження життєвого шляху та задоволення трудовими та особистісними відносинами	Edward Diener, Eunkook M. Suh, Richard E. Lucas, Heidi L. Smith [8, p. 277]
3	Показник якості особистого сімейного життя (такі як кількість їжі або купленого одягу, а також розмір сімейного автомобіля)	Heather Bateman, KatyMcAdam [9, p. 191]
4	Багато основних систем показників, зливаючись з іншими поняттями, дають більш гуманістичну інтерпретацію того, що становить благополуччя, задоволення, тобто сама якість життя	Richard D. Young [10, p. 2]
5	Благополуччя характеризує об'єктивні життєві умови, які зазвичай відносяться до населення, у той час як якість життя	Smith, DM. [11, p. 86]

обмежена суб'єктивними оцінками людей їхнього життя

Отже, оцінка змістовної характеристики визначень, представлених у таблицях 1, 2 дозволяє виділити ключові характеристики змісту рівня життя (рис. 1), склад яких переконує у тому, що визначальним чинником формування та підвищення рівня життя є саме задоволення потреб населення, опосередковане процесом споживання благ.

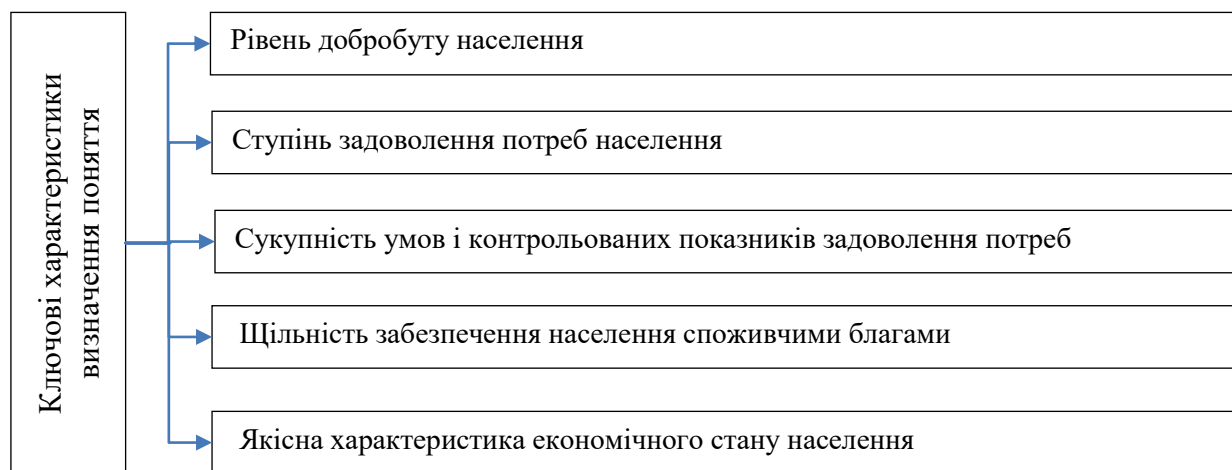

Рис. 1. Ключові характеристики визначення поняття «рівень життя населення» (визначено автором)

У результаті дослідження з'ясовано, що поняття «рівень життя населення» є багатограним, всеохоплюючим та інтерпретується в науковій літературі по-різному, тому з метою комплексного дослідження процесу розширення людських можливостей автором узагальнено й виділено основні підходи його трактування. Огляд існуючих трактувань сутності поняття дозволив авторів виділити такі підходи дослідження поняття, як: статичний системний, гармонізаційний та інструментальний (рис. 1.3).

Рис. 2. Підходи до визначення поняття «рівень життя населення»

Узагальнено автором на основі критичного аналізу визначень поняття

Отже, існування значної кількості виділених підходів до визначення поняття слід пов'язувати не лише з неузгодженістю між вітчизняними і зарубіжними підходами щодо його трактування. Низка визначень поняття «рівень життя» обумовлена тим, що у сфері теоретичних досліджень аналізується у працях науковців у сфері соціальних наук, економіки, юриспруденції тощо. Тому є очевидним те, що явище «рівень життя» є всеохоплюючим і має складний міждисциплінарний вимір, у результаті чого поняття постійно збагачується новими характеристиками.

Список бібліографічних посилань:

1. Богуцький О. Аналіз соціально-економічної категорії рівня життя населення України. Україна: аспекти праці. 1998. № 2. С. 43–47.
2. Ватченко О.Б. Козенко Д.С. Дослідження рівня життя населення в Україні. Держава та регіони. 2010. № 4. С. 22–28.
3. Мандибура В. О. Рівень життя України та проблеми реформування механізмів його регулювання. Київ: Парламентське вид-во, 1998. 255 с.

4. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України. К.: Державна служба статистики України, Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, 2001. 32 с.
5. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенько. Київ: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. 428 с.
6. Чабан В.В. Рівень життя населення в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2015. Вип. 10. Ч. 4. С.156–160.
7. Collins dictionary. ULR: <https://inlnk.ru/DBk9Zd>.
8. Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. Subjective wellbeing: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*. 1999. - 125(2). – P. 276- 302.
9. Heather Bateman, K. McAdam *Dictionary of Economics* P. H. Collin. 2003. p. 225.
10. Richard D. Young *Quality of Life Indicator Systems—Definitions, Methodologies, Uses, and Public Policy Decision Making*. 2008.
11. Smith, D. M. *The geography of social well-being in the United States: An introduction to territorial social indicators*. New York: Mc Graw-Hill. 1973. P. 85.

Науковий керівник:
Дем'яненко Аліна Анатоліївна
д.філ., викладач

УДК 346.5:351.862

Урдуханов Рустам Ібрагімович
аспірант кафедри соціальної економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця
ORCID 0000-0002-7945-4835

СТРАТЕГІЇ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ У СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

На сьогоднішній день, забезпечення безпеки, в тому числі кадрової, є одним із стандартних напрямків діяльності сучасної соціально відповідальної організації. Відповідно система управління безпекою позиціонується в якості одного з необхідних елементів комплексної системи корпоративного менеджменту.

Стратегія управління кадровою безпекою є ключовим елементом системи і визначається як сукупність пріоритетних цілей та управлінських підходів, реалізація яких забезпечує захист організації від будь-яких потенційних загроз, пов'язаних з функціонуванням кадрового напрямки її діяльності.

На вибір загальної стратегії управління кадровою безпекою соціально відповідальної організації впливають такі фактори: галузь або сфера діяльності організації, яка, по-перше, загальний рівень конкурентності відповідних ринків і, по-друге, зацікавленість держави у розвитку галузі, а значить і в підтримці належать до неї господарюючих суб'єктів;

ступінь агресивності конкурентної стратегії організації, визначає різну ймовірність загроз її безпеці з боку конкурентів; ступінь легітимності бізнесу організації, визначає різну ймовірність загроз її безпеці з боку криміналу і відповідних державних органів; фінансові можливості організації по забезпеченню безпеки; кваліфікація персоналу служби безпеки, що безпосередньо пов'язане з попереднім фактором; наявність підтримки з боку органів державної влади, отже, можливість залучення до забезпечення безпеки організації правоохоронних органів і спецслужб.

На вибір стратегії захисту від кадрових ризиків істотно впливає стиль управління організацією. Особливості управління підприємством і кадрова політика за умов харизматичного стилю управління, визначається сильним керівником, що має власне бачення і розуміння цілей і завдань підприємства. Підбір, оцінка та організація працівників здійснюється зокрема, відповідно до суб'єктивного ставлення керівника, ергономічності працівника і рівня комфорту при взаємодії з ним.

Перевагами такого стилю управління є формування злагодженої працюючої команди, взаєморозуміння в колективі, психологічний комфорт, стійкість команди до різних внутрішніх та зовнішніх потрясінь, самопожертва заради реалізації місії підприємства. Сильний лідер перетворює колектив в єдине ціле, т.з. «військовий екіпаж», об'єднаний єдиною волею що дозволяє підприємству виживати і перемагати навіть в найскрутніших умовах. Однак, є й негативні сторони такого стилю управління, коли управлінець не має навичок управління, нехтує навчанням та підвищенням кваліфікації. Вони такі: відрив керівника від колективу, поява «улюбленців», що супроводжується відсутністю конструктивної критики; імітація активної зайнятості замість продуктивної роботи; постійне зниження продуктивності праці та ефективності компанії в цілому; висока плинність кадрів.

Типовою характеристикою адміністративного стилю управління є формалізація усіх бізнес-процесів і в тому числі комунікацій, які регламентуються алгоритмами, інструкціями, правилами, процедурами, звітами тощо. В першу чергу розглядається компетентність працівників та їх здатність виконувати роботу. Відсутнє сприйняття працівника, як особистості. Такий стиль управління може бути ефективним а) за наявності великої чисельності персоналу, за наявності складних схем виробничої кооперації – це практично єдиний можливий спосіб охопити увагою весь колектив; б) при дефіциті кваліфікованих кадрів (адміністративний підхід дозволяє дисциплінувати новачків та швидко готувати їх до виконання вузьких функцій) [1]. Перевагами такого методу управління є висока керованість організації (за типом

механізму); ефективний контроль процесів. Серед недоліків – відсутність надійного колективу, відчуженість і закритість працівників (що вже само по собі може породжувати проблеми безпеки); висока плинність кадрів; низька лояльність працівників; негативне ставлення до керівництва; неможливість працівників самореалізуватися; надзвичайна повільність у впровадженні інновацій.

Клановий стиль управління, що передбачає надзвичайно дружню атмосферу, де працівники довіряють один одному і мають багато спільного. Особливістю такого стилю управління є те, що керівники (лідери) мислять і поведуть себе як наставники, з типовою батьківською опікою. Об'єднуюча сутність організації – традиції, обов'язок і вірність працівників. Критеріями успіху на підприємствах такого стилю управління є турбота про працівників та сприятливий внутрішній клімат [2]. Пріоритетами в організації, в даному випадку є акцент на довгостроковій вигоді від професійного і особистісного розвитку кожного працівника. Велике значення має єдність колективу і формування морального клімату. В управлінні найманими працівниками організація заохочує командну роботу. Такий стиль управління формує високий рівень лояльності працівників і слугує передумовою кадрової безпеки.

Стратегія може бути реалізована на основі одного з трьох варіантів. В основі цього варіанта лежить стратегічна орієнтація керівництва організації на фактичну відмову від забезпечення кадрової безпеки своїми силами шляхом реалізації наступних двох принципів.

Першим принципом є пріоритетна орієнтація на захист з боку держави в особі правоохоронних і судових органів. Позиціонуючи себе як сумлінного платника податків, організація припускає, що і держава, в свою чергу, буде сумлінно виконувати свої традиційні функції, зокрема, забезпечувати надійний захист безпеки не тільки своїх громадян, але і законних інтересів юридичних осіб, у тому числі – в галузі безпеки.

Другим принципом є мінімізація витрат з даного напрямку діяльності. Він логічно взаємопов'язаний з першим принципом і передбачає відмову від

подвійної оплати власної безпеки (через податки державі і через власний бюджет). У цьому випадку організація буде фінансувати тільки ті витрати, які забезпечують мінімальний рівень її безпеки (наприклад, власну службу охорони з декількох вахтерів або оплачувати дві зміни співробітників позавідомчої охорони МВС) [1].

Основною перевагою варіанту є економія фінансових ресурсів і трудовитрат на забезпечення кадрової безпеки. Подібна економія забезпечується не тільки за рахунок відсутності повноцінної служби безпеки, але і завдяки відмові від таких трудомістких управлінських процедур, пов'язаних з поточним управлінням персоналом, як:

ретельний відбір кандидатів на працевлаштування в цілях відсіву потенційно нелояльних співробітників;

спеціальне навчання нових співробітників правил забезпечення безпеки роботодавця;

спеціальна підготовка всіх категорій керівників організації [2, с.326];

моніторинг психологічного клімату в трудовому колективі в цілях своєчасного виявлення незадоволених співробітників і т. п.

Другою перевагою є повна відсутність будь-яких загроз, конфліктів і пов'язаних з ними проблем у відносинах з державою, власним персоналом, профспілкою.

Реалізація розглянутого варіанта передбачає автоматичний відмова від застосування не тільки нелегітимних, але і полулегітимних методів забезпечення безпеки. Таким чином, конкретна організація не тільки демонструє повну законослухняність, але і не дає приводу для невдоволення з боку співробітників та їх професійних об'єднань.

Недоліки варіанта. Основним недоліком даного варіанта стратегії є повна залежність безпеки організації від зовнішніх, що не залежать від неї факторів:

загальною законослухняності населення конкретної країни;

історично склалися в ній традиції ведення професійного підприємництва;

ефективності чинного законодавства;

якості роботи правоохоронних органів держави і судових інстанцій.

Раніше вже зазначалося, що сприятливі умови для реалізації розглянутого варіанта сьогодні існують лише в дуже небагатьох країнах, до яких Україна, природно, не відноситься. Тому спроба вітчизняного підприємця повністю покластися на державу в частині забезпечення безпеки з високим ступенем ймовірності буде фатальною для його бізнесу [3, с.34].

Другим недоліком варіанта виступає орієнтація на методи протидії вже реалізованим загрозам, в даному випадку – в режимі звернення за допомогою до держави в цілях покарання винуватців та відшкодування завданої шкоди. З трьох розглянутих раніше груп методів забезпечення безпеки караючі (репресивні) методи є найменш ефективними в порівнянні з профілактичними методами.

Слід враховувати, що стосовно багатьох видів загроз кадровій безпеці організації просто не існує легітимних каральних методів.

Рекомендації по застосуванню. При обліку зазначених недоліків практична реалізація розглянутого варіанту в нашій країні доступна [4, с.428]:

органам державного управління і господарюючим суб'єктам, що знаходиться в повній власності держави, статус яких автоматично передбачає ефективну централізовану захист їх безпеки;

організаціям будь-якої організаційно-правового статусу, в безпеці яких реально зацікавлена держава (наприклад, представляють ВПК);

як вимушений варіант – низькорентабельним суб'єктам малого та середнього бізнесу, які працюють на низько конкурентних сегментах ринку.

Список бібліографічних посилань:

1. Алавердов А. Р. Управление кадровой безопасностью организации / А. Р. Алавердов. – М. : Маркет ДС, 2010. – 176 с.
2. Лащенко О. Ю. Кадрова безпека як підсистема в системі економічної безпеки підприємства / О. Ю. Лащенко. – Суми : Видавництво «Довкілля», 2003. – 326 с.

3. Назарова Г. Передумови створення системи кадрової безпеки підприємства / Г. Назарова // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. – 2010. – Вип. 15. – С. 34 – 37.

4. Семенченко А. В. Удосконалення кадрової безпеки як елементу посилення фінансово-економічної безпеки підприємства / А. В. Семенченко // Бізнес Інформ : зб. наук. статей. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2015. – №9. – С. 428–433

ОСОБЛИВОСТІ УСИНОВЛЕННЯ ІНОЗЕМЦЯМИ ДІТЕЙ-ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Сім'я – одна з найважливіших людських цінностей. Сімейним кодексом України (далі – СК України) [1] у ст. 3, закріплено, що сім'я є первинним та основним осередком суспільств а. Кожна дитина має право на родину та на любов. Але, все ж таки трапляється, що дитина залишилася без родини та опікунства.

На сьогодні, одним із основних напрямків державної політики України є реалізація комплексу заходів, спрямованих на охорону дитинства. У кожній країні є проблема з сирітством і дитячою бездоглядністю, наша держава не є виключенням. На сьогодні правове регулювання усиновлення дітей-громадян України врегульовано нормами Розділу 6 СК України (ст. ст. 282-287) та Законом України «Про міжнародне приватне право» [2]. Норми Закону України «Про міжнародне приватне право» вирішують колізійні проблеми щодо порядку усиновлення іноземцями дітей-громадян України.

Усиновлення дітей-громадян України іноземцями є актуальною темою на теоретико-правовму рівні. Процес міжнародного усиновлення досить складний і має низку особливостей, внаслідок чого можуть виникати правові колізії. За такого усиновлення насамперед мають враховуватися інтереси дитини, громадянина України.

Згідно зі ст. 207 СК України, усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого ст. 282 цього Кодексу. Усиновлення іноземцем дитини в Україні, яка є громадянином цієї держави, здійснюється на загальних засадах, викладених у главі 18 СК України (ст. 208-242).

Аналіз статистичних даних показує, що загальна кількість дітей, усиновлених іноземними громадянами, зменшилася з 1092 у 2006 році до 674 у 2013 році. Усиновлення відбувається переважно в США, Італії, Іспанії та Франції. Однак якщо з 2006 по 2013 рр. спостерігається стрімке зниження кількості українських дітей, усиновлених громадянами Італії, Іспанії, Франції, то кількість дітей у США з'являється щорічно, у тому числі в 2006 р., коли було усиновлено 379 дітей, а в 2013 році - 463 [3].

Усиновлення іноземцями дітей-громадян України має такі особливості:

законодавство передбачає можливість усиновлення іноземцем тільки у випадку, якщо не виявилось громадянина України, який міг би усиновити дитину або опікувати її, протягом одного року з моменту взяття її на облік в урядовому органі державного управління з усиновлення та захисту прав дитини;

дитина-громадянин України повинна досягти п'яти років;

усиновлення здійснюється громадянином України у відповідних органах держави, де проживає дитина, за попереднім дозволом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дитини;

усиновлена дитина має право на збереження своєї національної самосвідомості відповідно до Конвенції про права дитини та інших міжнародних договорів. До 18 років за дитиною зберігається її громадянство;

за дітьми, що усиновлені іноземцями і проживають за межами України, відповідна консульська установа за дорученням Міністерства закордонних справ України веде облік цих дітей і здійснює нагляд за дотриманням їхніх прав до досягнення ними вісімнадцяти років.

Розглядаючи питання усиновлення, потрібно пам'ятати деякі негативні фактори міждержавного усиновлення. Одним з яскравих прикладів таких негативних факторів є те, що усиновлені іноземними громадянами діти-громадяни України, часто стають жертвами торгівлі людьми. Так, 26 липня 1994 р. було введено мораторій на усиновлення українських дітей-сиріт іноземними

громадянами. І це при тому, що за цей період в Україні були виявлені випадки незаконного масового усиновлення. Але незважаючи на різноманітні закони щодо покращення ситуації, вона, на жаль, в цьому випадку не змінилася на краще [4].

Крім того, існують випадки, коли діти потрапляють у неблагополучні сім'ї, де зазнають насильства з боку батьків і не можуть попросити про допомогу. На початку 2013 року відбувся скандал з американською сім'єю, з приводу насильства над дитиною, яку усиновили. Ця справа стала для української влади каталізатором у вирішенні проблеми, яка назрівала десятиліттями. І це не перший випадок, коли в іноземних прийомних сім'ях виникають проблеми з українськими дітьми. Але ця справа стала поштовхом, по-перше, до серйозного розслідування утримання українських дітей-сиріт у США та інших країнах, по-друге, до перегляду системи прийомних сімей.

Щодо позитивних аспектів усиновлення іноземцями дітей-громадян України, то серед них можна виділити такі:

надання можливості дитині зростати в родинному середовищі та набуття майнових прав з біологічними дітьми (якщо такі є);

як правило, дітей всиновлюють іноземні громадяни, які мають середній або високий рівень доходу, це свідчить про те, що дитину будуть утримувати в гарних умовах та купляти все необхідне для комфортного життя.

іноземці достатньо часто всиновлюють тяжко-хворих дітей та дітей-інвалідів, яким не завжди можуть допомогти в Україні.

Отже, чинне законодавство України хоча й регламентує усиновлення іноземцями дітей-громадян України, але має певні прогалини. Вивчення порядку та особливостей міжнародного усиновлення дітей є перспективним напрямком наукових досліджень.

Список бібліографічних посилань

1.Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n1076>

2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

3. До питання усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8244/Chasopys%20171-175.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

4. Правові аспекти усиновлення іноземцями дітей, які є громадянами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8583/1/Гнатів%20О..pdf>

5. Проблемні аспекти правового регулювання усиновлення іноземними громадянами українських дітей [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://legalnovels.in.ua/journal/10_2020/18.pdf

Науковий керівник:
Суц Олена Петрівна
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця